

✓ Vijeće Evrope: Direkcija za omladinu i sport

Izveštaj Savjetodavne misije u Bosni i Hercegovini

Jonathan Evans (Generalni izvještlač Savjetodavne misije)

Izvršni sažetak

Uvod

Čini se da u Bosni i Hercegovini koncept „strukture“ ima veći značaj u odnosu na koncept „sadržaja“. S obzirom na skorašnju prošlost i bolnu izgradnju ustava i oblika upravljanja na način koji minimizira mogućnost diskriminacije prema bilo kojoj od tri najveće etničke skupine, ovo je sasvim razumljivo. Međutim, i bez obaveznog remećenja temeljnih postavki federalne strukture koja podrazumijeva prenos ovlaštenja, postoji potreba da se napravi pomak prema kulturi zasnovanoj na pravima građana-pojedinaca. Perspektiva kojom trenutno dominiraju diskursi „etničnosti“ i „entiteta“ treba se zamijeniti oštrijim fokusom na pojedinačne građane. Kada se radi o politici mladih, to jednostavno podrazumijeva da se prava mladih građana - bez obzira na njihovu etničku pripadnost ili mjesto stanovanja – trebaju izražavati u smislu prava koja su univerzalno ponuđena svim mladim ljudima u državi BiH. Ova pojedinačna prava su neosporna i mogu se usvojiti i prilagoditi iz najboljih praksi evropskih politika mladih. Politika za BiH, kao i politike drugih država, treba pojasniti područja u kojima mlada osoba ima pravo na individualnu podršku. U ovakve pakete podrške treba uključiti:

- Ø Mogućnost pohađanja obuke i stjecanja radnog iskustva u adekvatno akreditiranim organizacijama – maksimalno u skladu sa pojedinačnim potrebama;
- Ø Mogućnost dobivanja neovisnih stručnih informacija, savjeta, savjetovanja, vodstva i podrške u ostvarivanju karijere;
- Ø Mogućnost korištenja podrške, savjetovanja i savjeta u najvažnijim područjima u kojima mladi ljudi mogu imati osobne teškoće;
- Ø Jasne informacije i savjeti o zdravstvu, stanovanju, socijalnim pogodnostima i drugim s tim vezanim pitanjima.
- Ø Pristup rekreacionim, sportskim i iskustvima na otvorenom koja su kreirana sa ciljem razvijanja talenata i širenja horizonata – uključujući i iskustva koja imaju međunarodnu dimenziju.

Zakonski okvir

Politika mladih ne mora biti regulirana posebnim i sveobuhvatnim zakonskim okvirom. Ipak, može biti korisno imati neki okvir koji se odnosi na najvažnija područja koja pogađaju mlade ljude. Tu spadaju pravna definicija mlade osobe (u smislu starosti), kao i pravila i procedure za registraciju NVO koje su aktivne na tom planu. Timu je dan prevod *Zakona o organizovanju mladih*, što predstavlja zakonski akt koji je napisan i usvojen u Republici Srpskoj. U glavnom izvještaju nalazi se kritički osvrt na ovaj zakon. U nastavku se navode najvažnije preporuke koje su proistekle iz tog osvrta.

1. Kao i svi drugi zakoni, ovaj zakon (*Zakon o organizovanju mladih*) nije savršen. Ipak, on predstavlja ozbiljan pokušaj da se ponudi jedan racionalan zakonski okvir za politiku mladih u RS. Štoviše, tekst zakona uvažava pozitivne progresivne primjere evropske prakse kako bi omogućio uvođenje evropskih standarda u politiku mladih. U ovim okolnostima, zaslužuje da ga se razmatra i izvan RS. Time ne želimo sugerirati da se zakon nekritički prihvati u cijeloj BiH. Ipak, pošto je već uloženo toliko napora, bilo bi neodgovorno i šteta ne učiti iz onoga što je već postignuto. Kao jedan primjer dobre prakse, on bi stoga trebao predstavljati osnovu okvirnog zakona koji bi se primjenjivao u cijeloj BiH. Uvažavajući rečeno, treba također razmotriti izmjene i dopune kojim bi se ovaj zakon usavršio.
2. Definicija mladih (u smislu godina) se treba uskladiti u cijeloj BiH.
3. U pogledu programa privatizacije treba provesti procjenu utjecaja na mlade.
4. Bilo bi korisno kad bi se dalo pojašnjenje određenih pitanja navedenih u kritičkom osvrtu (u materijalnom izvještaju).

Domen politike: Učenje i pristup tržištu rada

U nastavku su sažete preporuke koje se odnose na širi domen politike Učenja i Pristupa Tržištu Rada.

Škole

1. Važno je da se okonča praksa „dvije škole pod istim kovom“ u što kraćem roku.
2. Nastavni plan i program za predmet „Historija“ treba: (a) uvažiti i predstaviti kompleksnost prošlosti regije; i (b) razvijati kod učenika sposobnosti kritičkog ispitivanja. Treba napraviti i redovno revidirati udžbenike koji podržavaju navedene ciljeve.
3. Ukoliko već ne postoji, treba uspostaviti cjelovit sistem monitoringa da bi se analiziralo pohađanje i obrazovni rezultati u smislu etničke pripadnosti (ne samo u odnosu na konstitutivne nacionalnosti BiH), spola i lokaliteta. Važno je identificirati one grupe djece i mladih koje su najosjetljivije u smislu izostanaka, isključivanja, postizanja neadekvatnih rezultata i ranog napuštanja formalnog obrazovanja. U BiH, položaj romske djece iziskuje pažljivo praćenje.
4. Trebaju se u svakoj školi uspostaviti politike jednake mogućnosti i politike protiv maltretiranja/ugrožavanja. O tim politikama je potrebno jasno upoznati nastavnike, učenike i roditelje. Tu također treba obuhvatiti i ugovore „dom-škola“ čiji su potpisnici učenici, roditelji i nastavnici. Ovo ima implikacije na obuku nastavnika/direktora u smislu povećanja svijesti o ovim politikama, njihovoj primjeni i ocjenjivanju. I opet, naglašavamo neophodnost posvećivanja posebne pažnje osjetljivosti djece Roma i na otvorene i na prikrivene oblike diskriminacije.

5. Obuka nastavnika treba dati dužnu težinu interaktivnim metodama učenja. Dalje, učenici i roditelji se trebaju prepoznati kao partneri u obrazovanju. To se može formalizirati povećanim korištenjem sporazuma o učenju „kuća-škola“.
6. U školama treba osnovati učenička vijeća. Treba posebno odrediti jednog nastavnika koji će biti zadužen za ovakve participatorne strukture unutar škole. I nastavnici i učenici trebaju imati mogućnost pohađanja odgovarajuće obuke.
7. Tamo gdje postoje Školska vijeća, svi nivoi vlade ih trebaju konzultirati.
8. Direktor treba dati veće ovlasti i autonomiju, a uz konsultacije sa učenicima i roditeljima (možda preko upravljačkih tijela uspostavljenih na lokalnom nivou u kojima su roditelji zastupljeni), on bi trebao raspolagati slobodom i fleksibilnošću da donosi političke i operativne odluke vezane za školu. Na primjer, ne bi trebalo biti neophodno dobiti pristanak izabranog političara ili birokrate višeg nivoa da se pozovu omladinski radnici i osobe koje se bave promocijom zdravlja da dođu dati svoj doprinos nastavnom programu.
9. U školama treba promovirati neformalno i dopunsko obrazovanje. Omladinski radnici, zdravstveni stručni radnici, savjetnici za karijeru i drugi odgovarajući stručnjaci se trebaju dovesti u okruženje škole da bi proširili nastavni program i unaprijedili demokratski etos škole. To će također omogućiti najšire moguće pokriće važnih, dobno usklađenih kampanja jačanja svijesti (npr. o zloupotrebi droga, sigurnom seksu, raznolikosti, anti-rasizmu itd.)
10. Vrijednost neformalnog obrazovanja treba se priznati izdavanjem odgovarajućih certifikata.

Preporuke koje se odnose na visoko obrazovanje:

1. Potrebno je uspostaviti nezavisni sistem osiguranja kvaliteta za visoko obrazovanje u pogledu nastave, ocjenjivanja i istraživanja.
2. Treba napisati Povelju o pravima svih studenata u visokom obrazovanju.
3. Sve visokoobrazovne institucije trebaju imati jasne i transparentne žalbene procedure.
4. Svaka institucija visokog obrazovanja treba imati Konsultativne komitete osoblja i studenata za svaku katedru i/ili fakultet.
5. Svaka institucija visokog obrazovanja treba imenovati jednog zaposlenika da se brine za dobrobit studenata.
6. Zaposleni u visokom obrazovanju trebaju imati mogućnost pohađanja kurseva za stručno usavršavanje u nastavnim vještinama.
7. Način finansiranja visokog obrazovanja u BiH treba biti razmotren i reformiran. Idealno bi bilo da se visoko obrazovanje finansira sa nivoa države.
8. Dosta urgentno treba usvojiti državni zakon o visokom obrazovanju u BiH. Sistem visokog obrazovanja u BiH treba biti usklađen na cijeloj teritoriji.
9. Treba postići usklađenost sa Bolonjskim kriterijima i Lisabonskom konvencijom.

10. Nakon što se realiziraju neke od navedenih mjera, treba uvesti Evropski sistem prenosa kredita.
11. Treba maksimalno povećati učešće zaposlenih i učenika u evropskim programima razmjene.
12. Važno je konsolidirati i podržavati razvoj istraživanja u visokom obrazovanju. Treba uspostaviti mreže osoba koje se bave istraživanjima u najvažnijim disciplinama na teritoriji cijele zemlje. Ove se mreže potom mogu povezati sa evropskim istraživačkim mrežama. Vrlo je važno da se to postigne na planu politike mladih.

Pristup tržištu rada: Preporuke

1. Mada je jasno da ciljevi obrazovanja obuhvaćaju šire područje, a ne služe samo zadovoljavanju potreba ekonomije, kursevi koji se uče u školama, koledžima i univerzitetima moraju imati određene direktne veze sa tržištem rada.
2. Zabrinjavajuće je što se čini da mnogi mladi ljudi ne znaju u kojim područjima ekonomije će najvjerojatnije doći do rasta. To dovodi do toga da mnogi mladi ljudi vrše izbor puta svog obrazovanja i stručne obuke na osnovu nedovoljno informacija. Timu nije jasno u kakvom se obliku savjetovanje o karijeri pojavljuje u BiH. Čini se, ipak, da je to savjetovanje prilično neefikasno. U tim okolnostima, postojeće načine treba kritički razmotriti. Preporučili bismo da se osnuje Servis za stručnu obuku i savjete o karijeri koji će pružati savjete mladima, i obuhvatiti najmanje dobnu grupu od 12 godina do ranog punoljetstva. Ovakav servis, naravno, treba pružati u različitom okruženju: u školama, zajednici, višem obrazovanju i radu direktno među mladima. Time bi se osigurao maksimalni obuhvat djece i mladih ljudi. Onoliko koliko je to moguće u društvu gdje ne postoji obilje resursa, ovaj bi servis trebao biti individualiziran. To je u skladu sa evropskim idealom pružanja „*personaliziranih planova djelovanja*“ (Commission of the European Communities, 2005: 16).
3. Treba identificirati, raditi s njima i angažirati one grupe mladih koje su najugroženije nezaposlenošću primjenom odgovarajućih strategija neposrednog rada s mladima („*outreach strategies*“).
4. Razvoj „*poduzetničkog načina razmišljanja*“ među mladima (Commission of the European Communities, 2005: 6) je jedan od evropskih prioriteta. Čini se da bi u slučaju BiH ovo bio posebno važan cilj politike mladih. Mladim ljudima koji pokazuju potencijal da mogu realizirati svoje poslovne planove treba ponuditi u datim okolnostima odgovarajuću obuku, savjet, početni kapital i ostale poticaje.
5. Ekspanzija učešća u evropskim programima obrazovanja, pripravnštva, radnog iskustva i obuke treba dobiti visoki prioritet. Mi bismo posebno preporučili programe SOCRATES i Leonardo da Vinci.

Domena politike: Rad sa mladima

U nastavku su rezimirane preporuke koje se odnose na domenu rada mladih.

1. U mjeri u kojoj to dopuštaju postojeći resursi, trebalo bi doći do širenja omladinskih centara. Ovakvi centri imaju vitalnu ulogu u angažiranju mladih u konstruktivnim, kreativnim i vrijednim aktivnostima. U nekim slučajevima, centri za mlade su mjesta od izuzetnog značaja za okupljanja osjetljivijih kategorija mladih. Kao takvi, oni koji rade s mladima mogu biti efikasni u smanjenju rizika od potencijalno štetnog ponašanja, kao i odvrćanju od kriminala. I zaista, poznato je da su mnogi roditelji izloženi velikom pritisku, pa omladinski centri preuzimaju važnu funkciju zaštite djece.
2. Idealno bi bilo da se u sve omladinske centre uvede model su-upravljanja („co-management“). Programi obuke (za mlade ljude i za radnike sa mladima) trebaju biti tako formulisani da omoguće širenja ovog načina upravljanja.
3. Privatizacija objekata koje koriste mladi se treba odložiti dok se ne mogne pokazati da će prikupljena sredstva biti uložena u omladinske centre i/ili aktivnosti koje su efikasnije i podobnije. Ocjena učinka na mlade se treba poduzeti u odnosu na svaki program privatizacije.
4. Korištenje izdvojenih projekata rada sa mladima se treba, naravno, koristiti u područjima gdje su pojedine grupe mladih ljudi odvojene od glavne ponude omladinskog centra. Ukoliko je potrebno, treba organizirati obuku. Mogu se organizirati razmjene sa uspješnim shemama i projektima u drugim dijelovima Evrope.
5. Postoji dugoročna potreba da se u BiH za rad sa mladima razviju strukture obuke, kvalifikacije i savjetovanja u karijeri. U međuvremenu, može se ostvariti pristup nekim programima obrazovanja i obuke preko učenja i mentorstva na daljinu.
6. Postoji jedan broj programa obuke koji se smatraju relevantnim za ovo područje rada. Oni se detaljnije navode u glavnom izvještaju.

Domen politike: Zdravstvo, dobrobit i socijalna zaštita

U nastavku se ukratko navode preporuke koje se odnose na ovo područje politike.

Zdravstvo: Preporuke

1. Treba prikupiti dodatne podatke o zdravstvenom stanju mladih.
2. Razvoj savjetodavnih usluga, ne-medicinskog karaktera, podobnih za mlade ljude predstavlja visoki prioritet. Tu treba uključiti povjerljivu telefonsku liniju za pomoć i web stranice (sa e-mail kontaktom). Ovakvi resursi su važni za sve mlade ljude, a posebno za ruralnu omladinu.
3. Čini se da postoji potreba za velikom informativnom kampanjom o spolnom i reproduktivnom zdravlju. Ovo treba početi u školi, ali se treba promovirati preko omladinskih aktivnosti i masovnih medija. Potrebno je razraditi strategiju u odnosu na pružanje dostupnih, pouzdanih, povjerljivih i dobn

prilagođenih savjeta i usmjeravanja. Nastavnici, omladinski radnici, radnici na unaprjeđenju zdravlja i sami mladi (kao kolege – edukatori, odnosno „peer-educators“), svi oni imaju važne uloge u toj strategiji.

4. U okviru opće strategije informiranja i savjeta, potrebno je identificirati i usmjeriti se na određene grupe mladih. Primjer koji prvi pada na pamet su mladi homoseksualci i lezbijke. Vrlo je važno „normalizirati“ problematiku seksualnih preferenci i izbora.
5. Važnost sporta i rekreacije u promociji dobrog zdravlja je dobro poznata. Primjećuje se da su sportski objekti, iz savršeno razumljivih razloga, u BiH nedovoljno razvijeni. Međutim, ipak je od izuzetno velikog značaja da se snažno promoviraju sportski i rekreacioni programi usmjereni na mlade.
6. Timski sportovi su široko poznati kao sportovi koji nude mogućnost učenja najvažnijih lekcija u socijalnom ponašanju i građanstvu. Pregovori o odnosima između zajednica u sportskom okruženju jesu jedna od karakteristika ovakvog pristupa. U tim okolnostima, treba podržati ekspanziju ovakvih aktivnosti u BiH.

Dobrobit i socijalna zaštita: Preporuke

1. Politika i pružanje usluga u odnosu na djecu i obitelji trebaju biti pažljivo usklađeni sa osnovnim domenima politike mladih.
2. Timu nije jasan način organizacije i pružanja osobnih socijalnih usluga u BiH. U svakom slučaju, potrebno je izvršiti pregled potreba u obuci socijalnih radnika koji pružaju osobne usluge. Važno je da se socijalni rad u BiH nadovezuje na najbolje prakse u ostatku Evrope i dalje.
3. Trebalo bi razmotriti ulogu konferencija porodičnih grupa na planu dobrobiti i zaštite djece. Ovaj način rada bi mogao biti posebno pogodan u društvu gdje se „država“ promatra još uvijek sa velikom mjerom sumnje.

Domen politike: Stanovanje

U nastavku se ukratko navode preporuke koje se odnose na ovo područje politike.

1. Potrebno je sagledati omladinsku stambenu problematiku i izraditi strategiju. Uvažavajući ozbiljne teškoće koje postoje u sadašnjoj situaciji, ipak je važno da mladi imaju mogućnost da dobiju kvalitetan smještaj po prihvatljivim cijenama. Osim činjenice da bi od toga imali koristi mladi, time bi se olakšala i veća mobilnost radne snage.

Domen politike: Krivično pravo

U nastavku se ukratko navode preporuke koje se odnose na ovo područje politike

1. Potreba za prikupljanjem pouzdanih podataka i provođenje istraživanja (odnosno modela kriminala, efikasnosti kazni, itd.) predstavlja kritičan preduvjet za razvoj politike zasnovane na dokazima.
2. Trebalo bi uspostaviti bližu saradnju sa Centrima socijalne zaštite i drugim agencijama (obrazovanje, zdravstvo, NVO, itd.) To bi pomoglo da se smanje kašnjenja u procesu izricanja kazni i dovelo do efikasnijeg izricanja krivičnih sankcija (uključujući i služenje kazni u zajednici).
3. Praksa izlaganja mladih društvu odraslih zatvorenika u kaznenim institucijama se treba prekinuti što je prije moguće.
4. U skladu sa međunarodnim konvencijama, lišavanju slobode i korištenju zatvorskih kazni se treba okrenuti samo kao krajnjem rješenju kada se radi o djeci i mladima. Međunarodno istraživanje također dosta jasno pokazuje da kaznene institucije (a) izlažu mlade fizičkoj i moralnoj opasnosti; (b) slabe veze između mladih i njihove porodice i zajednice (čime se reintegracija dodatno otežava); (c) povećava se vjerovatnoća recidiva; i (d) neekonomične su. U navedenim okolnostima čini se boljim da se jačaju opcije služenja kazne u zajednici (društveno koristan rad) čiji je cilj da se uklone razlozi za činjenje krivičnih djela (porodični problemi, niski prihodi, loše obrazovanje, nedovoljno razvijene socijalne vještine, narkomanija, itd.)
5. Unaprjeđenje obuke za socijalne i pravosudne radnike koji se bave mladima (uključujući i policajce) zaslužuje visoki prioritet.
6. Na nivou cijele BiH treba razmjenjivati dobre prakse u područjima poput restorativne pravde i uklanjanje od formalnog sistema krivičnog pravosuđa. Također se trebaju razmotriti primjeri iz drugih zemalja.

Teme i problematika politika

Slijedeći odjeljak predstavlja preporuke u odnosu na najvažnije teme i problematike politike mladih.

Informiranje: Preporuka

1. Potrebno je izraditi Strategiju informiranja mladih. Posebnu pažnju treba pokloniti prioritizaciji javnih informativnih kampanja i identifikiranju rizičnih grupa. Strategija informiranja mladih u BiH treba biti integrirana u Evropske informacione mreže.

Mobilnost: Preporuke

1. Potrebno je povećati učešće u evropskim programima mobilnosti.
2. Važno je uspostaviti kvalitetnu nacionalnu agenciju da upravlja Evropskim omladinskim programom.
3. Potrebno je razmotriti interne administrativne procedure za izdavanje viza. Posebna se pažnja treba posvetiti ispitivanju mogućnosti pojednostavljenja sistema, i, možda, prenošenja nekih funkcija na niži, lokalni nivo.

Jednakost mogućnosti i raznolikost: Preporuka

1. Pitanje jednakih mogućnosti (ravnopravnosti) treba razmatrati šire i ne preokupirati se samo sa tri konstitutivna naroda u BiH. Ovaj se diskurs mora proširiti da obuhvati spol, spolnu orijentaciju i ljude iz manjinskih etničkih zajednica, kao što su Romi. Tri gore spomenuta područja trebaju biti prioritizirana u skladu sa razvojem omladinske politike.

Istraživanje: Preporuke

1. Uspostava kulture istraživanja i ocjenjivanja predstavlja kritičan preduvjet za razvoj politike mladih zasnovane na dokazima. U skladu s tim, preporučili bismo da se u BiH uspostavi Omladinska istraživačka mreža. Zastupljenost istraživačke zajednice u BiH na evropskom nivou je od izuzetne važnosti. Veza između ove dvije mreže bi trebala dovesti do razmjene i distribucije dobrih praksi.
2. Mogućnost širenja istraživačkih kapaciteta u BiH se treba dodatno ispitati u smislu održavanja obuka o metodama istraživanja. U takvim obukama svoj bi doprinos mogli dati akademici sa univerziteta iz cijele Evrope.
3. Čim to bude izvodivo, treba provesti analizu potreba djece i mladih.
4. Posebnu pažnju zavrjeđuju European Knowledge Centre, SALTO SSE Website i drugi resursi.

Obuka: Preporuka

1. U glavnom izvještaju ukazano je na različite programe obuke mladih, mladih radnika, kreatora politika i administratora.

Učešće mladih: Preporuke

1. Formiranje lokalnih omladinskih savjeta u cijeloj BiH treba dobiti sve moguće poticaje i podršku.
2. Uspostava državnog Nacionalnog omladinskog savjeta predstavlja apsolutni prioritet. Ovaj demokratski forum treba postati utjecajan socijalni akter u razvoju politike mladih u BiH. Štoviše, postojanje Nacionalnog omladinskog savjeta bi dalo pravo BiH da postane članicom Evropskog omladinskog foruma i ostvari pristup drugim evropskim mrežama. Važno je navesti da se Vijeću Evrope može obratiti sa zahtjevom za konzultantskim uslugama potrebnim za uspostavu demokratskih i funkcionalnih Nacionalnih omladinskih vijeća u BiH.
3. Nacionalni omladinski savjet u BiH bi trebao imati automatsko pravo na predstavljanje u Komisiji za mlade.

Komisija za mlade: Preporuke

1. Predložena Komisija za mlade bi mogla imati ključnu ulogu u izradi jednog oblika integrirane politike mladih. Njen je zadatak da razmotri i procijeni sve aspekte vladine politike u odnosu na uticaj koji bi one mogle imati na mlade. Ovo, međutim, predstavlja veliki izazov. Usvajanje principa „paragrafa o mladima“ na različitim nivoa vlasti u BiH bi, možda, omogućilo Komisiji za mlade da izvrši efikasnu reviziju rada različitih domena socijalne politike.
2. Proces izbora u Komisiju za mlade treba biti što transparentniji.
3. Izabrani sektor Omladinskog savjeta treba biti zastupljen u radu Komesarijata za mlade. Idealno bi bilo da, nakon što su formirani, Omladinski savjeti izabrani u cijeloj zemlji trebaju birati između sebe članove novog komesarijata za mlade.
4. Ideal „reprezentativnosti“ se ne treba ograničiti samo na pitanja etničke pripadnosti. Treba poticati jedan inkluzivan pristup članstvu u Komisiji za mlade da bi se uključili predstavnici različitih socijalnih i obrazovnih pozadina. Ne mora se ni naglašavati posebno da se ne smije zaboraviti pitanje spola.
5. Plan djelovanja Komesarijata za mlade treba biti otvoren. Treba ga formulirati najširi mogući presjek aktera omladinske politike.
6. Budžet Komesarijata za mlade bi trebao biti srazmjern njihovom široko postavljenom zadatku.

Volonterski rad: Preporuka

1. Treba proširiti programe volonterskog rada.

Realizacija: Preporuke

1. S obzirom na kompleksan sistem upravljanja u BiH, od kritičnog je značaja da se na svakom nivou vlasti identifikuju ljudi nadležni za politiku mladih (državnom, entitetskom, općinskom, kantonalnom, itd.). Treba formulirati politike u pogledu strategije, akcionih planova i mjerljivih ciljeva. Ovim će se osigurati da je u samom sistemu ugrađena jedna mjera odgovornosti. Ministri za politiku mladih i službenici lokalne vlasti moraju jasno znati koja im je uloga u radu sa mladim ljudima u procesu odlučivanja, kao i u realizaciji politike na terenu. Kreatorima politike i administratorima na svim nivoima vlasti treba ponuditi obuku u menadžmentu.
2. Mada se ne raspoložuje cjelovitim podacima o socijalno-ekonomskom statusu mladih, može se sa sigurnošću reći da mnogi mladi ljudi žive u lošim uvjetima. Kao posljedica toga, važno je da se na svim mjestima oforme partnerski forumi u kojima će se sastajati ključni ekonomski igrači (firme, Privredne komore, lokalna vlada, donatorske organizacije, itd.) da bi razvile lokalne planove akcije i riješila najvažnija pitanja koja se odnose na mlade.

Zaključak: Preporuke

Ovaj završni odjeljak sadrži preporuke koje nisu sadržane u glavnom Izvještaju. One se rezimiraju u nastavku.

1. BiH treba izraditi Nacionalnu politiku mladih.
2. BiH treba pozvati Vijeće Evrope da provede Međunarodni pregled njene Nacionalne politike mladih.
3. Ukoliko već ne postoji, BiH treba uspostaviti Inspekcije u ključnim područjima politike mladih. U skladu sa ranije navedenom praksom „paragrafa o mladima“, te Inspekcije bi trebale biti nadležne za bavljenje učinkom specifičnih socijalnih politika na mlade ljude.
4. BiH trebaju uspostaviti neovisni ured Komesarijata za djecu i omladinu. Djeca i mladi trebaju imati svoje mjesto u imenovanju Glavnog komesara. Pošto komesar treba biti odgovoran mladima, mladi trebaju imati predstavnika u upravnom odboru. Komesar bi se u svom radu fokusirao na široka pitanja politike, a ne na rješavanje pojedinačnih slučajeva (osim kada se takvi slučajevi odnose na širu problematiku).
5. Na svaki način treba poticati i podržavati saradnju u politici mladih u regiji Jugoistočne Evrope. BiH također treba podržati nastojanja prema institucionalizaciji regionalnih okvira saradnje u vezi sa politikom mladih.

U zaključku bismo naglasili nadu da će ovaj Izvještaj označiti početak dijaloga između Vijeća Evrope i BiH. Taj dijalog treba biti otvoren i inkluzivan. Uvjereni smo da će se pokazati da će taj dijalog biti od vrijednosti za sve one koji se zanimaju za budućnost politike mladih u BiH i Evropi. Od politika mladih se često očekuje da nose nepravičan teret nada i ambicija koje društvo ima prema budućnosti. Ovaj nepravičan teret se, međutim, može malo olakšati kroz međunarodnu saradnju.

Vijeće Evrope: Direkcija za mlade i sport

Izveštaj savjetodavne misije u Bosni i Hercegovini

Jonathan Evans (Generalni izvještač savjetodavne misije)

1. Uvod:

Direkcija za mlade i sport Vijeća Evrope pravi dva osnovna tipa izvještaja kada se radi o zemljama članicama. Prvi, i bolje poznat, je proizvod međunarodnog pregleda politike mladih. Ovaj Pregled ima tri jasna cilja: pružiti savjet o nacionalnoj politici mladih; ukazati na komponente politike mladih koje bi mogle poslužiti kao informativna osnova za pristup „politici mladih“ u cijeloj Evropi; i doprinijeti procesu učenja o razvoju i realizaciji politike mladih (Williamson 2002: 5). Ovo je otvoren proces u smislu da zemlje članice na tome rade sa Vijećem Evrope na dobrovoljnoj osnovi. Kako je to formulirao Peter Lauritzen:

“U principu se radi tako da se zemlja članica prvo pozove da napravi nacionalni izvještaj o mladima, a potom se pozove tim međunarodnih stručnjaka koji će razmotriti i taj izvještaj i jedan broj odabranih situacija na planu mladih u zemlji. Tako, gledajući kroz „oko stranca“, smatramo da se stvara kritička distanca, kao i pozitivan doprinos Nacionalnom izvještaju i situaciji, kako bi se:

- *doprinijelo unaprjeđenju dobrog upravljanja na polju mladih;*
- *stvorila masa znanja koja će postepeno rasti sistem zasnovan na dokazima o politici mladih i doprinosu u domenu problematike mladih na evropskom nivou*
- *promovirali primjeri dobrih praksi;*
- *doprinijelo razvoju standarda o dobroj politici mladih na nacionalnom, evropskom i međunarodnom nivou.”*

(Lauritzen, 2004: 5)

Izveštaj Međunarodnog tima za pregled o nacionalnoj politici mladih je, naravno, objavljen i predmet kasnijih diskusija i debate u zemlji članici, Vijeću Evrope i šire. Mada je Izvještaj savjetodavne misije izrađen na zahtjev zemlje-članice, on ne predstavlja javni dokument u smislu što ima mnogo ograničeniji krug korisnika. Vlada odlučuje da li će se ovaj izvještaj pustiti u širu distribuciju. Potrebno je napraviti još tri važne distinkcije. Prvo, nacionalni pregled nacionalne politike mladih iziskuje prethodnu izradu dokumenta nacionalne politike zemlje-domaćina. Drugo, ovi međunarodni pregledi se obično vrše u obliku dvije posjete međunarodnog tima stručnjaka, dok se Savjetodavna misija najčešće ograničava na samo jedan dolazak. Treće, u slučaju Savjetodavnih

misija, vlada zemlje članice poziva panel međunarodnih stručnjaka da se fokusiraju na određena pitanja odnosno problem. Ovako uže definiran zadatak znači da u ovom slučaju nije potrebno obaviti cjelovitu evaluaciju politike mladih. I zaista, s obzirom na ograničeno vrijeme i resurse, takva evaluacija je neizvodiva.

U svjetlu gore navedenih komentara, možda bi bilo korisno ponuditi neke generalne komentare o Savjetodavnoj misiji u Bosni i Hercegovini. Prvo, članovi Savjetodavne misije bili su g. Jan Vanhee (Služba za mlade i sport pri Ministarstvu za Flamansku zajednicu Belgije), Gđa. Sunduss Al-Hassani (Forum evropske muslimanske omladine i studentskih organizacija), Gđa. Zsuzsanna Szelenyi (Zamjenik izvršnog direktora Evropskog centra za mlade u Budimpešti), G. Peter Lauritzen (Načelnik odjela za mlade, Direkcija za mlade i sport) i G. Jonathan Evans (škola socijalnih nauka u Cardiffu, ekspert za problematiku mladih i generalni izvještač). U Dodatku 3 navedeni su potpuniji biografski podaci o svim članovima tima. Mada je pisanje ovog izvještaja rezultat procesa saradnje, važno je naglasiti da izvještač preuzima punu odgovornost za izvještaj u cjelini.

Drugo, najvažniji izvori informacija za ovaj Izvještaj su posjeta Savjetodavne misije Bosni i Hercegovini u periodu od 29. marta i 2 aprila (detalje punog programa vidi u Dodatku 2); različiti dokumenti koji su dani misiji za vrijeme posjete (cjelovita lista prezentiranih dokumenata navedena je u Dodatku 4); i pojedinačnog istraživanja koje su proveli izvještač i drugi članovi Tima (vidi odjeljak Izvještaja pod nazivom Reference). Mada tim nije uživao u pogodnostima rada u okviru nacionalnog izvještaja o politici – iz savršeno razumljivih razloga, moglo bi se dodati – određeni dokumenti napravljeni u Bosni i Hercegovini su se pokazali posebno korisnima: oni koje je izradilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine (2004); Omladinski savjet Republike Srpske (2005); Vlada Republike Srpske (2004); i Mujkic & Vasic (2004 i 2005). Dalje, u tekstu će se navesti da su informacije koje su dostavile ključni organizacijski akteri poput GTZ i UN bile od neprocjenjivog značaja. Kritičan je, naravno, bio Program sastanaka, slučajni susreti i putovanja kroz zemlju koja su ostavila najdublje dojmove na međunarodni tim. Sastanci sa političarima, kreatorima politike, administratorima, stručnim radnicima i mladima pomogli su nam da steknemo uvid koji inače ne bi bilo moguće steći čistim listanjem dokumenata i obilaženjem internet stranica. Ovdje treba zabilježiti da smo svugdje bez razlike dočekani toplo, velikodušno i srdačno. Dalje, s obzirom na nedavne traume kroz koje je prošao ovaj region, naslijeđa rata i izazovne prirode postojećih socijalno-ekonomskih problema, čovjek ne može da se ne sjeti Baudelaireovog zapažanja o „herojstvu svakodnevnog života“. Ljudi koje smo sreli bili su izuzetni i želimo im prenijeti našu zahvalnost za vrijeme koje su proveli sa Timom. Neizbježno je da će historijske struje imati utjecaja na savremeni život u Bosni i Hercegovini. Ipak, u cjelini, sretali smo ljude koji su željeli dogovorno pronaći put u zajedničku budućnost. Uvjereni smo da će i ovaj Izvještaj ostvariti jedan mali pomak u pomaganju tog procesa.

Uvažavajući sve gore navedene komentare, važno je dati nekoliko „zdravstvenih upozorenja“ u pogledu Izvještaja Savjetodavne komisije. Kako je već navedeno, ovaj se dokument treba smatrati ocjenom stanja politike mladih u Bosni i Hercegovini. Kako je ranije spomenuto, Tim ovaj put nije uživao prednosti dobivanja Nacionalnog izvještaja, niti je raspolagao sa dovoljno vremena da istraži sve pravce ispitivanja i interesa. Neizbježno smo se morali snažno osloniti na dokumente koji su nam prezentirani i na program dešavanja koji je organiziran u naše ime. Možda postoje relevantne studije i dokumenti politike sa kojima nismo upoznati. Osim toga, neki dokumenti možda nisu bili dostupni Izvještaču zbog toga što nisu prevedeni na engleski jezik. Naravno, uvijek je nedovoljno vremena. Voljeli bismo da smo se sastali sa većim brojem ljudi i da smo duže vrijeme proveli u zemlji. Za izvještača, proces pisanja ovog Izvještaja o politici mladih ličio je na slaganje slagalice kojoj nedostaju neki dijelovi. Nije sasvim jasno da li su nedostajući dijelovi zagubljeni, sakriveni od pogleda jer smo gledali na pogrešnim mjestima, ili jednostavno ne postoje. U takvim okolnostima zapažanja i zaključci ovog izvještaja mogu se smatrati samo privremenima. Nadamo se da će se moći smatrati uvodnim napomenama u dijalogu BiH i Vijeća Evrope. Ukoliko je Tim previdio neka važna pitanja, politike, prakse i istraživanja, to bi nam trebalo reći. Ljudi koji stanuju u BiH su stručnjaci za svoju zemlju: očigledno, oni će imati mnogo bolju predstavu o tome što se dešava na terenu. Ukoliko postoje praznine, moramo ih otkriti zajedno. Štoviše, ukoliko postoje razlike u razumijevanju i velike razlike u mišljenjima, onda se o tim pitanjima treba dalje razgovarati. Ovaj izvještaj se, prema tome, ne prezentira kao presuda. Umjesto toga, nudi se u duhu kritičkog prijateljstva: izvještaj pokreće pitanja, daje kritiku i nudi eventualne prijedloge za djelovanje u budućnosti.

Mada Tim nije dobio pisani materijal od države Bosne i Hercegovine, čini se da postoje neka pitanja koja su ljudima sa kojima smo se susreli posebno važna. Prije svega, koncept Komesarijata za mlade. Drugo, zakonski okvir koji se odnosi na politiku mladih. Jedan primjer legislative predstavljen nam je u obliku prijedloga *Zakona o organizaciji mladih* iz Republike Srpske. Treće, pitanja uključenosti mladih. I na kraju, praktični načini na kojoj se Bosni i Hercegovini može pomoći da više približi svoje politike, prakse i uopšte pružanje usluga onima Vijeća Evrope i u zemljama-članicama Vijeća Evrope. Neki od ljudi sa kojima smo se susreli bili su dosta otvoreni u pogledu svoje dugoročne opredijeljenosti prema pridruživanju Evropskoj uniji. I zaista, neki su to vidjeli kao najbolji način osiguranja budućeg zdravlja i dobrobiti građana ove zemlje. Pomoć koju su tražili od Tima bila je dvostruka: prvo, generalna kritika politike i njena usporedba sa najboljim praksama u ostatku Evrope; i drugo, savjet o načinima pristupanja određenim programima za mlade preko Vijeća Evrope, Evropske unije i drugih linija finansiranja. Ovaj drugi zahtjev je od posebnog značaja. Lako bi bilo napraviti izvještaj koji jednostavno navodi „listu želja“ najboljih praksi na određenom planu. Međutim, jasno je da se određene mjere mogu provesti samo uz pomoć dodatnih resursa. Koliko god je to moguće, nastojali smo identificirati područja gdje bi se politika mladih mogla podržati evropskim/međunarodnim programima ili drugim linijama finansiranja.

Uvažavajući rečeno, postoje zasigurno neka područja gdje promjene u praksi ne zavise od resursa. Koliko je god to moguće, u preporukama ovog Izvještaja spajaju se veliki izazovi sa praktičnim rješenjima.

2. Kontekst:

2.1 Evropski kontekst politike mladih

S obzirom da je ovaj Izvještaj rezultat rada Savjetodavne misije Vijeća Evrope, čini se logičnim da se navede kontekst u kojemu se zadnjih godina razvija politika mladih u Evropi. Možda je posebno relevantno to što je Vijeća Evrope razradilo indikatore politike. Mada nam nije namjera da predstavljamo detaljni rezime izvještaja Vijeća Evrope o indikatorima politike mladih (Vijeće Evrope: 2003a; vidi također Dodatak 1), smatrali smo da bi bilo korisno naglasiti neke od najvažnijih ideja sadržanih u ovom dokumentu. Mada se ne vrši „inspekcija“ politike mladih u BiH strogo u skladu sa indikatorima, naš je pristup neizbježno bio pod utjecajem tog okvira – kao i drugih ideja sadržanih u ključnim evropskim dokumentima. U datim okolnostima se, dakle, čini fer da se posveti određeni prostor idejama koje su nastale i čine prihvaćeni tok u savremenim diskursima u politici mladih u Evropi. Time se ne želi reći da se ove ideje i koncepti ne mogu osporavati. Međutim, važno je da akteri politike u BiH razumiju perspektivu iz koje je formulisan ovaj izvještaj.

Kako je već ranije navedeno, zadnjih godina se pojavio značajan broj međunarodnih izjava politike i deklaracija o politici mladih. Među njima su finalni tekst Vijeća evropskih ministara nadležnih za mlade; Prva konferencija ministara nadležnih za mlade Ujedinjenih nacija, održana u Lisabonu 1998; referenca na mlade u Deklaraciji Evropskog vijeća u Laekenu 2001. godine; i, naravno, publikacija polazne Bijele knjige Evropske komisije, *Novi poticaj evropskoj omladini* („*New Impetus for European Youth*“) (2001). Značajno je da se 6. konferencija evropskih ministara nadležnih za mlade (Vijeće Evrope, 2003b) složila da – uprkos širokoj raznolikosti socijalnih i ekonomskih uslova koji postoje u zemljama članicama – treba postojati zajedničko opredjeljenje prema građanskim pravima mladih. To obuhvaća

“... temeljna prava na obrazovanje, tržište rada, zdravstvenu zaštitu, kulturu, tehnološke inovacije i mogućnost uživanja pristojnih uslova života kao preduslov za njihovo aktivno učešće u društvu.”
(Vijeće Evrope, 2003a).

Ova važna politička opredjeljenja su neizbježno, možda, dosta široko postavljena. Na kraju će, svakako, iziskivati dodatnu razradu. I u tom duhu dokument „indikatora mladih“ postavlja seriju međupovezanih pitanja:

- *“Da li mladi ljudi, u Evropi i u svijetu, nose bitno novi skup vrijednosti, stavova i životnih stilova? Kakve bi se socijalne promjene mogle predvidjeti*

kao posljedica aktivnosti mladih? Kakve su implikacije socijalnih i političkih institucija kakve poznajemo?

- *Da li su trendovi među mladima globalnog karaktera i kako se prevode na lokalni nivo u zapadnoj Evropi i evropskim zemljama u tranziciji, u područjima konflikta i u zemljama u razvoju?*
- *Na koji način socijalne strukture i institucije favorizuju i/ili sprječavaju utjecaje mladih ljudi? Koje bi strategije mogle pomoći mladima da ostvare jači utjecaj na socijalni razvoj; pojedinačno, i kolektivno?*
- *Koji indikatori omogućuju mjerenje utjecaja mladih na socijalne promjene? Na koji način će djelovanje odnosno nedjelovanje mladih promijeniti pejzaž znanja, rada, rekreacije, zajedništva i moći?*
- *Kojim indikatorima se procjenjuje upravljanje na planu mladih? Kakva je politika mladih, šta joj je cilj i na koji se način njen utjecaj može naglasiti u smislu odgovornosti, efektivnosti i koherentnosti? “*

(Vijeće Evrope, 2003a: 3)

U Izvještaju se navodi da su ministri za mlade identificirali nekoliko trendova koji utiču na živote mladih širom Evrope:

- “1. *Mladi prolaze kroz duži i kompleksniji prelaz prema životu odraslih (primjer: duže redovno obrazovanje i obuka i duže ostajanje u roditeljskom domu);*
2. *Visoka nezaposlenost mladih i prevelika zastupljenost mladih na marginalnim i nesigurnim poslovima.*
3. *Veliko oslanjanje na porodice i socijalnu mrežu i sisteme podrške.*
4. *Sve veće nejednakosti u smislu mogućnosti obrazovanja.*
5. *Nesigurnost, sve veće nasilje koje trpe mladi i koje vrše mladi, strah od globalizacije i uništavanje okoliša; u određenim slučajevima strah od oružanog sukoba i zdravstvenog rizika koji je nemoguće izračunati.”*

(Vijeće Evrope, 2003a: 4-5)

Osnovne ideje politike mladih su se okupile oko koncepata „učenja“, „uključivanja/socijalne kohezije“, „građanstva/učešća“ i „sigurnosti/zdravstva/dobrobiti“ (Vijeće Evrope, 2003a: 4). Naslanjajući se na ove ideje, Izvještaj zastupa stanovište da bi politika mladih trebala imati slijedeće ciljeve:

- “ a. *Svrishodno ulagati u mlade ljude na koherentan i uzajamno jačajući način, gdje god je moguće koristeći pristup fokusiran na mogućnosti, a ne pristup orijentiran ka rješavanju problema.*
- a. *Uključiti mlade i u formulaciju strategije politike mladih i u iskazivanje njihovih stavova o operativnoj efektivnosti implementacije politike.*
- b. *Stvoriti uslove za učenje, mogućnost i iskustvo koje će osigurati i omogućiti mladima da razviju svoje spoznaje, vještine i sposobnosti kako bi odigrali svoju punu ulogu u civilnom društvu.*
- c. *Uspostaviti sistem prikupljanja kvalitetnih podataka kako bi demonstrirali djelotvornost politika mladih i da bi utvrdili koliko praznina u politici postoji koje se odnose na djelotvorno pružanje usluga mladim ljudima iz*

određenih socijalnih grupa, na određenim područjima i u određenim uslovima.

- d. Pokazati opredjeljenje za smanjenje praznina u politici gdje se utvrdi njihovo postojanje..”*

(Vijeće Evrope, 2003a: 4)

Stav da mladi ljudi nisu samo pasivni korisnici politike je nešto što su evropska ministarstva nadležna za mlade prihvatili. Prema Izvještaju, ova je perspektiva kristalizirana u niže izraženim idejama:

- “1. Kreativnost i inovacija i tendencija shvaćanja sebe kao proizvođača kulture, i individualno i u referentnim grupama.*
- 2. Visoki nivo etičkih standarda kod prosuđivanja institucija, i na nacionalnom i na evropskom nivou, navodeći duboka demokratska uvjerenja.*
- 3. Aktivno učešće u poslovima zajednice, na lokalnom nivou i unutar mreža i akcionih grupa.*
- 4. Otvoren i pozitivan stav prema heterogenoj Evropi, zalaganje za kulturnu, etničku i socijalnu raznolikost, čak i kada se netolerantni socijalni i ksenofobični stavovi pojedinaca ne mogu ignorirati (rezime završne deklaracije).”*

(Vijeće Evrope, 2003a: 5)

Priznajući interaktivan odnos između kreatora politike i mladih ljudi kao aktivnih agenata, proizvod politike mladih se konceptualizira u pogledu paketa mogućnosti i iskustva. Ovi se paketi u Izvještaju navode na slijedeći način:

- “1. Učenje: (cjeloživotno, formalno i neformalno) obrazovanje i obuka, priznavanje neformalno stečenih vještina i sposobnosti.*
- 2. Pristup novim tehnologijama.*
- 3. Stručni lični savjeti i podrška, vođenje karijere.*
- 4. Informisanje.*
- 5. Mogućnost korištenja zdravstvenih usluga i socijalne zaštite.*
- 6. Mogućnost rješavanja stambenog pitanja;*
- 7. Mogućnost zapošljavanja za platu.*
- 8. Mobilnost.*
- 9. Pravda i prava mladih (na primjer, na pomoć).*
- 10. Mogućnosti za uključivanje i aktivno građanstvo.*
- 11. Rekreativni, kulturni i socijalni.*
- 12. Sportske i aktivnosti na otvorenom.*
- 13. Izvan doma, razmjena mladih i međunarodna iskustva.*
- 14. Sigurno i bezbjedno okruženje.*

(Vijeće Evrope, 2003a: 6-7)

Ovakvi paketi mogućnosti i iskustva su obično nešto što pružaju ministarstva u domenima politika obrazovanja i obuke; zapošljavanja i zapošljavanja mladih; zdravstva;

stanovanja; socijalne zaštite; obiteljske politike i zaštite djece; politika zabave i kulture (sport, umjetnost, dobrovoljni rad) i pravosuđa za mlade (Vijeće Evrope, 2003a: 7). Ono što je zajedničko svim domenama jesu teme koje zadiru u sve njih, to jest informacije, uključenost i aktivno građanstvo i moć (Vijeće Evrope, 2003a: 7). Pitanje moći, naglašava se, treba razmatrati na dva nivoa. Prvi se odnosi na pravni status mladih ljudi u zahtjevima za učešće.

“Mogu li mladi ljudi tražiti za sebe određene pakete mogućnosti politike mladih? Kad se radi o mjerama koje im se nameću – mogu li uložiti veto?”
(Vijeće Evrope, 2003a: 7)

Drugi nivo na kojemu treba razmatrati moć odnosi se na mjeru u kojoj se praktično i materijalno podržavaju deklarirane političke aspiracije. Konkretno, to znači:

“...budžete koji se stave na raspolaganje posebnih mjera politike mladih: kada se povećavaju, kada se krešu? Da li to uglavnom odražava lokalne politike, da li se odnosi na ministarski domen? Jesu li ova kretanja koordinirana ili odvojena? Šta se nalazi u samom jezgru politike mladih u budžetskom smislu – šta se ne smije dirati i na koji način se zakonski definiraju budžeti za mlade?”
(Vijeće Evrope, 2003a: 7)

Implikacija je sasvim jasna. Odgovarajući resursi i uspješno upravljanje sistemom njihove realizacije su od kritičnog značaja ukoliko se želi da se ciljevi politike prevedu u opipljive pakete mogućnosti. Ne rješavanje kritičnih pitanja praktične primjene će neizbježno dovesti do praznina u politici i nedostataka u pružanju usluga.

“Razlozi za ovakvu prazninu u politici mogu biti ograničeni resursi, neodgovarajuće strukture i nedostatak radne snage sa odgovarajućim sposobnostima, loše kreirane politike, nerealnih ciljeva ili nedostatak dovoljno širokog spektra mjera. Ovim lista nije iscrpljena, ali različiti razlozi za praznine u politici se mogu preklapati. Štoviše, ta praznina može utjecati na različite podgrupe mladih u različitoj mjeri; stoga, možda će se pojaviti neproporcionalno negativne posljedice za određene grupe mladih, kao što su ruralna omladina, manjine, mladi koji prekinu školovanje, ili mlade žene. Iz toga proizašli politički izazov će biti kako unaprijediti paket mogućnosti i iskustva kako bi se osiguralo da je prilagođen potrebama takvih neproporcionalno pogođenih grupa mladih ljudi.”
(Vijeće Evrope, 2003a: 9)

Dalje, Izvještaj nas podsjeća da je politika mladih zasnovana na vrijednostima pa se stoga bave sa najvažnijim pitanjima poput ljudskih prava; ravnopravnost u mogućnostima; afirmaciju multi-kulturalnosti i heterogenosti svih nacionalnih grupa; i pristup i inkluzija (Vijeće Evrope, 2003a: 7). Centralno mjesto koje se daje ovim vrijednostima politike i prakse rada sa mladima nalazi se u srcu svake evaluacije.

Analiza politike na polju mladih je, naravno, bila pod velikim utjecajem *Bijele knjige Evropske komisije – Novi poticaji za evropsku omladinu (Evropska komisija White Paper – A New Impetus for European Youth)* (Evropska komisija, 2001a). I stvarno, on je uzrokovao reakcije daleko izvan Evropske unije. Prema ovom dokumentu i *Bijeloj knjizi o evropskom upravljanju* (2001b), evropska javna politika se treba zasnivati na jasnim, transparentnim i demokratskim načelima. Navodi se pet temeljnih načela: otvorenost, učešće, odgovornost, efikasnost i koherentnost (Evropska komisija, 2001a: 7). Rezimiraju se na slijedeći način:

“Otvorenost: pružanje informacija i aktivna komunikacija za mlade ljude, na njihovom jeziku, tako da mogu razumjeti rad Evrope i politike koje se tiču njih.

Učešće: osiguranje da se sa mladim ljudima vode konsultacije i da su više uključeni u donošenje odluke koje se tiču njih, i, generalno, života njihovih zajednica.

Odgovornost: izrada novih i strukturiranih oblika saradnje između zemalja članica i evropskih institucija, da bi se iznašli načini, na odgovarajućem nivou odgovornosti, zadovoljavanja aspiracija mladih.

Efikasnost: maksimalno iskorištavanje onoga što mladi mogu ponuditi tako da mogu odgovoriti na izazove društva, doprinijeti uspjehu različitih politika koje se odnose na njih i graditi Evropu budućnosti.

Koherentnost: izrada pregleda različitih politika koje se odnose na mlade i različitih nivoa na kojima je intervencija korisna.”
(Evropska komisija, 2001: 8)

Koncept cilja izrade koherentnih i "integrisanih" nacionalnih politika za mlade u ovom evropskom okviru dao je Williamson (2002: 35) u smislu pet „C“ (odnosno komponenti) efikasne realizacije: obuhvat (coverage), kapacitet (capacity), kompetentnost (competence), koordinacija (coordination) i troškovi (costs). Obuhvat (coverage) se odnosi na geografsku teritoriju, starosne grupe i socijalne grupe. Geografska dimenzija, na primjer, može biti jako značajna u zemljama gdje se politika razvija u urbanom kontekstu (većine?), zbog čega dolazi do zanemarivanja implikacija politike na ruralnu omladinu. „Kapacitet“ se odnosi na horizontalne i vertikalne strukture koje postoje i čiji je zadatak provođenje politike i uključuje efikasnost odnosa između vlade i omladinskih nevladinih organizacija.

‘Kompetentnost‘ se odnosi na problematiku razvoja radne snage, kao što je stručno usavršavanje, razvoj i kvalifikacija. „Koordinacija“ se odnosi na vertikalne i horizontalne veze u administraciji politike mladih u ključnim domenima kao što su zdravstvo, obrazovanje, smještaj i krivična pravda. Analiza pod ovim naslovom bi se bavila time u kojoj mjeri ovi resursi „udružuju“. I na kraju, „troškovi“ se odnosi na resurse izdvojene za pružanje usluga. Analiza distribucije budžetske pomoći raznim odjelima dovodi do razumnog naglašavanja prioriteta neke određene politike mladih. Pet

opisanih „komponenti“ daju koristan okvir u kojemu se može analizirati nacionalna politika. Ovakva analiza u slučaju Bosne i Hercegovine nije izvršena jer je ovo Savjetodavna misija a ne Pregled. Dalje, da bi se takva analiza provela, potrebno bi bilo dobiti mnogo više dokaza. Ipak, ovaj okvir je utjecao na način na koji je Tim razmišljao o uvjetima politike mladih u BiH.

Ne treba zaboraviti spomenuti i neke skorije reference koje se odnose na evropsku politiku mladih, uključujući: *Evropski pakt mladih* (Komisija evropskih zajednica (*Commission of the European Communities*), 2005: 14-17), *Komunikacija Komisije prema Vijeću o evropskim politikama koje se odnose na mlade* (Komisija evropskih zajednica (*Commission of the European Communities*), 2005) i Zaključci Predsjedništva (Vijeće Evropske unije (*Council of the European Union*), 2005). Ovdje ne raspolazemo sa dovoljno prostora da ponudimo detaljan rezime sadržaja ovih tekstova. Dovoljno je reći da ovi dokumenti predstavljaju ozbiljan pokušaj rješavanja mnogobrojnih problema mladih ljudi koji su već spomenuti. Posebno se ovo odnosi na *Evropski pakt mladih* koji promovira koncept aktivnog građanstva. Tridesetog maja ove godine, Evropska komisija je usvojila *Komunikaciju o evropskim politikama koje se odnose na mlade*. Tekst predstavlja nastavak usvajanja *Evropskog pakta mladih* od strane Evropskog Vijeća u martu 2005. Ovaj dokument daje mladim ljudima ključnu ulogu u obnovljenom Lisabonskom partnerstvu za ekonomski rast i zapošljavanje. Osim toga, on predlaže poduzimanje akcije za mlade ljude na planu zapošljavanja, integracije i socijalnog napretka; obrazovanja i obuke; mobilnosti i pomirenja rada i obiteljskog života.

2.2.: Nacionalni kontekst politike mladih: preliminarna zapažanja o Bosni i Hercegovini

Bilo bi drsko pokušati napraviti cjelovit popis nedavnih historijskih dešavanja koja su oblikovala sadašnji nacionalni kontekst. To bi bilo drsko po tri osnova. Prvo, niko u međunarodnom timu ne može tvrditi da je stručnjak za historiju, politiku i kulturu ovog regiona. Drugo, građani Bosne i Hercegovine ne trebaju predavanja stranaca o nečemu što već znaju. Treće, kao i sve druge historije, i prošlost ove zemlje je predmet osporavanja: ne postoje usvojene verzije historije sa kojima se svi slažu. Svrha onoga što je dato ovdje u nastavku je stoga da se samo prosto podijele neka od zapažanja Tima o pozadini i kontekstu u kojemu se mora razvijati i ostvarivati politika. Naš je interes u tome da ukažemo na neke moguće prepreke i teškoće koje bi mogle usporiti napredovanje u pravcu realizacije jedne moderne, prosperitetne i demokratske države. Naš je prioritet, na kraju krajeva, da pokušamo omogućiti postizanje konsenzusa o budućnosti politike mladih, a ne zajedničkog stava o prošlosti.

Postoji više stvari i pretpostavki koje treba iznijeti prije nego što se pređe na konkretne prijedloge vezane za politiku mladih u Bosni i Hercegovini. Prvo, kao stranci, imamo potrebu navesti to da u potpunosti odbijamo neke od pojmova i stereotipa koji cirkuliraju o ljudima koji žive u bivšoj Jugoslaviji. Za ljude iz Zapadne Evrope, Balkan je historijski smatran misterioznim, nedokučivim, i katkad opasnim regionom. Takav je imidž

djelomično promijenjen kada je bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija postala jeftino i popularno odredište Zapadnih turista tokom 1970-tih i 1980-tih. Priče o prelijepim plažama, zapanjujućim pejzažima i gostoljubivim ljudima su zamijenile stare mitologije. Stoga su sa pomiješanim osjećajima užasa i nevjerovanja ljudi sa Zapada promatrali duboko uznemirujuće scene na svojim TV ekranima dok se odvijala implozija bivše Jugoslavije: nadrealno, slike poznate sa razglednica su predstavljale pozadinu dugotrajnoj krvavoj borbi. Većina je ljudi, naravno, imala tek najpovršniju ideju o tome što je uzrokovalo ovakav razvoj događaja u komunističkoj državi u regiji. Tako su ponovno otkriveni i nekritički reciklirani stari klišeji o etničkoj mržnji. Stereotipi su oprušeni i iskorišteni kao sredstva distanciranja, pa se regija Balkana predstavljala kao negdje „drugo“, a ne Evropa. Glenny (2003: xxi) komentira ovaj proces.

“Tokom više decenija, Zapadnjaci su na ova područja gledali kao na loše mapiranu zonu koja razdvaja red evropske civilizacije od kaosa Orijenta.

Danas je jezik promatrača manje romantičan, ali osjećaji koji distanciraju i mitologiziraju Balkan i dalje opstaju. U stvari, tek nedavno, na kraju 20. vijeka, svijet je prihvatio pridjev „balkan“ i izvedenicu „balkanizacija“ kao pežorativne termine. Ukoliko neko pokazuje „balkanski mentalitet“, to podrazumijeva predodređenje prevare, pretjerivanja i nepouzdanosti. Kada je počelo raspadanje Jugoslavije 1989. godine, generalizacije o narodima koji nastanjuju tu regiju i njihovoj historiji počeli su širiti isti oni mediji koji su odbacili takve klišeje kad su izvještavali iz Afrike, Bliskog Istoka ili Kine. Balkan, čini se, uživa posebno izuzeće od pravila protiv stereotipa.“

Moć ovih negativnih stereotipa i klišeja i dalje vrši utjecaj na način na koji se na ljude iz bivše Jugoslavije gleda vani. To možda nije tako u slučaju stranih akademika, političkih savjetnika, diplomata, političara i prijatelja. Ali ipak, ovakav imidž Balkana, formiran tokom oružanog sukoba 1990-tih, i dalje nepomućeno stoji u mnogim krugovima međunarodne poslovne zajednice. Mjesta poput Bosne i Hercegovine – mada se možda ne smatraju na ivici rata ili građanskog nereda – još uvijek se percipiraju kao suštinski nestabilne i neobećavajuće teritorije za potencijalnog investitora. Usprkos izvrsnim nastojanjima koje mnogi poduzimaju na tom planu, Bosna i Hercegovina – zajedno sa nekim od svojih bliskih susjeda – ne smatra se posebno atraktivnim mjestom za ulaganje. „Problem imidža“ predstavlja najveći izazov za ljude iz Bosne i Hercegovine. Koliko god da se ovo činilo nepravičnim, važno je priznati da niti jedna zemlja nema punu kontrolu na svojim „pravima na imidž“. U tim okolnostima, ne postoji velika mogućnost izbora, osim da se konstruira najbolja moguća socijalna, politička i ekonomska sredina u ovako teškim uvjetima. Pri tomu postoji nada da će investicije i prosperitet doći. Politika mladih naravno ima vrlo važnu ulogu u građenju nove infrastrukture Bosne i Hercegovine.

Druga stvar koju treba naglasiti odnosi se na međunarodnu zajednicu – čiji jedan mali dio, naravno, predstavlja i ovaj Tim. Jedna od tema u historiji ove regije je uloga koju su igrale „velike sile“. Kako je već ranije navedeno, ovo nije mjesto za detaljnu historijsku

diskusiju, ali potrebno je da međunarodna zajednica shvati da su imperije i moćni politički interesi ovdje često imali ne tako korisnu ulogu. Odgovornosti za probleme na Balkanu ne pripisuje se samo ljudima koji tamo žive. Međunarodna zajednica mora prihvatiti svoj dio odgovornosti i priznati da se ponekad djelovanja stranaca, mada su bez sumnje sa dobrim namjerama i u mnogo slučajeva pravilna, mogu percipirati od strane domaćeg stanovništva kao neosjetljiva, gruba i autokratska. Percepcija možda u politici nije sve, ali je vrlo značajan element bilo kakve političke akcije. Činjenica da oni koji rade za međunarodne organe i agencije smatraju da rade u najboljem interesu ljudi u Bosni i Hercegovini ne mijenja činjenicu da će se za njihova djela ponekad smatrati da graniče sa neo-imperijalizmom. Da je Bosna i Hercegovina u suštini međunarodni protektorat i, u velikoj mjeri, animirana prisustvom međunarodnih donatorskih organizacija neizbježno mijenja prirodu civilnog društva. Činjenica da se ovo međunarodno prisustvo široko prihvaća kao neophodno i uglavnom korisno za lokalno stanovništvo ne sprječava djelovanje dvostruke dinamike ovisnosti i odbijanja u takvim odnosima. To mi, koji smo pozvani da ponudimo svoje usluge, ne smijemo nikada zaboraviti.

Treća stvar odnosi se na činjenicu da je Bosna i Hercegovina očigledno država koja je nastala raspadom bivše komunističke Jugoslavije. Stoga se tu radi o post-komunističkom društvu u tranziciji. Mada je proces tranzicije kompliciran ratom do kojega je u međuvremenu došlo, još uvijek se primjećuje dosta komunističkog naslijeđa. Mnogi aspekti tog naslijeđa se nas ovdje ne dotiču, ali ipak neke od njih treba spomenuti. Komunističko naslijeđe duplirajuće i sklerotične birokracije i dalje predstavlja jedan od faktora koji određuju život zemlje. Da se i ne spominje koliko nastavak ovakvih praksi predstavlja neefikasno trošenje vrijednih resursa u osiromašenom socijalnom okruženju. Čini se da korupcija još nije u potpunosti eliminirana iz nekih od tih birokratskih aparata. Stvaranje entiteta u skupu kompliciranih saveznih i lokalnih sistema vlasti dodaje još jednu dimenziju tradicionalno nezgrapnoj i neresponsivnoj birokraciji. Razlozi za ovakvu posebnu ustavnu strukturu vlade se razumiju i prihvaćaju kao trenutna politička realnost u kojoj se odluke sada moraju donositi, ali način na koji se administriraju političke odluke očigledno treba reformirati. Značaj stručne obuke u modernim „lakim“ stilovima upravljanja se možda treba šire prepoznati. Idealno bi bilo kada bi svi koji se bave primjenom politike mladih prošli takvu obuku.

Mada je stara komunistička država ostavila iza sebe mnoge negativne prakse, važno je ne ignorirati neke od njenih pozitivnih rezultata. Bivša Jugoslavija jeste izgradila jedan oblik ekonomske saradnje između različitih dijelova savezne države koji se može nazvati razumno stabilnim. To je još u živom sjećanju većine građana i trebalo bi pomoći da reinvenija ove „jugoslavenske“ saradnje postane realno moguća. Ekonomska i socijalna saradnja među susjedima je, na kraju krajeva, preduslov za budući prosperitet. Još jedno postignuće bivše Jugoslavije bio je značajan nivo socijalne solidarnosti između različitih etničkih grupa. Ovim se ne želi sugerirati da su etničke tenzije bile potpuno odsutne u bivšoj komunističkoj državi, ali je uglavnom postojala „realne saradnja“. Ovo kolektivno sjećanje nije u potpunosti izbrisano sukobima 1990-tih.

Naravno, postojale su „prirodne“ zajednice gdje je saradnja između etničkih grupa rasla „organski“. Ovo nas dovodi do četvrte stvari i odnosi se na periode historije tokom kojih je realno postojala mirna koegzistencija različitih etničkih grupa. Kako je već spomenuto, historija ovog područja je često predstavljala ključali kotao uzajamnog odbijanja i mržnje među etničkim grupama. Tu se radi o vrlo selektivnom čitanju prošlosti o i predstavlja opasno pogrešno tumačenje vrlo kompleksne povijesti koja se dešavala unutar i izvan granica BiH. I zaista, heterogenost i pluralizam su bile zajedničko iskustvo ljudi u ovom regionu (Coward, 2003). Hayden (1996: 788) zapaža da je u periodu prije rata,

“Heterogenost bila koncentrisana u središnjem dijelu teritorije Jugoslavije (posebno) u Republici Bosni i Hercegovini (i područjima koji s njom graniče)... U tim dijelovima Jugoslavije, ideja da jugoslovenski narodi ne mogu živjeti zajedno predstavljala je empiričku besmislicu.”

Lokalne historije mirne koegzistencije se moraju ponovno otkriti i ponovno ispričati kako bi nove generacije naučile da im nisu neophodni međunarodni posrednici i arbitri da bi mogli pregovarati o svojoj budućnosti. Da preuzmem jednu frazu historičara koji je pisao o jednoj vrlo različitoj zemlji, oni trebaju „iskoristivu prošlost da bi ostvarili dostiznu budućnost“ (Williams, 1985).

Peta stvar se odnosi na stepen unutrašnje podrške naroda državi-naciji BiH. U kojoj mjeri ljudi u Bosni i Hercegovini podržavaju projekt svoje „nacije-države“ Savezna država, sa svoja dva entiteta (Federacijom Bosne i Hercegovine i Republikom Srpskom) i kvazi-autonomnim Distriktom Brčko predstavlja neophodni kompromis. Mada je većina prihvaća, teško je procijeniti u kojoj mjeri ova država uživa lojalnost svojih građana. Ankete i ispitivanja mnijenja kao što su ona navedena u izvještaju Međunarodne komisije za Balkan (2005) i redovni Izvještaji ranog upozoravanja koje objavljuje Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP 2005) navode da postoji jedna količina pragmatične podrške državi. Ovaj je pragmatizam dijelom možda posljedica priznavanja činjenice da teritorijalne granice moderne države-nacije ne moraju biti sinonim za homogene etničke zajednice. U stvari, cijeli pojam homogenih nacionalnih zajednica je pogrešan. Kako komentira Giddens (1998: 131),

“...sve nacije, bez izuzetka, su ‘mongrel nacije’. Nacija nije data po svojoj prirodi, i kakve god one imaju veze sa ranijim etničkim zajednicama, nacije su proizvod relativno nedavne historije. Sve su izgrađene od različitih kulturnih fragmenata.”

U savremenom kontekstu globalizacije i propusnih granica prednost se daje konceptu „kozmpolitske nacije“ (Giddens, 1998: 130-141) koja poštuje heterogenost i slavi kulturnu raznolikost. Ukoliko će država-nacija podržavati i štititi takav pluralizam unutar svojih granica,

“...nacija treba razviti državne strukture koje omogućavaju građanima da sami odlučuju o pitanjima od opšteg značaja.”

(Giddens, 1998: 131)

Država Bosna i Hercegovina je, naravno, u procesu nastojanja da izgradi takve strukture. Potreba za uspostavljanjem responsivnih i reprezentativnih sistema utemeljenim na ljudskim pravima građana i demokratskim vrijednostima sada predstavlja dosta hitno pitanje. Rezultati Ureda visokog predstavnika jesu značajni, ali se ne može zauvijek odlagati trenutak kada će se puna odgovornost prenijeti na demokratski izabrane predstavnike ukoliko BiH želi postati aktivni partner u široj međunarodnoj zajednici. I zaista, u avgustu 2004, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope izrazila je zabrinutost za zdravlje demokratije u BiH i postavila pitanje

“...u kojoj je mjeri sadašnja uloga (Visokog predstavnika) kompatibilna sa članstvom Bosne i Hercegovine u Vijeću Evrope.”

(Vijeće Evrope, 2004: Rezolucija 1384)

Približavanje potpuno reprezentativnom obliku demokratskog upravljanja u BiH mora također biti praćeno kompetentnim vođenjem ekonomije i razvojem efikasnog sistema pružanja usluga. Sve demokratije su ugrožene ukoliko ne postoji kvalitetno pružanje kritičnih roba i usluga za život. Čini se da je rašireno osjećanje frustriranosti da sasvim razumljiva preokupacija strukturama vlasti sada ozbiljno ometa napredak u pravcu uspostave stabilne i moderne države. Post-dejtonska politička kultura koja se razvila u BiH karakterisana je blokadama procesa odlučivanja i predstavlja neuspjeh na nivou ostvarivanja praktične politike. Akutna i stalno prisutna svijest o odnosima među etničkim grupama se pokazuje u časnim naporima uložnim u postizanje ravnopravne podjele mogućnosti između tri najvažnije „nacionalne grupe“. Međutim, na planu politike i vladine administracije čini se da se ne može stvoriti transparentna i zdrava kultura „jednakih mogućnosti“. Umjesto toga, čini se da postoji dosta ritualistička forma simbolične podjele vlasti koja može dovesti do toga da se na pojedina mjesta ne postavljaju najsposobniji ljudi. S obzirom na svake pažnje vrijedne rezultate Dejtonskog sporazuma u prekidu neprijateljstava, postoje jasni rizici i opasnosti koji podrivaju procese i prakse koje su uspostavljene u periodu nakon njega. Međutim, isto tako postoje i rizici i opasnosti sadržani u *statusu quo*. Izgledi gotovo potpune političke paralize u sadašnjem sistemu izlažu riziku samu političku stabilnost ove mlade države. Na kraju krajeva, svaki građanin BiH želi hranu na svom stolu, odvezen otpad, djecu koja idu u školu, liječenje bolesnih, i dovođenje pred lice pravde onih koji krše zakone. Ukoliko se ne ispoštuju ove osnovne funkcije, onda se slabi socijalni ugovor između građanina-pojedinca i države. Iz očiglednih razloga, ne smije se dozvoliti da dođe do takve situacije u BiH. Međunarodni tim se susreo sa ljudima koji su smatrali da politika u BiH treba prevazići svoje prirodno bavljenje strukturama i umjesto toga koncentrirati se na sadržaj politike i praktične mehanizme njene realizacije. Ovo je lakše reći nego učiniti, ali sigurno je da postoje u zemlji ljudi koji se žele kretati u tom pravcu.

Još jedan pragmatičan razlog davanja podrške državi BiH i procesu demokratizacije vezan je za šestu stvar koju bismo željeli naglasiti: naime, da se sada mnogi ljudi nadaju da ulazak u Evropsku uniju predstavlja opipljiv izgled. Komentirajući nedavno

objavljeni *Kvartalni izvještaj Sistema ranog upozoravanja*, Jens Toyberg-Frandzen zapaža,

“Nije nikakvo iznenađenje naći da san o evropskim integracijama privlači značajnu mjeru popularne podrške. Ovo je i dalje onaj jedan realan cilj koji vodi građane da vrše pritisak na političare i političke stranke da realiziraju reformu brzinom koja će stimulirati ekonomski rast i učiniti BiH zemljom gdje siromaštvo nije u korelaciji sa etničkom pripadnošću, i gdje će mladi ljudi izabrati da ostanu po vlastitoj volji. ”
(UNDP, 2005: 2)

Ne morate biti eurofil ili stručnjak u međunarodnim odnosima da bi shvatili da su budući izgledi Bosne i Hercegovine vezani za njen odnos sa Evropskom unijom. Ovaj je izvještaj pisan u sjenci jednog potpunijeg i sveobuhvatnijeg izvještaja (Međunarodne komisije za Balkan 2005). Pod predsjedavanjem Giuliano Amato, ova je Komisija razmatrala mnogobrojna pitanja koja izlaze izvan zadaće ovog skromnijeg izvještaja. Međutim, Izvještaj Komisije naglašava izazove i izbore koji se otvaraju pred državama bivše Jugoslavije. Dejtonski sporazum je predstavljao veliko dostignuće u smislu da je osigurao prekid vatre. Jasno je, međutim, da se sad javlja potreba dalje gradnje na konsenzusu i jačanja demokratskih struktura u zemljama poput BiH. Prema Komisiji, ovaj region je trenutno „...mješavina slabih država i međunarodnih protektorata“ (ICB, 2005: 7). Izbor je za države bivše Jugoslavije jasan: Evropa **ili** siromaštvo i međunarodna izolacija koja znači periferno postojanje. Prema Komisiji, opcije nisu manje ograničene ni za Evropsku uniju: *“Rast Imperije ”* (ICB, 2005: 11). Prema navodima Komisije,

“...i sama EU se suočava sa značajnom dilemom o tome da li raspolaže kapacitetima da apsorbira samo razumno funkcionirajuće i legitimne države. Ali sada kad je Hrvatska na ivici punog procesa prijema, nema više takvih u regiji. Klasični model rasta koji je funkcionirao za Centralnu i Istočnu Evropu 1990-te jednostavno ne odgovara uvjetima koji sada preovlađuju na Balkanu. Ukoliko će ovaj region postati dio EU, neophodno je da se u njemu provedu značajne promjene. Ali da bi se postigao uspjeh, potrebno je također da dođe i do odgovarajućih promjena u političkom razmišljanju Brisela prema ovoj regiji.”
(ICB, 2005: 8-9)

Ova promjena u „političkom razmišljanju“ karakterizirana je slijedećim terminima:

“Ukoliko EU ne razvije hrabru strategiju koja bi mogla obuhvatiti sve balkanske države kao nove države-članice u narednoj deceniji, onda će se pretvoriti u ustajalu neo-kolonijalnu silu na mjestima poput Kosova, Bosne i čak Makedonije. Takvim anahronizmom bi bilo teško upravljati, i bio bi u suprotnosti sa samom prirodom Evropske unije.”
(ICB, 2005: 11)

Bilo da postoji slaganje sa ovom dosta neveselom analizom ili ne, čini se da dugoročni interesi BiH leže unutar Evropske unije. EU nudi izgled većeg ekonomskog prosperiteta, poboljšanje socijalne zaštite i unaprjeđenje demokratskih vrijednosti. Postajući sastavni dio proširene Evrope u kojoj će postojati puna sloboda kretanja, politički značaj unutrašnjih etničkih razlika u BiH će vjerovatno vremenom izgubiti na značaju. Ipak, pristup BiH EU je daleko od toga da bude neizbježan. Stoga je imperativ da se nastavi određena brzina projekta građenja „države-članice“. Potreba za ispunjavanjem neophodnih unutrašnjih uslova za prijem sada dobiva visoki prioritet. Mnogi građani su možda agnostici ili neentuzijasti u vezi sa svojom državom, ali činjenica je da država Bosna i Hercegovina još uvijek predstavlja najbolju šansu za ostvarivanje evropske budućnosti koju imaju. Sa svim svojim manama i mehaničkim posebnostima, BiH ostaje jedino raspoloživo sredstvo koje se kreće putom ka Strasbourgu i Briselu.

Zadnje zapažanje koje bismo ovdje naveli je očigledno, ali daleko najvažnije. To je jednostavno priznanje da je Bosna i Hercegovina prošla kroz ogromne patnje. Mnogi njeni građani, uključujući mlade, i dalje se suočavaju sa traumama prošlosti. Mada je potreba za nalaženjem brzih političkih rješenja za savremene probleme urgentna, svi zainteresirani su svjesni da proces zacjeljivanja iziskuje vrijeme. Ali u isto vrijeme, ljudi iz ove zemlje su već dokazali veliku izdrživost i snalažljivost. Kakvi god da su izazovi pred njima, postoje svi razlozi za pretpostavku da su im ljudi iz BiH dorasli.

3: Memorandum o Politici mladih u Bosni i Hercegovini

3.1: Uvod:

Dio ovog Izvještaja pod nazivom Memorandum bavi se direktno problematikom politike mladih u BiH. Počinje sa kratkim razmatranjem da li je potrebno imati zakonski okvir za politiku mladih. Potom se nastavlja razmatranjem najvažnijih domena politike mladih: učenjem pristupom tržištu rada; radom mladih; socijalnom zaštitom mladih; stanovanjem i krivičnom pravdom. Nakon toga slijedi razmatranje nekih od širih tema politike mladih, kao i određenih pitanja koja su specifična za BiH. Oni su organizirani pod slijedećim naslovima: informacije; mobilnost; ravnopravnost i raznolikost; istraživanje; obuka; učešće mladih; dobrovoljni rad; komisija za mlade; i realizacija. Mada su u cijelom tekstu navođene preporuke i sugestije, u Zaključcima se navodi pravac u kojemu se smatra da politika treba ići narednih godina.

Kako je već navedeno, tekst koji slijedi u nastavku ne može se smatrati sveobuhvatnim kritičkim pregledom politike mladih. Zasnovan je na programu sastanaka kojima smo prisustvovali, dokumentima koji su nam predočeni, i dodatnim istraživanjem koje su obavili izvještač i ostali članovi tima. To istraživanje je, međutim, daleko od toga da je iscrpno. Vrlo je moguće da postoje važni dokumenti o kojima ništa ne znamo. Prema tome, ono što slijedi se treba smatrati uvodnim napomenama u razgovoru sa akterima u politici mladih u BiH.

Prije nego što pređemo na specifična područja navedena gore, možda bi bilo korisno dati dva preliminarna komentara. Prvo, važno je navesti da smo se susreli sa primjerima dobre prakse gdje god da smo došli: u Federaciji Bosne i Hercegovine, u Republici Srpskoj i u Brčkom. U Brčkom, na primjer, bili smo impresionirani načinom na kojemu su različite zajednice radile skupa u lokalnim demokratskim strukturama u cilju postizanja zajedničkog dobra. Mada možda postoje posebno povoljni lokalni uslovi koji su ovdje unekoliko olakšali ovakvu demokratsku obnovu, opipljivi rezultati u Brčkom predstavljaju konkretan dokaz onoga što je moguće postići u BiH. Ono što je posebno iznenadilo međunarodni tim je bilo to što uspješan rad koji se ovdje ostvarivao u svim područjima nije jasno prenošen izvan entitetskog odnosno, u nekim slučajevima, lokalnog nivoa. Razmjena dobrih praksi je od apsolutno kritičnog značaja ukoliko se želi postići konzistentan napredak na cijeloj teritoriji države. To ne znači da je poželjno ostvariti uniformnost praksi. Pružanje usluga na lokalnom nivou mora uvijek uvažavati lokalne socijalne, kulturne i geografske uslove. Međutim, lekcije se mogu naučiti od drugih i prilagoditi lokalnim okolnostima. Sigurni smo da se ovdje ne mora posebno isticati da ne treba izmišljati toplu vodu.

Drugi komentar odnosi se na našu percepciju da je u cijeloj BiH „struktura“ imala privilegovan položaj u odnosu na „sadržaj“. S obzirom na nedavnu historiju i bolnu izgradnju ustava i oblika upravljanja koji je kreiran sa ciljem minimiziranja mogućnosti diskriminacije bilo koje od tri glavne etničke grupe, ovo je sasvim razumljivo. Međutim, i bez poremećaja temelja prenesene federalne strukture vlasti, potrebno je načiniti pomak prema kulturi zasnovanoj na pravima građana-pojedinaца. Perspektiva kojom trenutno dominira diskurs „etničke pripadnosti“ i „entiteta“ treba se zamijeniti oštrijim fokusom na građanina-pojedinaца. U slučaju politike mladih, to jednostavno znači da se prava mladog građanina – pojedinca, bez obzira na njegovu etničku pripadnost i mjesto stanovanja – trebaju izražavati u smislu prava koja su univerzalno data svim mladim ljudima u državi BiH. Ova individualna prava su neosporna i mogu se usvojiti i prilagoditi iz najboljih praksi Evropske politike mladih. Ova politika treba pojasniti područja u kojima mladi ljudi imaju prava na individualnu podršku. U ove pakete pomoći mogu spadati:

- § Mogućnost pohađanja obuke i stjecanja radnog iskustva u adekvatno akreditiranim organizacijama – maksimalno u skladu sa pojedinačnim potrebama;
- § Mogućnost dobivanja neovisnih stručnih informacija, savjeta, savjetovanja, vodstva i podrške u ostvarivanju karijere;
- § Mogućnost korištenja podrške, savjetovanja i savjeta u najvažnijim područjima u kojima mladi ljudi mogu imati osobne teškoće;
- § Jasne informacije i savjeti o zdravstvu, stanovanju, socijalnim pogodnostima i drugim s tim vezanim pitanjima.
- § Pristup rekreacionim, sportskim i iskustvima na otvorenom koja su kreirana sa ciljem razvijanja talenata i širenja horizonata – uključujući i iskustva koja imaju međunarodnu dimenziju.

Kao dodatno pravo, podrazumijevalo bi se pravo na učešće u kreiranju i ostvarivanju politike mladih. Izjava o jednakosti mogućnosti (ravnopravnosti) bi se također trebala napisati tako da uzme u obzir jednakost prava i slobodu od diskriminacije u pogledu jezika, religije, spola, spolne orijentacije, onesposobljenja i etničke pripadnosti (uključujući grupe izvan tri najvažnije „nacionalne“ grupe). Politiku bi također podržali istraživanje, evaluacija i strategija obuke.

Gornja „skica“ onoga na što bi politika mladih mogla ličiti naravno nije sveobuhvatna, a zasigurno joj nije namjera ni da nameće pravila. Ona je prije vrlo jednostavan primjer onoga što može postati jedna politika prava zasnovana na građanstvu i rukovođena pravima. Ovaj „nacrt“ politike, tako nazvan jer se zasniva na evropskom iskustvu, neosporan je i bio bi relevantan i za ljude koji žive u Brčkom, Republici Srpskoj, i u Federaciji BiH. Ovakva bi politika, svakako, bila prihvatljiva svugdje u Evropi. Koji mladi čovjek ne želi mogućnost dobivanja kvalitetnih informacija i savjeta o pitanjima koja se kreću od stručnog obrazovanja do međunarodnog putovanja, od spolnog zdravlja do narkomanije? Svi se mogu složiti o takvim pravima. Naoko komplicirana struktura vlasti u BiH ne bi trebala zamagliti realni život mladih i nezaposlenih ljudi u Banja Luci, Sarajevu ili Brčkom. Na kraju krajeva, politike mladih imaju za cilj zadovoljavanje univerzalnih potreba, prava i praktičnih pitanja na lokalnom nivou.

Ništa od gore navedenog ne implicira centralizaciju Vlasti u smislu formiranja politika i načina njihove realizacije. Kako je već gore navedeno, mladi ljudi doživljavaju politiku mladih u svojim lokalnim zajednicama. Ipak, ono što se ovdje predlaže predstavlja okvirnu politiku prava mladih oko kojih se može postići široki konsenzus – pa se stoga mogu primjenjivati na cijeloj teritoriji BiH. Uloga lokalnih vladinih struktura (na entitetskom, kantonalnom i opštinskom nivou) jeste da olakša učešće mladih ljudi i, u partnerskom odnosu sa njima, definiše detalje načina primjene ovih politika na terenu u pojedinim dijelovima BiH. Druge države su devoluirale federalne i lokalne strukture vlasti koje omogućuju raznolike pristupe inovacijama politike i njihove implementacije. BiH ne treba biti drugačija od tih zemalja. Kako komentira ICB, postoji

“...tendencija da se federalni sistem gleda kao problem koji treba prevazići, a ne kao obećavajući model koji omogućuje etničkim zajednicama da cvjetaju jedna pored druge i koja omogućuje zdravo natjecanje politika.”
(ICB, 2005: 24)

Svakako, težište u svakom trenutku mora biti na mladom pojedincu koji koristi usluge. Pitanje koje treba postaviti glasi da li lokalne strukture ispunjavaju ova prava. Naravno, izjava o pravima je dokument koji navodi aspiracije odnosno nastojanja. Ove se aspiracije moraju prevesti na jezik mjerljivih ciljeva. Ukoliko se ti ciljevi ne ostvare, onda se mora okrenuti mehanizmima odgovornosti na lokalnom i državnom nivou. Pitanju odgovornosti se vraća na više mjesta unutar ovog dokumenta. Na ovom mjestu dovoljno će biti reći da mladi moraju biti u mogućnosti pozivati političare na odgovornost ukoliko im politike ne osiguravaju njihova prava.

Naredni odjeljci su različitih dužina. To je odraz nejednakosti u razumijevanju političkog terena u BiH. Potrebno je napomenuti da postoje mnoga područja za koja Tim jednostavno treba dodatne informacije. U tim okolnostima, smatrali smo da je važno identificirati praznine u našem poznavanju lokalne situacije tako da se one mogu popuniti u nekom budućem dijalogu u koji stupimo sa predstavnicima države.

3.1.1: Zakonski okvir:

Preambula:

Sigurno da nije obavezno da politika mladih bude regulirana posebnim i cjelovitim zakonskim okvirom. U mnogim evropskim zemljama politika mladih je definirana različitim zakonima. Ipak, može biti korisno usvojiti poseban zakonski okvir koji će obuhvatiti najvažnija područja koja se odnose na mlade ljude. Tu bi spadala pitanja poput definicije mladosti (u smislu godina) i pravila i procedura za registraciju NVO koje su aktivne na tom planu. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, Međunarodni tim nije bio upoznat sa postojanjem zakona koji bi se odnosio na cijelu BiH. Ali jeste nam predočen prevod dokumenta pod nazivom *Zakon o organizaciji mladih* koji je usvojen u Republici Srpskoj. Ovdje se ne navodi detaljna kritika ovog zakona. U cjelini bismo, ipak, pohvalili ovaj dokument kao jedan ozbiljan pokušaj rješavanja problematike politike mladih u Republici Srpskoj. Što je najvažnije, u njemu se definiraju ključni izrazi poput „omladine i mladih“, „politike mladih“, „omladinskih organizacija“ i „omladinskog rada“. Proces registracije za omladinske NVO je pojašnjen i stoji jasno opredjeljenje za finansiranje omladinskih savjeta. Mada će se bez sumnje povesti dosta debate o veličini izdvajanja, ovo opredjeljenje za finansiranje se treba pozdraviti kao jedna progresivna mjera. Na osnovu naših sastanaka sa Sekretarijatom za mlade i sport Republike Srpske, i predstavnicima Omladinskog savjeta RS, znamo da je ovaj drugi bio aktivno uključen u konsultacije o kreiranju ovog zakona. Željeli bismo svima zainteresiranim čestitati na značajnim naporima uloženi u ovaj zakonski akt, kao i na načinu na koji je isti izrađen. U nastavku slijedi nekoliko kratkih komentara:

U članu 7 navodi se da omladinske organizacije,

“...ne smiju biti u suprotnosti sa ustavnim poretkom ili imati za cilj njegovo rušenje, poticanje nacionalne, rasne i vjerske diskriminacije.”

Ovo treba pozdraviti. Međutim, potrebno je dodatno pojasniti slijedeći stav u istom članu:

“Omladinska organizacija se ne smije angažirati niti uključivati u predizborne kampanje političkih stranaka i kandidata ili im pružati podršku.”

Napominjemo da je skupštinski predstavnik Nada Tesanovic komentirala ovo pitanje navodeći da ono,

“...predstavlja strogo ograničenje prava na izražavanje političkih stavova grupe mladih ljudi.”
(RS Vlada, 2004: 29)

Odgovor predlagača Zakona glasilo je kako slijedi:

“Nevladine organizacije navedene u Nacrtu Zakona ne smiju se uključivati u predizborne kampanje političkih stranaka i kandidata, prikupljanjem sredstava za političke partije i kandidate i finansiranje kandidata, odnosno političkih stranaka, kako je predviđeno Zakonom o udruženjima. Uključivanje mladih ljudi u politiku je pozitivno, ali nevladine organizacije ne smiju zloupotrijebiti svoju svrhu. Osnivanje i organizacija mladih u političkim partijama se treba regulisati posebnim propisom koji će mladima dati poseban značaj, i u kojemu će se precizno definisati njihovi zadaci, odnosno prava i obaveze.”
(Vlada RS, 2004: 29)

Ovo lako može biti razuman stav o ovom pitanju, ali potrebne su dodatne informacije o tome kada će se izraditi nacrt i usvojiti takvi propisi koji će regulisati politički angažman mladih ljudi. Želja da se omladinske NVO zaštite od „zaposjedanja“ od strane političkih stranaka je sasvim legitimna. Međutim, mladi ne žive u depoliticiziranoj zoni. Mnoga područja omladinskog rada su po svojoj prirodi politička. Omladinska NVO koja se bavi, recimo, pitanjima zaštite okoliša može nastojati utvrditi i objaviti stavove političkih kandidata za vrijeme izborne kampanje (standardna praksa u grupama poput Prijatelja Zemlje i Greenpeace). Ovakve se aktivnosti mogu smatrati „favoriziranjem“ pojedinih kandidata. Dalje, da li se omladinskim krilima političkih stranaka dopušta da budu članovi lokalnih omladinskih savjeta (pod uslovom, naravno, da ciljevi stranaka nisu u neprijateljskom odnosu prema demokratskim vrijednostima)? Sve su ovo delikatna pitanja u BiH. Ipak, potrebno je ponuditi neka pojašnjenja ovih pitanja. Sloboda političkog izražavanja, pod uslovom da ta izražavanja nisu nespojiva sa demokratskim vrijednostima, predstavljaju prava kojima se mladi ljudi trebaju slobodno koristiti bez – naravno – rušenja ne-političkih NVO. Potrebno je jasno razgraničiti područja na kojima se mladim ljudima dopušta korištenje političkih prava.

Učešće predstavnika mladih u kreiranju politika mladih je predviđeno, između ostalog, u članovima 14 i 15. Na entitetskom nivou, predstavnici Savjeta mladih RS će se pridružiti Upravljačkom komitetu za mlade (vidi član 77); dok će na lokalnom nivou, kako se čini, lokalni omladinski savjeti imati utjecaja na lokalnu politiku preko Komisija mladih (predviđenih u Članu 22) ili lokalnih upravljačkih komiteta (opisanih u Članu 78). Ovo zaslužuje svaku pohvalu, mada bismo mi preporučili da se predstavnici koji ulaze u ove komitete *biraju* u omladinskim savjetima, a da ih ne *izabiru* političari. Osim što

predstavlja dobru demokratsku praksu, na taj bi se način smanjila vjerovatnoća da se takve konsultacije smatraju samo simboličnim.

Član 19 se bavi mnogima od ključnih domena politika (tj. obrazovanjem; socijalnom i zdravstvenom zaštitom; stručnim radom i obukom; i sportom i kulturom).

U budućnosti, mogli bi se uzeti u obzir i drugi domeni (npr. krivično pravosuđe).

- Ø U Članu 25 govori se o „službenom jeziku“ RS i „stranim jezicima“. Termin „strani jezik“ se treba definirati za potrebe Tima. Potrebno je također pojasniti jezička prava svih građana RS i države BiH.
- Ø Članom 45 se od gradova i opština očekuje da poduzmu seriju povezanih aktivnosti koje se odnose na mlade ljude (npr. uključivanje, informacija, koordinacija omladinskih program, itd.). Ovakve planove akcije treba pozdraviti pošto je zahtjev koji se postavlja pred lokalnu vladu da

“...planira i osigura sredstva za osnovno funkcionisanje gradskih ili opštinskih savjeta.”

Član 61 predstavlja važnu deklaraciju opredjeljenja:

“Grad i opština će imati obavezu da osiguraju objekte i uslove, na osnovu postavljenih kriterija, u kojima se mladi mogu izražavati i pokazivati svoje kreativne sposobnosti, kao i obavljati omladinske aktivnosti.”

Isto tako, Član 62 propisuje:

“Vlada Republike Srpske će obezbjediti prostor i druge uslove za rad Omladinskih savjeta.”

Ovo su važna opredjeljenja. Međutim, uvažavajući politiku privatizacije koja se provodi u zemlji, bojimo se da bi objekti koji su neophodni za funkcionisanje aktivnosti mladih mogli biti prodati. Naišli smo na takve primjere u Banja Luci i jasno nam je da ovo nije izolovan slučaj. Utjecaj politike privatizacije na mlade treba pažljivo procijeniti prije nego što se realizuju takve prodaje. U Objašnjenju koje prati Zakon (VI) razmatra se problematično pitanje objekata.

“Dobro je poznato da su prije oružanih sukoba omladinske organizacije Bosne i Hercegovine raspolagale posebnim prostorima gdje su obavljale raznovrsne aktivnosti. Danas, u većini slučajeva, status objekata koje su ranije koristili mladi nije riješen. Stoga Zakon propisuje da, na osnovu utvrđenih kriterija i raspoloživosti sredstava, grad i opština obezbjedi nove objekte koje će koristiti omladinske organizacije. Prema Članu 62 Zakona, Vlada Republike Srpske će osigurati uslove i prostor za djelovanje Savjeta mladih. U skladu sa tom odredbom, Vlada Republike

Srpske treba obezbjediti objekte koji će se koristiti kao kancelarijski prostor i mjesto održavanja sastanaka Savjeta mladih Republike Srpske.”
(Vlada RS, 2005: 24)

Ovakvo opredjeljenje Vlade RS je za svaku pohvalu, ali i dalje ostaje zabrinutost da program privatizacije koji ne izvrši odgovarajuću „procjenu utjecaja na mlade“ kod prodaje državnih sredstava u krajnjoj liniji ne ispunjava svoje obaveze prema mladima. S obzirom na ograničenost sredstava za finansiranje koja su na raspolaganju lokalnoj vladi, realno je da mnoge opštine neće biti u stanju finansirati nove objekte za mlade. Naravno, ovaj problem nije karakteristika samo RS; taj problem postoji u cijeloj BiH.

Preporuke:

Kao i svi drugi zakoni, ovaj zakon (*Zakon o organizovanju mladih*) nije savršen. Ipak, on predstavlja ozbiljan pokušaj da se ponudi jedan racionalan zakonski okvir za politiku mladih u RS. Štoviše, tekst zakona uvažava pozitivne progresivne primjere evropske prakse kako bi omogućio uvođenje evropskih standarda u politiku mladih. U ovim okolnostima, zaslužuje da ga se razmatra i izvan RS. Time ne želimo sugerirati da se zakon nekritički prihvati u cijeloj BiH. Ipak, pošto je već uloženo toliko napora, bilo bi neodgovorno i šteta ne učiti iz onoga što je već postignuto. Kao jedan primjer dobre prakse, on bi stoga trebao predstavljati osnovu okvirnog zakona koji bi se primjenjivao u cijeloj BiH. Uvažavajući rečeno, treba također razmotriti izmjene i dopune kojim bi se ovaj zakon usavršio.

Definicija mladih (u smislu godina) se treba uskladiti u cijeloj BiH.

U pogledu programa privatizacije treba provesti procjenu utjecaja na mlade.

Bilo bi korisno kad bi Tim dobio pojašnjenja pitanja koja je istakao gore u komentaru

3.2: Domen politika:

Naravno, razumijevanje koje postoji kod Tima o načinu na koji se upravlja domenom politika u BiH je djelomično i nepotpuno. Ono što slijedi u nastavku stoga predstavlja seriju kratkih kritičkih osvrti i pitanja.

3.2.1: Učenje i pristup tržištu rada

Preambula:

Ne treba pretpostaviti da se povezivanjem koncepta učenja sa pristupom tržištu rada zauzima instrumentalni pristup obrazovanju. Ipak, u većini konvencionalnih razmišljanja o tranziciji mladih, put od redovnog obrazovanja do tržišta rada se smatra najkritičnijim. Uspješna ekonomska tranzicija, tvrdi se, formira osnovu konačnog stjecanja domaće neovisnosti, domaćinstva i zasnivanja porodice. Dalje,

zadržavanje radnog mjesta sve više zavisi od osobne fleksibilnosti i opredjeljenja za doživotno učenje kao jedne od vještina koja se prilagođava stalno promjenjivim ekonomskim i tehnološkim trendovima. U krugovima visoke politike, stoga, razumljivo je da bi kritični cilj obrazovnog sistema trebao biti priprema za tržište rada i u mnogim slučajevima, konkretno stručno obrazovanje. Obrazovanje, međutim, ima i širu misiju od usklađivanja obrazovnog sistema sa potrebama ekonomije. U stvari, ni to usklađivanje nije nimalo lak zadatak, jer su zdrave ekonomije dinamične i stalno se mijenjaju. Cilj manje zdrave ekonomije, kakva je u BiH, je da uvjeri ljude da nedovoljno radnih mjesta za trenutno zapošljavanje nije razlog da se ne priprema za budući ekonomski polet. Mladi ljudi, stoga, trebaju imati nešto više od skupa stručno definiranih sposobnosti. Trebaju im vještine, kompetencije i stavovi koji su potrebni za prilagođavanje brzim promjenama u ekonomskom i socijalnom okruženju. Stjecanje takvih navigacijskih vještina se sada treba smatrati osnovnim elementom dobrog obrazovanja. Mogućnost zapošljavanja, prema Williamsonu (2002: 50) treba biti jedan od tri glavna cilja obrazovanja; druga dva su osobni razvitak i priprema za aktivno učešće u građanskom životu. Ovi obrazovni ciljevi su, razumije se, međusobno povezani. „Meka“ vještina rješavanja problema, racionalnog odlučivanja i efektivne komunikacije su relevantne za osobni život i za posao, ili, kako je to Williams izrazio, „*upravljanje životom, učešće na radnom mjestu*“. (Williamson, 2002: 50).

Prije nego što pređemo na razmatranja nekih od konkretnih pitanja vezanih za učenje i tržište rada u Bosni i Hercegovini, vrijedno je ponoviti naše razumijevanje izraza formalnog obrazovanja, neformalnog obrazovanja (non-formal), dopunskog (informal) obrazovanja i stručnog obrazovanja. Ovdje će se ustvrditi da razlike u stvari nisu tako strogo definirane kako se nekada smatralo. Formalno obrazovanje se ukratko može rezimirati kao: „... *strukturirani obrazovni sistem koji teče od osnovne škole do univerziteta i uključuje specijalizirane programe za tehničku i profesionalnu obuku*“. (Brander *et al*, 2002: 21). Neformalno (non-formal), s druge strane, znači „...*svaki planirani program osobnog i socijalnog obrazovanja kreiran da unaprijedi spektar vještina i sposobnosti, izvan sistema formalnog obrazovanja.*“ (Brander *et al*, 2002: 21). Dopunsko (informal) obrazovanje se odnosi na relativno neplanirane aktivnosti i iskustva koja, iako takva kakva jesu, nose važne životne lekcije. Formalno, neformalno i dopunsko obrazovanje se ne trebaju promatrati kao međusobno isključiva područja pedagoške djelatnosti. Mada je rad mladih tradicionalno, i dosta ispravno, identificiran kao najvažnije mjesto za neformalno obrazovanje, i škole također predstavljaju mjesta gdje se može omogućiti osobni i društveni razvitak. Vrlo visoko cijenjeni „skriveni nastavni program“ koji je u osnovi svih školskih režima – bilo to dobro ili loše – jako je dobro cijenjen. Škole, na primjer, mogu organizirati i strukturirati socijalno iskustvo svojih učenika na način koji može uspješno prenijeti osnovne „meke“ vještine i demokratske vrijednosti. Stručno obrazovanje, mada se uobičajeno smatra da spada u sferu tehnički specijaliziranog formalnog obrazovanja, također može obuhvatiti važnu dimenziju neformalnog obrazovanja. To se ne odnosi samo u strukama kojima su u središtu ljudski resursi i koje su orijentirane na osobe, kao što je rad mladih, turizam i osobno upravljanje, nego i u područjima „glavnih struja“ u ekonomiji, poput informacione tehnologije, elektronike i proizvodnje. Značaj timskog rada i upravljanja

inter-disciplinarnih projekata u industriji iziskuje njegovanje razvijenih vještina rada u grupi. Dani kada su zaposlenici bili ograničeni u svoje stručne getoe su prošli. Stoga glavni cilj obrazovanja mora biti da proizvede samo-motivirajuće pojedince koji su sposobni, samopouzdana, i dobro pripremljeni za svijet pun uvijek drugačijih izazova.

Tim se ne smatra kvalificiranim da daje autoritativne komentare o obrazovnom sistemu u BiH, mada su nam pojedinci koje smo susreli prenijeli neke vrlo snažne poruke. Dalje istraživanje izvještača bi sugeriralo da su iskustva koja su nam prenijeli ti pojedinci stvarno reprezentativna. U nastavku se rezimiraju neka zapažanja, komentari i prijedlozi.

Škole:

Ø Vijeće Evrope je dalo slijedeći komentar:

“Obrazovni sistem je ključ razvoja osjećaja zajedničkog i jednog građanstva i izgradnje koherentnog koncepta države.”
(Vijeće Evrope, 2005: VI.93, p.18)

Bez sumnje, škole imaju centralni položaj u njegovanju tog osjećaja zajedničkog građanstva. Dok se kulturna raznolikost mora poštovati i afirmirati unutar škola, značaj usklađenog nastavnog programa se ne može previše naglašavati u slučaju BiH. Efektivna segregacija učenika prema etničkoj pripadnosti postoji u 54 škole (tzv. Praksa „dvije škole pod jednim krovom“) koju najtežim mogućim riječima kritiziraju Vijeće Evrope i OSCE (Organizacija za sigurnost i suradnju u Evropi - Organisation for Security and Cooperation in Europe). U svojoj zajedničkoj izjavi, podsjetili su BiH vlasti na njihovo opredjeljenje iz 2002 da „eliminiraju sve aspekte segregacije i diskriminacije zasnovane na etničkom porijeklu“. (citirano u Vijeće Evrope, 2005: Dodatak 3, p.29). Nastavljanje sa praksom „dvije škole pod jednim krovom“ je tada opisano kao „... blatantno kršenje ovih opredjeljenja “ (Vijeće Evrope, 2005: Dodatak 3, p.29). Ovo „kršenje“ može vrlo lako predstavljati simptom kulturne nesigurnosti i defanzivnosti. Međutim, izjava rješava i tu nesigurnost.

“Ujedinjenje etnički podijeljenih škola međutim ne znači asimilaciju. I zaista, poštivanje kulturne raznolikosti jeste jedan od temeljnih principa u VE i u OSCE. Kada se ovim pitanjem bavilo u jednom nedavno pripremljenom izvještaju, Vijeće Evrope je naglasilo da se proces ujedinjenja treba odvijati na način koji će u potpunosti poštovati prava tri ustavna naroda na jednako pravo korištenja svog jezika, bez diskriminacije. U isto vrijeme, izvještaj naglašava centralni značaj omogućavanja kontakata između učenika i nastavnika iz različitih zajednica.
(Vijeće Evrope, 2005: Dodatak 3: p.29)

Iako priznaje nesigurnost i strahove koji postoje kod dijela građana, poruka koju su OSCE i Vijeće Evrope uputili BiH ne može biti jasnija. Ova praksa „dvije škole pod jednim krovom“ smatra se neprihvatljivom i mora se stoga promijeniti.

- Ø Jedan od komentara koji su dati Timu je da je predavanje historije u školama veliki izazov. Jasno nam je da je postignut određeni napredak u izradi udžbenika za historiju i geografiju (UNDP, 2003: 10; i Vijeće Evrope, 2005:18-19) pod pokroviteljstvom Komisije za reviziju udžbenika, Agencije za nastavni program i Agencije za standarde i ocjenjivanje. Napominje se da su Vijeće Evrope i OSCE također ponudili savjete i usmjeravanja u pogledu razvoja nastavnog programa, posebno kada se radi o nastavnom programu za strane jezike. Ovaj napredak treba pozdraviti. Historija i geografija su, naravno, posebno osjetljivi predmeti. Nametanje odobrenih verzija historije uvijek donosi rizik da postane kontra-produktivno. Sve historije se osporavaju. Važno je, stoga, da se djeca i mladi ljudi osposobe potrebnim kritičkim sposobnostima istraživanja da bi prikupili, odvagali i procijenili dokaze. Priznavanje kompleksnosti i odbijanje lakih tumačenja prošlosti su neophodni u razvoju zdravog odnosa prema vlastitoj historiji i mjestu stanovanja. Proces demitologizacije prošlosti počinje u učionicama. Kako je već ranije spomenuto, tu spada priznavanje perioda mirne koegzistencije u socijalnoj historiji zemlje. Ponekad je i previše lako pasti u zamku fokusiranja na „događaje“ poput ratova i revolucija.
- Ø Tim bi volio da je imao više informacija o izostajanjima, isključivanjima i odustajanjima od školovanja. Njihova analiza u smislu lokacije, spola i etničke pripadnosti bi također bila od koristi. Jedan izvještaj (UNDP, 2003: 12) naprimjer navodi da spolne nejednakosti – u odnosu na pohađanje nastave – možda postoje u nekim područjima (najzapaženija su u Modriči, Vukosavlju i Kotor Varoši). U tim područjima djevojčice su nedovoljno zastupljene u školama. Isti Izvještaj također navodi slučajeve u pojedinim ruralnim područjima (u Zeničko-dobojskom kantonu) gdje postoji trend među nekim roditeljima da svojim kćerkama ne dopuštaju da idu u školu – navodno iz ekonomskih i/ili kulturnih razloga. Ovi oblici neravnopravnosti i diskriminacije svakako zavrjeđuju da budu detaljnije proučeni. To bi moglo spadati u zadatak (terms of reference) nedavno uspostavljene Agencije za spol (UNDP obavijest za novine 5/5/05). U svakom slučaju, odgovornost za bavljenje socijalnim i institucionalnim mehanizmima diskriminacije mora biti utvrđena. Škole i druge obrazovne institucije moraju razraditi politike ravnopravnosti (jednakih mogućnosti) i politike protiv maltretiranja, i to skupa sa ključnim akterima (učenicima i roditeljima). Način na koji se ove politike objašnjavaju, podržavaju i ostvaruju na najnižem nivou je od kritičnog značaja. Ovo nesumnjivo ima implikacije na obuku nastavnika. Od vitalnog je značaja da se pristupi rješavanju ovog pitanja jer se neka djeca i mladi ljudi – moguće uz podršku porodice – na ovaj način isključuju iz redovnog obrazovanja iz

straha od diskriminacije i ugrožavanja na nacionalnim ili drugim osnovama. I zaista, prevoz djece autobusima u udaljene škole je zapažen u nekim slučajevima (UNDP, 2003:10). Tomu se pribjegavalo zbog straha roditelja da će etnički sastav lokalnih škola učiniti diskriminaciju u učionici i na igralištu vjerovatnijom. Nezgodna, ali „sigurnija“ opcija je onda bila da se djeca šalju u škole koje su mono-etničke ili gdje bi – ako ništa – bili u sastavu većinske etničke skupine.

- Ø Obrazovni sistem je u procesu svoje transformacije iz dosta tradicionalnog komunističkog modela u kojemu su djeca i mladi smatrani pasivnim primateljima znanja, a ne aktivnim akterima u vlastitom učenju (UNDP, 2003: 8). Reforma nastavnog programa, modernizacija obuke nastavnika (uključujući i promociju interaktivnih metoda učenja) i povećano učešće učenika i roditelja u životu škole imaju centralnu ulogu u tom projektu. Pošteno govoreći, dosta toga je već poduzeto u ovom području (vidi, na primjer, detalje o dosadašnjem radu Direkcije za obrazovanje Vijeća Evrope u Dodatku 5). Ovakve se inicijative trebaju nastaviti i proširiti. Od kritičnog je značaja da djeca, mladi i roditelji dobiju dužno priznanje svoje uloge partnera u obrazovanju.
- Ø Zapaža se da su Učenička vijeća uspostavljena u jednom broju srednjih škola (UNDP, 2003: 11). Ovome treba aplaudirati, a potrebno je dati svaki poticaj i podršku širenju ove pozitivne reforme u cijeloj BiH. U svakoj školi se treba posebno odrediti i obučiti nastavnik koji će dobiti razvojnu ulogu. Primjer posvećenih Oficira za participaciju u malteškim školama predstavlja jedan model koji bi se mogao dodatno razmotriti (Evans *et al*, 2005: 42-3 i 75; i Ministarstvo obrazovanja Malte, 2000). Važno je, međutim, da se Učenička vijeća ne smatraju isključivo mjesta gdje se priča. Kad jednom budu uspostavljeni, treba ih uključiti u sve konzultacije koje se odnose na šire obrazovne reforme. Idealno bi bilo da se napravi nacionalna mreža Vijeća kako bi se ojačao lobi za reformu obrazovanja. Ipak, svjesni smo da će za ovo trebati određeno vrijeme.
- Ø Neki mladi ljudi su tražili proširenje korištenja neformalnog obrazovanja u školama (UNDP obavijest za štampu: 13/1/05). To je nešto što mi u svakom slučaju podržavamo. Naravno, potrebno je obučiti nastavnike da koriste ovakav način rada. Međutim, istovremeno se čini vrlo razumnim da se koriste sposobnosti mladih radnika u okruženju škole – posebno u odnosu na konkretne projekte i kampanje (seksualno zdravlje, narkomanija, anti-rasizam, maltretiranje, ravnopravnost spolova, itd.). Stoga smo se zabrinuli kad smo čuli da su, čak i kad je odnosni direktor podržavao takve inicijative, neki od omladinskih radnika su se suočili sa birokratskim preprekama. Ovakve smetnje maštovitim, fleksibilnom i skupnom pristupu radu sa mladim ljudima se moraju ukloniti. Omladinski radnici i radnici koji promoviraju zdravlje moraju imati odgovarajući i fleksibilan pristup školama.

Visoko obrazovanje:

- Ø Visoko obrazovanje u BiH je bilo predmet snažne kritike nekih ljudi sa kojima smo se susreli. Iako, naravno, postoje neki primjeri akademske izvrsnosti (u smislu istraživanja i nastavnih metoda), ovo nije bio preovlađujući pogled. Uglavnom, iskustvo studiranja na univerzitetu je negativno. Nastavne metode su tradicionalne i didaktičke: vrlo malo se koriste interaktivne metode učenja. Jedna osoba, koja se naziva profesorom, daje *ex cathedra* predavanja i očekuje da ih slušatelji-studenti prihvate nekritički. Čini se da studenti imaju malo vjere u ispite i sisteme ocjenjivanja koji postoje. Jedna osoba sa kojom smo razgovarali izrazila je sumnje da u pojedinim slučajevima postoji korupcija i diskriminacija. Tim je jako dobro svjestan mogućnosti da su ljudi sa kojima smo razgovarali nereprezentativni. Međutim, ostaje problem da ne postoji neovisni sistem osiguranja kvalitete koji može bilo potvrditi ili odbaciti ovakva pojedinačna svjedočanstva. To je pitanje koje se treba urgentno rješavati; ne samo zbog studenata i znanstvenih radnika, nego i zbog međunarodnog položaja univerziteta u BiH. Potrebno je napraviti planove uspostavljanja sistema osiguranja kvalitete za nastavu i znanstveni rad.
- Ø Priroda postojećih načina finansiranja sektora visokog obrazovanja, kako se čini, predstavlja najveću prepreku univerzitetima u BiH u njihovom stjecanju međunarodnog statusa komparativnih institucija u Evropi. Ukoliko smo dobro razumjeli, ograničena mobilnost osoblja i studenata između univerziteta predstavlja problem.
- Ø Vijeće Evrope opisuje postojeću situaciju na slijedeći način:

“Usvajanje zakona o visokom obrazovanju na nivou države je u pat poziciji, što zemlju ostavlja u pravnom vakuumu i sa koegzistirajućim različitim i kontradiktornim sistemima visokog obrazovanja.”
(Vijeće Evrope, 2005: 19)

Vijeće ističe potrebu za iznalaženjem

“...nekih zajedničkih osnova koje će omogućiti, kao minimum, usvajanje nekog oblika okvirnog zakona na državnom nivou koji će ponuditi norme o visokom obrazovanju na nivou države, ujediniti univerzitete u jedinstveno pravno tijelo, ispoštovati Bolonjske kriterije i Lisabonsku konvenciju i uvesti Evropski sistem prenosa kredita. Ako nema punog državnog zakona o visokom obrazovanju (sa finansiranjem na državnom nivou), ovakav okvirni zakon bi mogao predstavljati prvi korak prema garanciji minimalnih standarda kompatibilnim sa evropskim standardima.

(Vijeće Evrope, 2005: 19)

Ako se do kraja ne ispoštuju gore navedene preporuke, univerziteti u BiH su ograničeni na parohijalni status lokalnih koledža. To je nesumnjivo u suprotnosti sa ciljem uspostavljanja bitnih veza sa ostalim dijelovima Evrope.

- Ø U interesu je univerzitetskog osoblja, studenata i široke javnosti da se što prije moguće provedu potrebne reforme. Osoblju i studentima to bi omogućilo puno učešće u evropskim razmjenama.

- Ø Čini se da su u pojedinim mjestima u BiH poduzeta kvalitetna manja istraživanja. Njih treba podržati. Treba vidjeti kakve su mogućnosti uspostave državne istraživačke mreže koja se, opet, može povezati sa Evropskom istraživačkom mrežom.

Pristup tržištu rada:

- Ø Prva stvar koju treba naglasiti jeste, naravno, da ekonomija još nije dostigla ni onaj nivo koji je imala prije rata. Mada ekonomski trendovi pokazuju skroman napredak, percepcija mnogih u BiH nije takva (UNDP, 2005). Stopa nezaposlenosti od 40 %, i viša u pojedinim dijelovima BiH, nesrazmjerno pogađa mlade ljude:

“Stopa nezaposlenosti u dobi od 19 do 24 godine je dva i pol puta veća nego stopa nezaposlenosti u starosnoj grupi od 25 do 30 godina, a tri i pol puta veća nego u starosnoj grupi od 50 do 60 godina. Visoka stopa nezaposlenosti, udružena sa drugim problemima, predstavlja najvažniji razlog za emigraciju mladih ljudi u potrazi za boljom budućnošću.”
(Press Review, 2005)

- Visoki nivo nezaposlenosti mladih je razlog za zabrinutost. Ukoliko se taj problem ne smanji, može postati čak socijalno destabilizirajući. Naravno, neki od tih mladih ljudi možda rade u neformalnim ili sivim omijama. Dugoročno, ipak, takav rad neće održati te pojedince, osobe koje od njih ovise i državu BiH (zbog izgubljenih poreza itd.). Stoga je od kritičnog značaja da se ekonomski progres postignut nakon rata nastavi. U međuvremenu, u interesu je mladih ljudi i države BiH da se svi po što je moguće bolje pripreme za zapošljavanje.
- Ø Usprkos visokim stopama nezaposlenosti, poslovna zajednica je „... izrazila zabrinutost zbog nedostatka dovoljno osposobljene i obrazovne radne snage“ (UNDP, 2003: 14). Ostavljajući po strani moguće nedostatke obrazovnog sistema u zemlji, čini se da je dio problema u tome što su mnogi mladi ljudi istinski neobaviješteni i zbunjeni o tome u kojim se područjima ekonomije može očekivati rast. U tim okolnostima, sasvim je jasno da se djeci i mladim ljudima treba ponuditi odgovarajuće informacije o karijeri i usmjeravanju. Ova usluga treba biti dostupna mladim ljudima svih starosti, a u svakom slučaju treba početi najkasnije u ranim adolescentnim godinama. Uspostava službe koja će savjetovati mlade ljude o obrazovanju, stručnoj obuci i zapošljavanju mora uvažiti i činjenicu da će se morati posebno raditi sa određenim ugroženim grupama. Dugoročno, trebat će razviti dodatne (outreach) službe koje pružaju individualizirane oblike savjetovanja i podrške. Neke bi se, možda, lekcije mogle preuzeti iz ConneXions Service u Engleskoj. Ovaj model stavlja osobne savjetnike u srce službe.
  - Ø Stanje stručne obuke u BiH nije poznato. Jasno je, ipak, da je važno da se da prioritet visokoj kvaliteti obuke u onim područjima gdje se očekuje najveći ekonomski rast. Programi obuke mladih poduzetnika se također trebaju promovirati i širiti. Upoznati smo da takvi programi već postoje. Projekt

poduzetništva mladih predstavlja samo jedan primjer (UNDP, 2003: 16; i Mujic & Vasic, 2004 i 2005). Pripravnički programi koji mladim ljudima nude mogućnost da iskuse rad i obuku u inozemstvu se također pojavljuju na pionirskoj osnovi. Međutim, da bi se ovo naglasilo, ovakvi programi trebaju biti mnogo šire dostupni.

Preporuke koje se odnose na škole:

- ✓ Važno je da se što prije ukine praksa „dvije škole pod istim krovom“.
- ✓ Nastavni plan i program za predmet „Historija“ treba: (a) uvažiti i predstaviti kompleksnost prošlosti regije; i (b) razvijati kod učenika sposobnosti kritičkog ispitivanja. Treba napraviti i redovno revidirati udžbenike koji podržavaju navedene ciljeve.
- ✓ Ukoliko već ne postoji, treba uspostaviti cjelovit sistem monitoringa da bi se analiziralo pohađanje i obrazovni rezultati u smislu etničke pripadnosti (ne samo u odnosu na konstitutivne nacionalnosti BiH), spola i lokaliteta. Važno je identificirati one grupe djece i mladih koje su najosjetljivije u smislu izostanaka, isključivanja, ranog napuštanja formalnog obrazovanja i postizanja neadekvatnih rezultata. Ovo je u skladu sa strategijom i aktivnostima iz *Evropskog pakta mladih* (Commission of the European Union, 2005: 6-7 i 14) i drugih dokumenata evropske politike (Vijeće Evropske unije, 2005: 17) U BiH, položaj romske djece iziskuje pažljivo praćenje. Čini se da su mnoga djeca Romi, iz različitih razloga (uključujući pitanja poput jezika, stereotipa i maltretiranja) isključena iz formalnih obrazovnih mogućnosti koje se nude drugoj djeci. Jedna procjena navodi da 15-20% romske djece ne ide u školu. (United Nations Development Programme in BiH (2003: 12).
- ✓ Trebaju se u svakoj školi uspostaviti politike jednake mogućnosti i politike protiv maltretiranja/ugrožavanja. O tim politikama je potrebno jasno upoznati nastavnike, učenike i roditelje. Tu također treba obuhvatiti i ugovore „dom-škola“ čiji su potpisnici učenici, roditelji i nastavnici. Ovo ima implikacije na obuku nastavnika/direktora u smislu povećanja svijesti o ovim politikama, njihovoj primjeni i ocjenjivanju. I opet, naglašavamo neophodnost posvećivanja posebne pažnje osjetljivosti djece Roma i na otvorene i na prikrivene oblike diskriminacije. Već su citirani primjeri verbalnog maltretiranja (United Nations Development Programme in BiH, 2003: 12).
- ✓ Obuka nastavnika treba dati dužnu težinu interaktivnim metodama učenja. Dalje, učenike i roditelje treba prepoznati kao partnere u obrazovanju. To se može formalizirati povećanim korištenjem sporazuma o učenju „kuća-škola“.
- ✓ U školama treba osnovati učenička vijeća. Treba posebno odrediti jednog nastavnika koji će biti zadužen za ovakve participatorne strukture unutar škole. I nastavnici i učenici trebaju imati mogućnost pohađanja odgovarajuće obuke.
- ✓ Tamo gdje postoje Školska vijeća, svi nivoi vlade ih trebaju konzultirati.
- ✓ Direktorima treba dati veće ovlasti i autonomiju, a uz konzultacije sa učenicima i roditeljima (možda preko upravljačkih tijela uspostavljenih na lokalnom nivou

u kojima su roditelji zastupljeni), on bi trebao raspolagati slobodom i fleksibilnošću da donosi političke i operativne odluke vezane za školu. Na primjer, ne bi trebalo biti neophodno dobiti pristanak izabranog političara ili lokalnog birokrate višeg nivoa da se pozovu omladinski radnici i osobe koje se bave promocijom zdravlja da dođu dati svoj doprinos nastavnom programu.

- ✓ U školama treba promovirati neformalno i dopunsko obrazovanje. Omladinski radnici, zdravstveni stručni radnici, savjetnici za karijeru i drugi odgovarajući stručnjaci se trebaju dovesti u okruženje škole da bi proširili nastavni program i unaprijedili demokratski etos škole. To će također omogućiti najšire moguće pokriće važnih, dobno usklađenih kampanja jačanja svijesti (npr. o zloupotrebi droga, sigurnom seksu, raznolikosti, anti-rasizmu itd.)
- ✓ Vrijednost neformalnog obrazovanja treba se priznati izdavanjem odgovarajućih certifikata.

Preporuke za visoko obrazovanje:

- ✓ Potrebno je uspostaviti nezavisni sistem osiguranja kvaliteta za visoko obrazovanje u pogledu nastave, ocjenjivanja i istraživačkog rada.
- ✓ Treba napisati Povelju o pravima svih studenata u visokom obrazovanju.
- ✓ Sve visoko obrazovne institucije trebaju imati jasne i transparentne žalbene procedure.
- ✓ Svaka institucija visokog obrazovanja treba imati Konsultativne komitete osoblja i studenata za svaku katedru i/ili fakultet.
- ✓ Svaka institucija visokog obrazovanja treba imenovati jednog zaposlenika da se brine za dobrobit studenata.
- ✓ Zaposleni u visokom obrazovanju trebaju imati mogućnost pohađanja kurseva za stručno usavršavanje u nastavnim vještinama.
- ✓ Način financiranja visokog obrazovanja u BiH treba biti razmotren i reformiran. Idealno bi bilo da se visoko obrazovanje financira sa nivoa države.
- ✓ Dosta urgentno treba usvojiti državni zakon o visokom obrazovanju u BiH. Sistem visokog obrazovanja u BiH treba biti usklađen na cijeloj teritoriji.
- ✓ Treba postići usklađenost sa Bolonjskim kriterijima i Lisabonskom konvencijom.
- ✓ Nakon što se realiziraju neke od navedenih mjera, treba uvesti Evropski sistem prenosa kredita.
- ✓ Treba maksimalno povećati učešće zaposlenih i učenika u evropskim programima razmjene.
- ✓ Važno je konsolidirati i podržavati razvoj istraživanja u visokom obrazovanju. Treba uspostaviti mreže osoba koje se bave istraživanjima u najvažnijim disciplinama na teritoriji cijele zemlje. Ove se mreže potom mogu povezati sa evropskim istraživačkim mrežama. Vrlo je važno da se to postigne na planu politike mladih.

Pristup tržištu rada: Preporuke

- ✓ Mada je jasno da ciljevi obrazovanja obuhvaćaju šire područje, a ne služe samo zadovoljavanju potreba ekonomije, materija koja se izučava u školama, koledžima i univerzitetima moraju imati određene direktne veze sa tržištem rada.
- ✓ Zabrinjavajuće je što se čini da mnogi mladi ljudi ne znaju u kojim područjima ekonomije će najvjerojatnije doći do rasta. To dovodi do toga da mnogi mladi ljudi vrše izbor puta svog obrazovanja i stručne obuke na osnovu nedovoljno informacija. Timu nije jasno u kakvom se obliku savjetovanje o karijeri pojavljuje u BiH. Čini se, ipak, da je to savjetovanje prilično neefikasno. U tim okolnostima, postojeće načine treba kritički razmotriti. Preporučili bismo da se osnuje Servis za stručnu obuku i savjete o karijeri koji će pružati savjete mladima, i obuhvatiti najmanje dobnu grupu od 12 godina do ranog punoljetstva. Ovakav servis, naravno, treba pružati u različitom okruženju: u školama, zajednici, višem obrazovanju i radu direktno među mladima. Time bi se osigurao maksimalni obuhvat djece i mladih ljudi. Onoliko koliko je to moguće u društvu gdje ne postoji obilje resursa, ovaj bi servis trebao biti individualiziran. To je u skladu sa evropskim idealom davanja „*personaliziranih planova djelovanja*“ (Commission of the European Communities, 2005: 16).
- ✓ Treba identificirati, raditi s njima i angažirati one grupe mladih koje su najugroženije nezaposlenošću primjenom odgovarajućih strategija neposrednog rada s mladima („*outreach strategies*“).
- ✓ Razvoj „*poduzetničkog načina razmišljanja*“ među mladima (Commission of the European Communities, 2005: 6) jedan je od evropskih prioriteta. Čini se da bi u slučaju BiH ovo bio posebno važan cilj politike mladih. Mladim ljudima koji pokazuju potencijal da mogu realizirati svoje poslovne planove treba ponuditi u datim okolnostima odgovarajuću obuku, savjet, početni kapital i ostale poticaje.
- ✓ Ekspanzija učešća u evropskim programima obrazovanja, pripravnništva, radnog iskustva i obuke treba dobiti visoki prioritet. Mi bismo posebno preporučili programe Socrates i Leonardo da Vinci.
(www.europa.eu.int/comm/education/programmes/programmes_en.html).

Socrates je, kako se navodi na Web stranici:

“ evropski program za obrazovanje. Cilj mu je da promovira evropsku dimenziju i da unaprijedi kvalitetu obrazovanja time što će poticati saradnju među zemljama-učesnicama. Program nastoji razviti Evropu znanja i tako bolje odgovoriti na najveće izazove novog vijeka: promovirati cjeloživotno učenje, poticati pristup svim obrazovanju, stjecati kvalifikacije i priznate vještine.”

Leonardo da Vinci Programme, s druge strane:

“...predstavlja program aktivnosti za implementaciju politike stručne obuke Evropske zajednice, koja podržava i dopunjava aktivnosti koje poduzimaju zemlje članice. Cilj je da se koristi transnacionalna saradnja da bi se unaprijedila kvaliteta, promovirale inovacije i podržala evropska dimenzija sistema i praksi stručne obuke. Konkretno, Leonardo da Vinci

ima tri najvažnija cilja: olakšati stručnu integraciju; unaprijediti kvalitetu obuke i mogućnost pohađanja takve obuke, i pojačati doprinos obuke inovacijama.“

3.2.2: Omladinski rad

Preambula:

Omladinski rad ima značajnu ulogu u razvoju zdravog i dinamičnog civilnog društva. S obzirom na sve manju ulogu države u pružanju omladinskih servisa, uloga NVO dobiva na značaju. Zapaženo je, međutim, da:

“Razvoj civilnog društva je u određenoj mjeri vezan za kompleksnu organizaciju zemlje i za još uvijek snažno međunarodno prisustvo. Mnoge NVO – opet zbog ratne situacije – stvorene su i razvijane na način koji su određivali donatori, i imaju vrlo slabe veze sa stvarnim potrebama društva. Dalje, preovlađujuća nacionalistička agenda mnogi stranaka je atomizirala civilno društvo i provocirala „etničku podjelu NVO“.

(Vijeće Evrope, 2005a: 7)

Položaj mladih ljudi i omladinskih NVO u ovom okruženju analiziran je na slijedeći način:

“Mladima u BiH nedostaje mjesta gdje će se okupljati i kreativno provoditi svoje slobodno vrijeme. Nekadašnji omladinski centri (domovi mladih) su obično privatizirani i koriste se u druge svrhe. Prostorije omladinskih organizacija su često u jako lošem stanju, sa starom infrastrukturom i praktično bez bilo kakve opreme. Opštinski budžeti su često previše ograničeni da bi finansirali omladinske aktivnosti. Jedan skorašnji izvještaj navodi da 23 posto omladinskih organizacija nemaju ili imaju nedovoljno materijalne i tehničke opreme. Nedostatak finansija i prostora otežava mladima da koriste slobodno vrijeme na kreativan način. Sve dok omladinske organizacije nisu finansirane od strane opštine i nemaju opštinski prostor, ostat će ovisne o vanjskim izvorima i upravljat će se prema željama donatora. Ovo će dodatno utjecati na njihovu održivost i realni utjecaj njihovog rada na zajednicu. Zavisnost o sve manjoj stranoj pomoći će također produbiti konkurenciju među omladinskim grupama i smanjiti umrežavanje sa drugim partnerima u razvoju zajednice.”

(UNDP, 2003: 28-29)

Vijeće Evrope je ukazalo da se okvir u kojemu djeluje NVO treba razmotriti i reformirati u skladu sa zaključcima. Treba posvetiti pažnju slijedećem ulomku:

“Zakon o NVO treba revidirati, posebno u odnosu na fiskalni tretman.

*Radna grupa koju čine NVO i predstavnici Vijeća Ministara bi u skoroj budućnosti trebala potpisati **Sporazum o suradnji između Vijeća ministara i Nevladinog sektora u BiH.***

*Podzakonski akti o funkcionisanju NVO moraju biti pojednostavljeni i uprošteni kako bi omogućili veće prisustvo **civilnog društva** i aktivnije učešće NVO u zakonskim reformama i uopšte reformskom procesu.*
(Vijeće Evrope, 2005b: 9-10)

Međunarodni tim, što možda ne iznenađuje, podupire ovakav stav.

Komentari:

U nastavku su sažeti komentari za razmatranje.

- Ø Tokom naše kratke posjete susreli smo se sa kvalitetnim primjerima omladinskog rada gdje su se visoko posvećeni pojedinci borili da zadovolje ogromne zahtjeve sa obično vrlo ograničenim sredstvima. Vrijednost ovog rada sa socijalno ugroženim mladim ljudima je, naravno, izvan svake sumnje. U Banja Luci, naprimjer, rečeno nam je da su roditelji mnogih od 3,000 članova centra imali problema da svojoj djeci posvete onoliko vremena koliko bi voljeli. Njihov je prioritet bio, što je sasvim razumljivo, da nađu novac kako bi zadovoljili najosnovnije potrebe svojih porodica. Kao posljedica toga, mladi ljudi su bili na ulicama veći dio dana i večeri. Rizici vezani za život na ulici za ugroženije mlade ljude su dobro poznati. U takvim okolnostima, važno je ponuditi jedan spektar aktivnosti, mogućnosti i preventivnih intervencija. U nekim slučajevima, osiguranje kvalitete mladih u stvari predstavlja oblik zaštite djece. Naravno, potrebna su dodatna sredstva. Sigurne i odgovarajuće prostorije gdje se mladi mogu sastajati su također važne. Da bi se resursi dobro rasporedili neophodno je da se usmjeravaju tamo gdje su najpotrebniji. Sasvim je moguće izgraditi omladinske centre sa dobrim resursima koji se potom nedovoljno koriste. Jedna od ključnih stvari u prevazilaženju tog problema jeste da se uključe mladi ljudi u proces odlučivanja i pružanja usluga. Model su-upravljanja predstavlja ideal kojemu trebaju težiti oni koji rade sa mladim ljudima.
- Ø Kako je već ranije spomenuto, privatizacija omladinskih prostorija je nešto čemu se treba oduprijeti, osim ako se može pokazati da se tako dobiveni novac može efikasnije i adekvatnije upotrijebiti. Procjena utjecaja na mlade se treba vršiti u odnosu na svaki program privatizacije.
- Ø Informacije koje smo dobili o omladinskom radu su bile bazirane u centrima. Pitali smo se da li se poduzima neki odvojeni rad sa mladim ljudima do kojih je teško doći tradicionalnim načinima.
- Ø Saznali smo da većinu obuke u omladinskom radu pružaju velike međunarodne NVO. Kvaliteta ove obuke je dobra, ali postoji potreba da se razviju strukture za obuku, kvalifikacije i karijeru za omladinski rad u BiH. U međuvremenu,

predložili bismo da se preko Vijeća Evrope i drugih međunarodnih organizacija pristupi jednom broju programa obuke.

Preporuke: Omladinski rad

- ✓ U mjeri u kojoj to dopuštaju raspoloživa sredstva, trebalo bi doći do ekspanzije omladinskih centara. Ovakvi centri imaju vitalnu ulogu u angažiranju mladih u konstruktivnim, kreativnim i aktivnostima koje ih ispunjavaju zadovoljstvom. U određenim situacijama omladinski centri predstavljaju izuzetno važna mjesta na kojima se sastaju ugroženi mladi ljudi. Kao takvi, omladinski radnici mogu biti efikasni u smanjivanju rizika od potencijalno štetnog ponašanja, kao i u odvracanju pojedinaca od činjenja krivičnih djela. I zaista, poznato je da za mnoge roditelje izložene različitim pritiscima, ovakvi centri obavljaju važnu funkciju zaštite djece.
- ✓ Idealno bi bilo da se u sve omladinske centre uvede model su-upravljanja („co-management“). Programi obuke (za mlade ljude i za radnike sa mladima) trebaju biti tako formulisani da omoguće širenja ovog načina upravljanja.
- ✓ Privatizacija objekata koje koriste mladi se treba odložiti dok se ne mogne dokazati da će prikupljena sredstva biti uložena u omladinske centre i/ili aktivnosti koje su efikasnije i podobnije. Ocjena učinka na mlade se treba poduzeti u odnosu na svaki program privatizacije.
- ✓ Korištenje izdvojenih projekata rada sa mladima se treba, naravno, koristiti u područjima gdje su pojedine grupe mladih ljudi odvojene od glavine ponude omladinskog centra. Ukoliko je potrebno, treba organizirati obuku. Mogu se organizirati razmjene sa uspješnim shemama i projektima u drugim dijelovima Evrope.
- ✓ Postoji dugoročna potreba da se u BiH za rad sa mladima razviju strukture obuke, kvalifikacije i savjetovanja u karijeri. U međuvremenu, može se ostvariti pristup nekim programima obrazovanja i obuke preko učenja i mentorstva na daljinu.
- ✓ Potrebno je ostvariti pristup postojećim programima obuke. Program YOUTH EU je posebno pogodan. Ovaj program je

“...program mobilnosti i neformalnog obrazovanja EU, koji cilja na mlade ljude od 15 do 25 godina... YOUTH Program nudi mogućnosti mladim ljudima u obliku razmjena grupa i u obliku pojedinačnog dobrovoljnog rada, kao i aktivnosti podrške.”
(http://europa.eu.int/comm/youth/program/index_en.html)

U nastavku su sažeti neki od relevantnih programa koji bi mogli biti od interesa na ovom polju.

Direkcijaza mlade i sport Vijeća Evrope nudi široki spektar kurseva obuke za mlade i za one koji rade sa mladima, a obuhvaćaju teme poput međunarodne suradnje među mladima, upravljanje konfliktima, ljudska prava i evropsko građanstvo (www.coe.int/youth).

Evropska fondacija mladih Vijeća Evrope podržava međunarodne sastanke mladih, kampanje, izložbe i široki spektar projekata namijenjenih mladima.

Kako je već spomenuto (vidi gore) određeni dijelovi Programa mladih Evropske unije su također otvoreni za mlade ljude, npr. Učešće u ne-programskim zemljama, aktivnostima obuke Evropske dobrovoljne službe i Program razmjene mladih.

U okviru programa YOUTH Evropske unije postoji SALTO-YOUTH (Support and Advanced Learning and Training Opportunities, odnosno Podrška i napredno učenje i mogućnosti obuke). Resursni centar SALTO za Jugoistočnu Evropu promovira suradnju između zemalja YOUTH programa i zemalja Jugoistočne Evrope (www.salto-youth.net/see/).

3.2.3: Zdravstvena i socijalna zaštita

Preambula:

Zbog kratkoće naše posjete, teško je autoritativno komentirati o ovom predmetu. Ipak, u nastavku se rezimiraju određeni navodi za razmatranje. Prije toga, bi možda bilo od koristi dati neke opšte napomene o domenu zdravstva, dobrobiti i socijalne zaštite.

Portfolio zdravstvene politike, naravno, nije samo liječenje bolesti. Postoji socijalna dimenzija zdravstva koja se mora uzeti u obzir. Učinak faktora okoliša na zdravlje se ne može potcijeniti. Distribucija bogatstva i resursa, zajedno sa uslovima stanovanja, dobrobiti porodice, kvalitete susjedstva i standarda okoliša na radnom mjestu, sve su to faktori od ogromnog utjecaja. Kada se zdravlje promatra holistički (sveobuhvatno), to implicira da se odgovornost mora distribuirati na niz vladinih odjela i socijalnih institucija.

Što se tiče mladih, tvrdi se da zdravstvene nejednakosti koje postoje u djetinjstvu uglavnom nestaju tokom adolescencije, ali se ponovno javljaju u kasnijim godinama (West, 1997; 1999). Mada su, prema tome, općenito govoreći mladi ljudi dosta zdravi ako se porede sa ostalim stanovništvom, mladost je kritično vrijeme u njihovom životnom ciklusu jer izbori stila života načinjeni u ovo vrijeme će vjerojatno imati kritičan utjecaj na njihovo zdravlje u kasnijim godinama. U svjetlu navedenog, izbor stila života koje mladi naprave na planu fizičke aktivnosti, ishrane, konzumiranja alkohola, korištenja droga i seksualnog ponašanja dobivaju veći značaj.

Uloga zdravstvenih radnika koji rade na promociji zdravlja (bilo da su bazirani u školama, omladinskim centrima ili klinikama/domovima zdravlja u zajednici) u ostvarivanju utjecaja na te izbore je od posebnog značaja. Kada se sa mladim ljudima bave ovim osjetljivim pitanjima, očigledno je neophodno izbjeći da to sve izgleda kao propovijedanje. Također, postoji rizik padanja u zamku fokusiranja na problem, a ne na mogućnosti. Spolno zdravlje, na primjer, ne svodi se samo na korištenje upozoravajućih poruka o SIDA-i, klamidiji ili gonoreji; treba se također baviti i zadovoljstvom i ispunjenjem. Dalje, mladi moraju raspolagati vještinama da pregovaraju u situaciji neravnoteže moći koji su inherentni mnogim ranim seksualnim odnosima. Važno je, naprimjer, da mladi ljudi imaju dovoljno samopouzdanja te da se odupru nekom potencijalnom seksualnom partneru koji zloupotrebljava moć i vrši pritisak. Postoji veliki prostor za omladinski rad da ostvari značajnu ulogu u promociji zdravlja na ovom planu.

Zdravstvo:

- Ø Prvo što treba reći jeste da se čini da postoji praznina u podacima u odnosu na zdravlje mladih ljudi (UNDP, 2003: 18). Ovu prazninu treba vremenom popuniti.
- Ø Postoje izvještaji da je 2003. godine došlo do rasta stope samoubistava među mladim ljudima, posebno među muškarcima (UNDP, 2003: 20). Prema tome, mogućnost dolaska u savjetodavne službe prilagođene starosti predstavlja pitanje od velikog značaja. Dosta tradicionalan pristup psihološkim problemima smatra se faktorom koji doprinosi ovom trendu. Sistem zdravstvene zaštite je, stvarno, opisan kao „*staromodan i neosjetljiv*“ (UNDP, 2003: 20). Ovdje postoje jasne implikacije za obuku svih onih koji rade na polju zdravstvene zaštite i promocije zdravlja.
- Ø Mada nam je rečeno da alkohol i narkomanija predstavljaju probleme u porastu, čini se da se to ne podupire dokazima koji su nam predočeni. U svakom slučaju, ovo je područje na kojemu treba izvršiti dodatne studije.
- Ø Čini se da mladi ljudi imaju teškoća u dolasku do pouzdanih informacija o pitanjima vezanim za spolno i reproduktivno zdravlje. (UNDP, 2003: 20-21). U cjelini, čini se da većina mladih dobiva informacije od prijatelja. Stoga je važno da se revidira mjesto seksualnog obrazovanja u nastavnim programima. To je također područje u kojemu omladinski radnici i zdravstveni radnici koji se bave promocijom zdravlja moraju povećati svoje aktivnosti. Uloga obrazovanja od strane istih („*peer education*“) u širem kontekstu strategije promoviranja zdravlja također zaslužuje da bude razmotreno. Važno je priznati činjenicu da je Tim vidio primjere literature o promociji zdravlja namijenjene mladim ljudima (koju je sponzorirao UNDP), ali nam nije jasno koliko su daleko ti leci distribuirani. Pitanje *efektivne pokrivenosti* je jako važno.
- Ø Zabrinutost izaziva položaj mladih homoseksualaca/lezbijki. Čini se da postoji visok nivo diskriminacije prema toj zajednici (UNDP, 2003: 21-22). S obzirom na nizak nivo znanja o seksualnim pitanjima među mladim ljudima

generalno, važno je da se ne previdi posebne potrebe ove grupe u okviru šire strategije promocije seksualnog zdravlja.

Dobrobit i socijalna zaštita:

- ✚ Odnos između politike mladih i politike djece (i njihovih obitelji) nije bio jasan ovom Timu. Bilo bi korisno da se tu stvari malo razjasne. Nedvojbeno, ova dva domena politike su blisko međusobno povezani i stoga moraju biti pažljivo usklađeni.
- ✚ Tim također nije imao jasnu predstavu o službama socijalnog rada (i obuci koju su prošli oni koji se bave socijalnim radom) koje stoje na raspolaganju mladim ljudima. I opet, bilo bi korisno dobiti neke dodatne informacije.

Zdravlje: Preporuke:

- ✓ Treba prikupiti dodatne podatke o zdravstvenom stanju mladih.
- ✓ Razvoj savjetodavnih usluga, ne-medicinskog karaktera, podobnih za mladu dob predstavlja visoki prioritet. Tu treba uključiti povjerljivu telefonsku liniju za pomoć i web stranice (sa e-mail kontaktom). Ovakvi resursi su važni za sve mlade ljude, a posebno za ruralnu omladinu.
- ✓ Čini se da postoji potreba za velikom informativnom kampanjom o spolnom i reproduktivnom zdravlju. Ovo treba početi u školi, ali se treba promovirati preko omladinskih aktivnosti i masovnih medija. Potrebno je razraditi strategiju u odnosu na pružanje dostupnih, pouzdanih, povjerljivih i dobno prilagođenih savjeta i usmjeravanja. Nastavnici, omladinski radnici, radnici na unaprjeđenju zdravlja i sami mladi (kao kolege – edukatori, odnosno „peer-educators“), svi oni imaju važne uloge u toj strategiji.
- ✓ U okviru opće strategije informiranja i savjeta, potrebno je identificirati i usmjeriti se na određene grupe mladih. Primjer koji prvi pada na pamet su mladi homoseksualci i lezbijke. Vrlo je važno „normalizirati“ problematiku seksualnih preferenci i izbora.
- ✓ Važnost sporta i rekreacije u promociji dobrog zdravlja je dobro poznata. Primjećuje se da su sportski objekti, iz savršeno razumljivih razloga, u BiH nedovoljno razvijeni. Međutim, ipak je od izuzetno velikog značaja da se snažno promoviraju sportski i rekreacioni programi usmjereni na mlade.
- ✓ Timski sportovi su široko poznati kao sportovi koji nude mogućnost učenja najvažnijih lekcija u socijalnom ponašanju i građanstvu. Pregovori o odnosima između zajednica u sportskom okruženju jesu jedna od karakteristika ovakvog pristupa. U tim okolnostima, treba podržati ekspanziju ovakvih aktivnosti u BiH.

Dobrobit i socijalna zaštita: Preporuke

- ✓ Politika i pružanje usluga u odnosu na djecu i obitelji trebaju biti pažljivo usklađeni sa osnovnim domenama politike mladih.

- ✓ Timu nije jasan način organizacije i pružanja osobnih socijalnih usluga u BiH. U svakom slučaju, potrebno je izvršiti pregled potreba u obuci socijalnih radnika koji pružaju osobne usluge. Važno je da se socijalni rad u BiH nadovezuje na najbolje prakse u ostatku Evrope i dalje.
- ✓ Trebalo bi razmotriti ulogu konferencija porodičnih grupa na planu dobiti i zaštite djece. Ovaj način rada bi mogao biti posebno pogodan u društvu gdje se „država“ promatra još uvijek sa visokim stepenom nepovjerenja

3.2.4: Stanovanje:

Ovo je područje o kojemu je dobiveno jako malo informacija. Mogućnost iznalaženja stanovanja po prihvatljivim cijenama je nesumnjivo važan element u procesu tranzicija mladih. Naš je dojam bio da su mnogi mladi ljudi ostajali u roditeljskom/porodičnom domu do svojih kasnih dvadesetih (što je u skladu sa trendovima u većini drugih zemalja u Evropi). Međutim, postoji potreba za dobivanjem dodatnih informacija o ovom pitanju, zajedno sa određenim pokazateljima na koji način mladi ljudi vide ovakvo stanje stvari.

Poznato je da je mogućnost dobivanja kvalitetnog smještaja po prihvatljivim cijenama problem za široku populaciju. Mada je nakon rata postignut određeni napredak, još uvijek je dosta toga ostalo da se uradi. Kako je to navedeno u jednom od novijih *Izveštaja o ranom upozoravanju,*

“međutim, za cjelovito rješavanje problema stanovanja trebat će decenije u zemlji u kojoj je tako veliki dio stambenog fonda uništen u ratu.”
(United Nations Development Programme (2005: 26)

Ipak, zdrava ekonomija treba određenu mjeru mobilnosti svojih građana. Mladi ljudi su obično visoko zastupljeni među onima koji su voljni seliti se iz razloga obrazovanja, rada ili razvoja karijere. Mogućnost iznalaženja adekvatnog smještaja po prihvatljivim cijenama (npr. stanova) za ovu grupu stoga predstavlja preduslov za ostvarivanje dinamične ekonomije. Čini se da su mladi u BiH voljni seliti se iz svojih rodnih mjesta. Međutim, problem je što, za sada, previše njih razmišlja o tome da se trajnoj selidbi u inozemstvo.

“Najozbiljniji pokazatelj stanja u BiH je i dalje konstantno visoka spremnost mladih ljudi da napuste zemlju ”
(United Nations, 2005: 33)

Stanovanje: Preporuka

- ✓ Potrebno je ostvariti pregled potreba mladih za stanovanjem i razviti odgovarajuću strategiju. Iako smo svjesni velikih problema sadašnje situacije,

važno je da mladi ljudi imaju mogućnost pristupa kvalitetnom smještaju po prihvatljivim cijenama. Osim činjenice da će od toga imati koristi mladi ljudi, to će pomoći i povećanju mobilnosti radne snage.

3.2.5: Krivično pravo

Ovo je područje u kojemu je Tim dobio malo informacija. Svjesni smo da su relativno nedavno izvršene određene studije i napravljeni prijedlozi, posebno na planu maloljetničke pravosuđa (Fond otvoreno društvo i UNICEF, 2002; i Save the Children, 2003). Nažalost, u vrijeme pisanja ovog izvještaja, izvještač nije vidio prvi dokument. Ipak, po povratku u Veliku Britaniju uspio je doći do ovog drugog. Tim je svjestan činjenice da je moguće da je u međuvremenu, nakon objavljivanja izvještaja Save the Children, došlo do značajnih dešavanja u sistemu krivičnog pravosuđa. Navedeni izvještaj je izvrstan materijal u kojemu se daje više razumnih preporuka. Problem sa kojima se Tim susreće je taj što ne znamo kakav je napredak postignut u odnosu na najvažnija pitanja u međuvremenu. Izvještač je u kontaktu e-mailom sa nekim kolegama (u BiH i u UK) da bi dobio najnovije informacije o situaciji. Nažalost, ta su nastojanja urodila samo ograničenim uspjehom. Stoga je Tim ostao sa tek nejasnim impresijama o trenutnom stanju stvari. U svakom slučaju, željeli bismo zahvaliti Andrewu Aitchisonu sa Univerziteta u Edinburghu. Mada on nije stručnjak za pravosuđe u slučaju mladih, ipak je izvještaču jako pomogao time što ga je obavijestio o nekim aspektima sistema krivičnog pravosuđa u BiH. U nastavku su rezimirani neki od generalnih komentara o sistemu krivičnog pravosuđa i životu mladih prestupnika.

- Ø Kao što je slučaj i u mnogim drugim područjima politike, nedostatak solidnih statističkih podataka otežava izradu politike na osnovu dokaza. Stoga su mnogi od slijedećih komentara dosta uvjetni po prirodi.
- Ø Čini se da su krivična djela koja čine mladi ljudi na onom lakšem kraju spektra. Dalje, krivična djela koja su po prirodi vezana za imovinu i preživljavanje (npr. krađa i prodaja drva, na primjer) naglašava blisku povezanost između siromaštva i kriminala mladih u zemlji (Save the Children, 2003: 18). Dugoročno, „isušivanje močvare“ socijalnih problema će se vjerovatno pokazati najefikasnijim sredstvom sprječavanja kriminala kojeg čine mladi ljudi. U državi sa tako ograničenim resursima, ipak se zna da ovo predstavlja veliki izazov. U izvještaju Save the Children se također navodi:

“...ukidanje kritičnih institucija koje su u komunističko vrijeme igrale ulogu u uspostavljanju moralnih normi i discipline (kao što su pionirske i omladinske organizacije).”
(Save the Children, 2003: 17)

- Ø Dob kada mladi čovjek postaje krivično odgovoran je 14 godina. Moglo bi se tvrditi, u idealnom slučaju, da bi dob krivične odgovornosti trebala biti ista kao dob stjecanja punoljetstva (kada osoba ima pravo glasa). To je tako u zemljama poput Luxembourg. Ovakva bi politika osigurala da se, priznajući proces stjecanja zrelosti, prestupi koje počine djeca rješavaju izvan formalnog sistema krivičnog pravosuđa. Dob kada se osoba smatra krivično odgovornima je u BiH možda niža nego u drugim zemljama, ali je bitno viša nego u nekim drugim (npr. Škotska – 8 godina, Engleska i Wales 10 godina).
  - Ø Centri za socijalni rad (u kojemu rade socijalni radnici i druge stručne osobe) čini se da su nadležni za dobrobit, obrazovne i rehabilitativne potrebe djece i mladih koji počine krivična djela. Problem je, međutim, u tome što ovi centri ne raspolažu sa dovoljno resursa, a resursi kojima raspolažu nategnuti su jer oni također moraju zadovoljiti potrebe drugih kategorija društva. Dovoljno je reći da infrastruktura socijalne zaštite zasigurno nije srazmjerna visokom nivou potreba koje postoje u društvu u cjelini.
  - Ø Prema dokazima izvještaja Save the Children (2003), čini se da bi trebala postojati bliža saradnja između ključnih društvenih aktera u sistemima krivičnog pravosuđa i socijalne zaštite: centara za socijalni rad, škole, policija, zdravstva i relevantnih NVO. Potreba za udruže ove službe je apsolutno kritična. To bi također moglo dovesti do smanjenja kašnjenja u davanju sudskih izvještaja od strane centara za socijalni rad.
- Prema dokazima iz izvještaja Save the Children (2003), čini se da postoji potreba za dodatnom obukom zaposlenih u centrima za socijalni rad.
- Zakoni o krivičnom postupku (www.ohr.int) sadrže određene posebne odredbe za maloljetne počinitelje. Međutim, kao što je to slučaj i sa mnogim odredbama koje se odnose na punoljetne počinitelje, ove odredbe stoje samo na papiru jer postoji vrlo ograničena infrastruktura koja ih može podržati. Raspoloživost opcija za izricanje kazni služenja u zajednici ili drugih kazni u velikoj mjeri zavisi od lokalno raspoloživih resursa. Kao posljedica toga, čini se da postoje velike razlike u praksi koja se primjenjuje u različitim dijelovima BiH. Ovakva „pravda po geografiji“ predstavlja razlog za zabrinutost.
- Ø Iako je opredjeljenje BiH da ima odvojene kaznene institucije za maloljetnike, nedostatak resursa u sistemu kazneno-popravnih institucija znači da postoje slučajevi gdje su djeca prinuđena boraviti zajedno sa punoljetnim osobama. Ovo je jasno u suprotnosti sa članom 37 *UN-ove Konvencije o pravima djeteta* gdje se navodi: „*Svako dijete lišeno slobode bit će odvojeno od odraslih, osim kada se smatra da je u djetetovom najboljem interesu da se to ne uradi...*“
  - Ø O zatvorskom sistemu se stječe dojam da je ozbiljno ugrožen nedostatkom resursa. Čini se da se direktori nekih zatvora muče da održe prihvatljive standarde brige za svoje zatvorenike. Može se samo pretpostaviti da djeca i mladi koji borave u tim institucijama također trpe negativne posljedice takve situacije.
  - Ø Jedan ulomak u izvještaju *Save the Children* predstavlja poseban razlog za zabrinutost. Tu se navodi slijedeće:

“U Federaciji BiH, angažiranje advokata je obavezno za manje teška krivična djela od samog početka krivičnog postupka. Međutim, u Republici Srpskoj, angažman advokata je obavezan tek neposredno nakon zahtjeva javnog tužioca za pokretanjem postupka u slučajevima kada je propisana kazna duža od pet godina.

Zapažanja advokata iz Republike Srpske u nedavnoj studiji OSF/UNICEF (Mladi ljudi u sukobu sa zakonom u svjetlu tipičnih problema maloljetničke pravde u BiH) (Young People in Conflict with the Law in the Light of Topical Problems of Juvenile Criminal Justice in BiH) o tretmanu maloljetnika navode „pretjerane represivne mjere“ i „drsko i grubo“ ponašanje policajaca. To bi moglo ukazivati na postojanje potrebe u Republici Srpskoj za većim učešćem advokata u ranijim fazama u obradi maloljetničkih predmeta, gdje se ovo treba pravno verificirati.”
(Save the Children, 2003: 35)

Naravno, moguće je da su takve prakse prestale u vremenu nakon pisanja ovog izvještaja. Važno je da se pojasni trenutna situacija.

- Ø Osiguranje odvojenog tretmana od formalne administracije krivičnog pravosuđa u odnosu na maloljetnike se zahtjeva članovima 11.2 i 12.1 *Pekinških pravila*, Članom 58 *Smjernica iz Rijada* i Članom 81087 *Pravila iz Havane*. Nesumnjivo je da postoje određene odredbe u BiH, ali praksa je, što je razumljivo, neravnomjerna.
- Ø Nije jasno da li postoje planovi za uvođenje posebnih sudova za maloljetnike koji bi se bavili maloljetnim prestupnicima. Ovo je potrebno razjasniti.
- Ø Čini se da su postojale neke inicijative da se uvedu principi restorativne pravde u BiH. Čini se, međutim, da je praksa u tom pogledu mjestimična i neravnomjerna. Vrijedno je spomena da je pristup restorativne pravde pokazao znakove određenog uspjeha u društvima gdje postoji skorašnja historija sukoba i/ili zemljama gdje se postavlja pitanje legitimnosti države. I u Sjevernoj Irskoj (McEvoy and Mika, 2002) i u Južnoj Africi (Skelton, 2002), pokret za restorativnu pravdu je bio vezan za šire procese uspostave mira, pomirenja i ponovne izgradnje zajednica. Mada je ponekad teško argumentima dokazati opravdanost restorativne pravde kada se radi o odraslima, često je moguće pridobiti simpatije javnosti kada se radi o djeci i mladima. Među koristi od ovakvog pristupa spadaju (a) alternativa formalnom pravosudnom sistemu; i (b) opredjeljenju za reintegraciju mladih u zajednici.

Krivično pravosuđe: Preporuke

- ✓ Potreba za prikupljanjem pouzdanih podataka i provođenja istraživanja (npr. karakteristika krivičnih djela, djelotvornosti kazni, itd.) je kritični preduslov za izradu politike na osnovu dokaza.
- ✓ Potrebno je uspostaviti bližu saradnju između centara za socijalni rad i drugih agencija (obrazovanje, zdravstvo, NVO, itd.). Time bi se smanjila kašnjenja u

- procesu izricanja kazni i dovelo do efikasnije realizacije krivičnih kazni (uključujući mjere društveno korisnog rada).
- ✓ Praksa izlaganja maloljetnika utjecaju odraslih zatvorenika u kazneno-popravnim institucijama se treba okončati što je prije moguće.
  - ✓ U skladu sa međunarodnim konvencijama (*Pekinška pravila, Šesti kongres Ujedinjenih nacija* i Član 37 *UN-ove Konvencije o pravima djeteta*) lišavanje slobode i zatvorske kazne su nešto čemu treba pribjegavati tek u krajnjem slučaju. Međunarodno iskustvo jasno pokazuje da zatvorske institucije (a) izlažu mlade ljude fizičkoj i moralnoj opasnosti; (b) slabe veze između mladih i njihovih porodica i zajednica (čime se njihova reintegracija u zajednici čini problematičnijom); (c) povećava se vjerovatnoća recidiva; i (d) neekonomične su. Douglas Hurd, britanski ministar unutrašnjih poslova, jednom je rekao da je „Zatvor skup način da se loši ljudi učine još gorima.“ U ovim okolnostima, čini se da je mudrije ojačati opcije služenja kazni kroz društveno koristan rad čiji je cilj da se uklone razlozi za činjenje krivičnog djela (porodični problemi, niski prihodi, loše obrazovanje, nedovoljno razvijene socijalne vještine, zloupotreba droga, itd.)
  - ✓ Unaprjeđenje obuke socijalnih radnika i osoba koje rade sa mladima u krivičnom pravosuđu (uključujući policajce) predstavlja visoki prioritet.
  - ✓ Dobre prakse u područjima poput restorativne pravde i odvajanja od formalnog sistema krivičnog pravosuđa trebaju se proširiti u cijeloj BiH. Također, mogu se razmotriti i primjeri iz drugih zemalja.

3.3: Teme i pitanja politika:

U narednim odjeljcima daju se kratki komentari najprominentnijih tema politike mladih, kao i pitanja koja su specifična za BiH. Neke od ovih tema su već obrađene, pa će im se stoga ovdje posvetiti manje pažnje.

3.3.1: Informacije

Već je jasno da mladi trebaju mogućnost pristupa visoko kvalitetnim informacijama u svim domenima politika. Jedna kompetentna Informativna agencija za mlade, koja blisko saraduje sa UNDP-jem, već postoji u Sarajevu. Ipak, bilo bi korisno znati kakva je šira strategija informiranja u BiH. Tko su ciljne skupine? Kojim kampanjama javnog informiranja treba dati prioritet? Kakve strategije komunikacije su najpogodnije da dođu do određenih kategorija? S obzirom na, kako se čini, nizak procenat mladih koji imaju pristup Internetu i sadašnjim izazovima sa kojima se suočava sistem javnog emitovanja (Vijeće Evrope, 2005: 14), ovaj zadatak nije nimalo lagan. Također, važno je osigurati da je strategija informiranja mladih povezana što efikasnije moguće sa evropskim informativnim mrežama.

Informacije: Preporuka

- ✓ Potrebno je izraditi Strategiju informiranja mladih. Posebnu pažnju treba posvetiti prioritizaciji kampanja javnog informisanja i identificiranju visokorizičnih ciljnih grupa. Isto tako, od vitalnog je značaja da se informacijski sistemi u BiH integrišu u šire evropske informativne mreže.

3.3.2: Mobilnost

Mobilnost mladih ljudi u BiH, a kamo li izvan granica zemlje, predstavlja veliki izazov. Ograničeni osobni resursi i priroda sistema javnog transporta se pri tome pojavljuju kao utjecajni faktori. Neki mladi ljudi iz BiH su iskoristili razne međunarodne programe. Međutim, ove mogućnosti se trebaju proširiti (npr. preko „cards“ programa EU; bratimljenja gradova; bilateralnih kulturnih i omladinskih razmjena; aktivnosti Vijeća Evrope i shema mobilnosti UN-a). Međunarodna komisija za Balkan navodi sljedeće:

“Među najobeshrabrujućim zaključcima Komisije je i taj da je evropska generacija Balkana, mladi muškarci i žene mlađi od 30 godina koji najdublje cijene vrijednosti Evrope i koji najredovnije glasaju za pro-evropske stranke, upravo ona generacija koja ima najviše problema kada želi putovati u EU.”
(ICB, 2005: 33)

Komisija navodi sljedeći komentar:

“Bugarska i Rumunija su pokazale da je sloboda kretanja unutar EU najjači signal koji EU može poslati i javnosti i vladama na Balkanu. Mudra politika viza EU koja otvara svoje granice mladima sa Balkana i poslovnim aktivnostima sa Balkana, a zatvara ih pred kriminalcima, treba se naći u samom centru politika koje će mobilizirati podršku naroda za izgradnju zemalja-članica EU na Balkanu.”
(ICB 2005: 33-34)

Sugerirano je da bi zemlje-članice EU trebale prioritizirati Balkanski program studentskih viza za 150,000 redovnih studenata iz Srbije i Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Albanije.

Da li će se ova preporuka usvojiti tek treba da se vidi. U međuvremenu, BiH mora učiniti sve što je u njenoj moći da unaprijedi svoje unutrašnje administrativne procese. Treba spomenuti da su neki mladi ljudi sa kojima smo se sastali navodili su dugotrajnost postupka dobivanja viza. Za one koji inače žive izvan Sarajeva, trošak i neugodnosti vezane za putovanje i smještaj su se pokazali kao faktor nepristupačnosti. Ovo je pitanje kojemu treba posvetiti dužnu pažnju. Da li bi se neka od ovih administrativnih pitanja mogla prenijeti na niži lokalni nivo?

Potrebno je skrenuti pažnju na Fond solidarnosti za mobilnost mladih. Njegov je cilj da podrži projekte namijenjene ugroženim mladim ljudima i omogućuje učesnicima

da putuju po cijeloj Evropi na međunarodne sastanke i dešavanja (pogledati „finansijska podrška“ na www.coe.int/youth).

Mobilnost: Preporuke

- ✓ Potrebno je povećati učešće u evropskim programima mobilnosti.
- ✓ Važno je da se uspostavi dobra nacionalna agencija koja će upravljati Evropskim programom za mlade (European Youth Programme) (www.europa.eu.int/comm/youth/program/index_en.html).
- ✓ Unutrašnji administrativni postupci izdavanja viza se trebaju razmotriti. Posebnu pažnju treba posvetiti ispitivanju mogućnosti pojednostavljenja sistema i, eventualno, prenošenja nekih funkcija na niže lokalne nivoe.

3.3.3: Ravnopravnost (jednakost mogućnosti) i raznolikost

Diskurs ravnopravnosti (jednakosti mogućnosti) u BiH je, što je možda razumljivo, pod dominacijom diskusija koje se vode oko tri nacionalne zajednice odnosno etničke grupe. Mada je važno nastaviti pratiti socijalne procese i znakove diskriminacije na etničkim osnovama, istovremeno treba proširiti ovu debatu. I stvarno, postoje znakovi da se ovo već dešava. Uspostava Gender agencije je jedan od dokaza takvih trendova. Važno je, međutim, posvetiti pažnju i pitanjima seksualne orijentacije i položaju manjina poput Roma- čiji se procijenjeni broj povećao sa 9,000 u 1991. godini na između 50,000 i 80,000 u 2001. godini (Save the Children, 2001). Postoje argumenti u korist integrirane Komsije za jednake mogućnosti (sa odjelima koji bi imali zadatak da se bave maksimizacijom mogućnosti u pogledu spola, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, itd.). To je možda debata za neku drugu priliku. Ipak, došlo je vrijeme da se proširi debata o jednakim mogućnostima.

Jednakost mogućnosti i raznolikost: Preporuka

- ✓ Problematika jednakih mogućnosti treba ići i dalje od razumljive preokupacije sa tri konstitutivna naroda u BiH. Diskurs se mora proširiti i na područja kao što je gender, seksualna orijentacija i ljudi iz manjinskih etničkih zajednica poput romske. Tri gore spomenuta područja trebaju dobiti prioritet kada se radi o razvoju politike mladih.

3.3.4: Istraživanje

Kako je već spomenuto, čini se da su u realizaciji neki zanimljivi pojedinačni istraživački projekti. Međutim, važno je da se uspostavi mreža mladih istraživača u BiH da bi se stručnost, znanje i zaključci mogli razmjenjivati i uzajamno revidirati. Ovakva bi se mreža, uz to, mogla povezati sa postojećim Evropskim istraživačkim mrežama. Konkretno, BiH bi se mogla pridružiti Evropskom centru znanja (uspostavljenom pod pokroviteljstvom Sporazuma o partnerstvu između Vijeća Evrope i Evropske komisije o istraživanju mladih). BiH bi tada mogla nominirati

jednu osobu za Mrežu istraživanja mladih Evropskog partnerstva. Time bi se produbio i proširio obim ekspertize koji se stavlja na raspolaganje mladim istraživačima u BiH. I stvarno, evropski akademici se lako mogu naći u poziciji da organiziraju i vode istraživanje i obuku u BiH. Ekspanzija istraživačkih kapaciteta u BiH je neophodna ukoliko se žele voditi rigorozne evaluativne studije. Ona je preduslov i za razvoj politike zasnovane na realnim pokazateljima.

Istraživanje: Preporuke

- ✓ Uspostava kulture istraživanja i ocjenjivanja predstavlja kritičan preduvjet za razvoj politike mladih zasnovane na dokazima. U skladu s tim, preporučili bismo da se u BiH uspostavi Omladinska istraživačka mreža. Zastupljenost istraživačke zajednice u BiH na evropskom nivou je od izuzetne važnosti. Veza između ove dvije mreže bi trebala dovesti do razmjene i distribucije dobrih praksi.
- ✓ Mogućnost širenja istraživačkih kapaciteta u BiH se treba dodatno ispitati u smislu održavanja obuka o metodama istraživanja. U takvim obukama svoj bi doprinos mogli dati naučnici sa univerziteta iz cijele Evrope.
- ✓ Čim to bude izvodljivo, treba provesti analizu potreba djece i mladih.
- ✓ Posebnu pažnju zavrjeđuju European Knowledge Centre. Web stranica (www.youth-knowledge.net) korisnicima nudi jedinstvenu ulaznu tačku za dobivanje tačnih, ažurnih informacija zasnovanih na istraživanjima koje se odnose na stanje mladih u cijeloj Evropi. Ovaj resurs je posebno lako koristiti (user friendly).
- ✓ Web stranica SALTO SSE website (www.salto-youth.net/linksBA/) nudi neke vrlo korisne informacije o Bosni i Hercegovini i ostalim zemljama Jugoistočne Evrope.

3.3.5:   Obuka

U nekoliko područja su već identificirane potrebe za obukom. Ovdje su sažeto navedeni različiti evropski programi obuke koje se odnose na mlade ljude i politiku mladih. Tu spadaju mogućnosti obuke mladih ljudi, omladinskih radnika, kreatora politike i administratora.

Obuka: Preporuka

- ✓ Preporučuje se da se maksimiziraju mogućnosti mladih ljudi, omladinskih radnika, kreatora politike i administratora. U nastavku se navode neki evropski i drugi programi obuke koji bi mogli biti zanimljivi
  - Program obrazovanja u ljudskim pravima (*Human Rights Education Programme*) (COMPASS proces).
  - Građanski programi (*Citizenship Programmes*) (Vijeće Evrope).

- Youth Leader Training Partnerstvo između Vijeća Evrope i Evropske komisije (*Partnership between the Council of Europe and the European Commission*)
- Programi Evropske fondacije mladih (*European Youth Foundation*)
- Obuka u Evropskim centrima za mlade (*European Youth Centres*)
- Programi u okviru „CARDS“ Evropska unija (*European Union*).
- UNDP-ovi i UNICEF-ovi programi obuke.

3.3.6: Uključenost mladih

Način uključivanja mladih širom BiH je mjestimičan i neravnomjeran. Postoje područja gdje su prakse dobre, ali u globalu, postoji jako veliki prostor za unaprjeđenja. Očekivati je da će neki od gore spomenutih programa pomoći u širenju najboljih praksi.

Novonastali Omladinski savjeti u RS puno obećavaju. Već su dosta postigli. Međutim, od vitalnog je značaja da se strukture Omladinskih savjeta razviju i u Federaciji BiH. Time će se omogućiti uspostava državnih Omladinskih savjeta. Postojanje takvog Savjeta bi omogućilo BiH da se učlani u Evropski forum mladih i pristup drugim evropskim mrežama. Evropski forum mladih predstavlja autonomnu međunarodnu krovnu organizaciju mladih i pojavljuje se kao neovisni partner Vijeća Evrope i Evropske komisije (www.youthforum.org/en/). I Evropski forum mladih i Direkcija za mlade i sport Vijeća Evrope predstavljaju dobre adrese kojima se može obratiti za konsultacije u pogledu uspostave demokratskog i funkcionalnog Omladinskog savjeta u BiH. Uspostava državnog Nacionalnog omladinskog savjeta je apsolutni imperativ. Kakav je značaj jedne takve strukture može se zaključiti iz slijedećeg odlomka o obavezama zemalja članica EU u pogledu Evropskog pakta mladih.

*“Evropsko vijeće podvlači da, da bi bio uspješan, Pakt iziskuje uključivanje lokalnih aktera, prije svega omladinskih organizacija, kao i regionalnih i lokalnih autoriteta i socijalnih partnera. Mladi ljudi i njihove organizacije se trebaju konzultirati o razvojnim mjerama za ovu inicijativu u okviru nacionalnih programa lisabonskih reformi i nakon implementacije. Mada je na svakoj zemlji-članici da definiira načine uključivanja mladih ljudi, **nacionalni omladinski savjeti trebaju biti jedna od organizacija koju treba konzultirati.** (Dodan naglasak)”*

(Commission of the European Communities, 2005: 11)

Uključivanje mladih: Preporuke

- ✓ Formiranje lokalnih omladinskih savjeta u cijeloj BiH treba dobiti sve moguće poticaje i podršku.
- ✓ Uspostava državnog Nacionalnog omladinskog savjeta predstavlja apsolutni prioritet. Ovaj demokratski forum treba postati utjecajan socijalni akter u razvoju politike mladih u BiH. Štoviše, postojanja Nacionalnog omladinskog savjeta bi dalo pravo BiH da postane članicom Evropskog omladinskog foruma i ostvari pristup drugim evropskim mrežama. Važno je navesti da se Vijeću Evrope može obratiti sa zahtjevom za konsultantskim uslugama potrebnim za uspostavu demokratskih i funkcionalnih Nacionalnih omladinskih vijeća u BiH.
- ✓ Nacionalni Omladinski savjet BiH trebao bi imati pravo da automatski bude predstavljen u Komisiji za mlade.

3.3.7: Komisija za mlade

Tim pozdravlja prijedlog za uspostavu Komisije za mlade. Politika mladih treba „upravljачa“ na državnom nivou, i čini se da je nova Komisija pogodna da preuzme tu ulogu. Komisija će biti dobro pozicionirana da pomogne u procesu izrade jedne integralne politike mladih. Kao novo tijelo, naravno, trebat će uvjeriti neke kategorije. U nastavku su rezimirani neki komentari koje treba uzeti u razmatranje.

- Ø Najvažnija pitanja se odnose na „reprezentativnost“ i odgovornost Komisije za mlade. Potpuna „reprezentativnost“ je, diskutabilno, neostvarivi ideal, ali to ne znači da ga ne treba nastojati postići. Mnoge ljude sa kojima smo razgovarali o Komisiji brinula je transparentnost procesa „selekcije“ (za razliku od procesa „izbora“) predstavnika omladinskih NVO. Arhitekti ove Komisije bi trebali razmisliti o ovoj stvari. Preporučili bismo da sektor izabраниh Omladinskih savjeta bude u svakom slučaju predstavljen u Komisiji. Takav bi signal bio direktan poticaj razvoju Omladinskih savjeta u cijeloj BiH.
- Ø Član 9 navodi da će Komisija odlučivati dvotrećinskom većinom. Da li to treba da znači da se ovo odnosi na sve odluke, ili samo na značajna konstitutivna pitanja? Šta ako se dvotrećinska većina ne može dobiti? Nije namjera da se postave negativno nastrojena pitanja; to su prije vrlo direktne stvari koje iziskuju pojašnjenja.
- Ø Ostvarili smo uvid u GTZ-ove Preporuke o kriterijima za izbor predstavnika omladinskih NVO. U cjelini, Preporuke se smatraju korisnima. Ipak, skrenuli bismo pažnju na tačku 3, gdje se sugerira da aplikant „treba imati dobre akademske rezultate“. Komisija treba biti maksimalno inkluzivna. Ne bi trebala isključivati kandidate na osnovu njihove akademske sposobnosti ukoliko su njihovi kapaciteti na drugim područjima dokazani.
- Ø U zaključku, pozdravljamo osnivanje Komisije za mlade kao jedan pozitivan pomak.

Komisija za mlade: Preporuke

- ✓ Predložena Komisija za mlade bi mogla imati ključnu ulogu u izradi jednog oblika integrirane politike mladih. Njen je zadatak da razmotri i procijeni sve aspekte vladine politike u odnosu na uticaj koji bi one mogle imati na mlade. ovo, međutim, predstavlja veliki izazov. Usvajanje principa „paragrafa o mladima“ na različitim nivoa vlasti u BiH bi, možda, omogućilo Komisiji za mlade da izvrši efikasnu reviziju rada različitih domena socijalne politike. U Antverpu je princip „paragrafa o mladima“ postao institucionalizirana praksa u opštini. Zakonom je lokalna vlada obavezana da „... izvrši analizu utjecaja svih političkih odluka koje donosi opština na mlade ljude“ (Evropska komisija, 2001: 27). Ukoliko drugi nivoi vlasti usvoje isti princip, ovaj aspekt rada Komsije za mlade može postati nešto lakši. Također, time bi se pomogao i proces izgradnje jedne koherentne politike mladih
- ✓ Proces izbora u Komisiju za mlade treba biti što transparentniji.
- ✓ Izabrani sektor Omladinskog savjeta treba biti zastupljen u radu Komisije za mlade. Idealno bi bilo da, nakon što su formirani, Omladinska vijeća izabrana u cijeloj zemlji trebaju birati između sebe članove novog komesarijata za mlade.
- ✓ Ideal „reprezentativnosti“ se ne treba ograničiti samo na pitanja etničke pripadnosti. Treba poticati jedan inkluzivan pristup članstvu u Komisiji za mlade da bi se uključili predstavnici različitih socijalnih i obrazovnih pozadina. Ne mora se ni naglašavati posebno da se ne smije zaboraviti pitanje spola.
- ✓ Plan djelovanja Komisije za mlade treba biti otvoren. Treba ga formulirati najširi mogući presjek aktera omladinske politike.
- ✓ Budžet Komisije za mlade bi trebao biti srazmjern njihovom široko postavljenom zadatku.

3.3.8: Dobrovoljni rad

Pitanje „alternativne građanske službe“ (Vijeće Evrope, 2005: 15) je stvar o kojoj se trenutno vode rasprave. Ovakva mogućnost ne samo da bi ponudila mladim ljudima mogućnost za osobni i profesionalni razvoj, nego bi također poslužilo kao prijeko potrebna pomoć javnim službama. U tom kontekstu, Tim pozdravlja najavu pilot projekta u koji su uključeni UNV, EVS i UNDP RIVER SEE Program. Informacije na nivou Evrope o mogućnostima za dobrovoljni rad mogu se naći na:

www.europa.eu.int/comm/youth/program/sos/vh_evs_en.html

Dobrovoljni rad: Preporuka

- ✓ Treba proširiti programe dobrovoljnog rada.

3.3.9: Realizacija

Tim ne raspolaže sa dovoljno informacija da bi mogao donijeti autoritativne komentare u pogledu Williamsonovih (2002) pet komponenti politike mladih: obuhvata, kapaciteta, kompetentnosti, koordinacije i troškova (coverage, capacity, competence, coordination, cost). To bi trebalo postati predmetom dužeg procesa u koji bi se, možda, uključio i međunarodni pregled. Ipak, može se reći da bi predložena Komisija za mlade mogla eventualno povesti prema *obuhvatu (coverage)* politike mladih u cijeloj BiH; posvetiti pažnju pitanjima *kapaciteta*; odgovoriti na pitanja o *kompetentnosti* time što će osigurati visoku kvalitetu obuke radne snage; i pomoći ostvarivanju uloge *koordinatora* u smislu „zajedničke“ izrade politike i pružanja usluga. Pitanje *koordinacije* je od posebnog značaja jer komplicirane vladine strukture iziskuju određivanje izabranih predstavnika i službenika na svim nivoima ukoliko se želi da politika stvamo dođe do mladih ljudi. Pitanje *troškova (cost)* je, naravno, izuzetno teško u zemlji koja nema dovoljno sredstava. Realnost je takva da će međunarodna zajednica i dalje igrati značajnu ulogu u skoroj budućnosti. Međutim, važno je da međunarodna zajednica radi u bliskom i poštovanju punom partnerstvu sa ljudima iz BiH.

Realizacija: Preporuke

- ✓ S obzirom na kompleksan sistem upravljanja u BiH, od kritičnog je značaja da se na svakom nivou vlasti identifikuju ljudi nadležni za politiku mladih (državnom, entitetskom, općinskom, kantonalnom, itd.). Treba formulirati politike u pogledu strategije, akcionih planova i mjerljivih ciljeva. Ovim će se osigurati da je u samom sistemu ugrađena jedna mjera odgovornosti. Ministri za politiku mladih i službenici lokalne vlasti moraju jasno znati koja im je uloga u radu sa mladim ljudima u procesu odlučivanja, kao i u realizaciji politike na terenu. Kreatorima politike i administratorima na svim nivoima vlasti treba ponuditi obuku u menadžmentu. Međutim, ova obuka na lokalnom nivou je od posebnog značaja. Seminari, su-financirani i su-organizirani sa NVO i Vijećem Evrope na osnovi 50%-50% mogu se ponuditi civilnim službenicima i vladinim službenicima na lokalnom nivou.
- ✓ Mada se ne raspolaže cjelovitim podacima o socijalno-ekonomskom statusu mladih, može se sa sigurnošću reći da mnogi mladi ljudi žive u lošim uvjetima. Kao posljedica toga, važno je da se na svim mjestima formiraju partnerski forumi u kojima će se sastajati ključni ekonomski akteri (firme, Privredne komore, lokalna vlada, donatorske organizacije, itd.) da bi razvile lokalne planove akcije i riješila najvažnija pitanja koja se odnose na mlade.

3.4: Zaključak

Većina preporuka ovog izvještaja načinjene su u odnosu na posebna predmetna područja odnosno domena politika. U zaključku bismo željeli dati tri preporuke koje još nismo dali. Prva je da bi BiH trebala pozvati na Međunarodni pregled njene politike mladih. Razlog za ovu preporuku je da bi to iziskivalo da BiH izradi Nacionalnu politiku mladih i Nacionalni izvještaj. To je izuzetno koristan proces sam po sebi jer od države zahtjeva da izvrši popis trenutnog stanja i razmotri planove za

budućnost na jedan svrsishodan način. Međunarodna dimenzija procesa pregleda otvara diskusiju i može naglasiti buduće mogućnosti koje možda ranije nisu bile uzimane u obzir. Cijeli proces pomaže njegovanju kritičke kulture na terenu.

Druga preporuka se također odnosi na izgradnju kritičke kulture kroz proces iskrene samo-ocjene. Svaka demokratska država treba iznaći načina da vrši samo-ocjenjivanje i osporavanja praksi koje su u suprotnosti sa interesima njenih građana. Stvaranja inspekcija na različitim poljima (obrazovanje, zdravstvo, itd.) predstavlja model koji zaslužuje pohvalu. Na planu djece i mladih se, s druge strane, osnivanje Komesarijata za mlade pokazalo vrlo korisnim u nekim zemljama. Neovisni Komesar (kojeg podržavaju Pomoćni komesari i pomoćno osoblje) bi u idealnom slučaju trebao biti imenovan od strane samih mladih, i trebao bi biti odgovoran samo toj kategoriji. Ukoliko se model Komesara za djecu može prenijeti na polje mladih (Komesar za djecu i omladinu), onda bi on/a mogao poslužiti kao moćno sredstvo uspostavljanja ravnoteže sa vladinim tijelima. Fokus bi se trebao staviti na šira pitanja politike, a ne na rad na pojedinačnim slučajevima, osim, naravno, kada su pojedini slučajevi reprezentativni za širu problematiku. To je model koji vam preporučujemo kao vrijedan pažnje.

Treća preporuka je bila implicitna pretpostavka u određenim dijelovima ovog Izvještaja. Odnosi se na potrebu BiH da bliže surađuje kada se radi o pitanjima mladih sa svojim susjedima u regiji. Međunarodni Tim želi podržati najvažnije Preporuke sa Konsultativnog sastanka o politici mladih održanog u Sofiji u junu ove godine. Izvještaj sa tog sastanka (*„Reconstruction of Youth in South East Europe – Recognition, Access and Inclusion“*, odnosno u prevodu *„Obnova mladih u Jugoistočnoj Evropi – priznavanje, pristup i inkluzija“*) su sada objavili učesnici (Vijeće Evrope *et al*, 2005) i predstavlja štivo čije se čitanje preporučuje. Mnogi od zaključaka tog Izvještaja predviđaju zaključke iz ovog. Značaj konsolidiranja i proširenja načina ostvarivanja saradnje između država u regiji Jugoistočne Evrope predstavlja kritični preduslov za sigurnost i prosperitet BiH i njenih susjeda. Potreba za nametanjem zajednice interesa koji bez sumnje postoji među mladim ljudima u regiji treba predstavljati zajednički ideal svih nacionalnih politika mladih. Ovo je, svakako, prepoznato u Izvještaju sa konferencije u Sofiji. Posebnu pažnju skrećemo na slijedeće preporuke upućene Vijeću Evrope. Vijeće bi trebalo

“...dati Jugoistočnoj Evropi, u okviru prioriteta rada za 2006-2008, generalni značaj, i u okviru međunarodnih aktivnosti i u okviru nacionalnih i regionalnih mjera koje su sugerirane u savjetodavnoj misiji o politici mladih koje su do sada izvršene u Sloveniji, Hrvatskoj i Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Bosni i Hercegovini.

- *smatrati ovu regiju prominentnim područjem obrazovanja o toleranciji u okviru očekivane kampanje „uključenosti, ljudskih prava i raznolikosti“ i predvidjeti sastanak na ovu temu u regiji najkasnije krajem 2005. ”*

(Vijeće Evrope, 2005c: 3)

Dalje, preporuke Vijeću Evrope i Evropskoj komisiji (vidi dole) predstavljaju odlučnu volju da se podrži proces suradnje time što se potiče institucionalni integritet regije.

“ – razmotriti mogućnost sa namjerom dolaženja do mogućeg rezultata 2006. god. da se Jugoistočna Evropa kao regija u cjelini uključi u Sporazum o partnerstvu o obuci, istraživanju i EUOMED saradnju, upravo analogno EUROMED regiji, i sa sličnim ciljevima. Prvi korak bi mogao biti uključivanje u Evropski centar znanja i povećanu obuku u građanskim stvarima “.

(Vijeće Evrope, 2005c).

Zaključak: Preporuke

U nastavku su rezimirane ključne Preporuke ovog zaključnog odjeljka Izvještaja.

- ✓ BiH treba izraditi Nacionalnu politiku mladih.
- ✓ BiH treba pozvati Vijeće Evrope da provede Međunarodni pregled njene Nacionalne politike mladih.
- ✓ Ukoliko već ne postoji, BiH treba uspostaviti Inspekcije u ključnim područjima politike mladih. U skladu sa ranije navedenom praksom „paragrafa o mladima“, te Inspekcije bi trebale biti nadležne za bavljenjem učinkom specifičnih socijalnih politika na mlade ljude.
- ✓ BiH treba da uspostavi neovisni ured Komesarijata za djecu i omladinu. Djeca i mladi trebaju imati svoju ulogu u imenovanju Glavnog komesara. Pošto komesar treba biti odgovoran mladima, mladi treba da imaju predstavnika u upravnom odboru. Komesar bi se u svom radu fokusirao na široka pitanja politike, a ne na rješavanja pojedinačnih slučajeva (osim kada se takvi slučajevi odnose na širu problematiku).
- ✓ Veća saradnja između BiH i njenih susjeda o problematici politike mladih. Što je više moguće, to se treba podržati uspostavom institucionalnih mehanizama na regionalnom nivou Jugoistočne Evrope.

U zaključku, željeli bismo naglasiti nadu da će ovaj Izvještaj označiti početak dijaloga između Vijeća Evrope i BiH. Taj dijalog treba biti otvoren i inkluzivan. Uvjereni smo da će se takva konverzacija pokazati korisnom svima kojih se tiče budućnost politike mladih u BiH i Evropi. Od politika mladih se često očekuje da nose nepravičan teret nada i ambicija našeg društva. Ovaj nepravično veliki teret se, ipak, može barem malo olakšati kroz međunarodnu saradnju.

Dodaci:

Dodatak 1: Pokazatelji politike mladih

Godine 2002, Direkcija za mlade Vijeća Evrope izradili su spektar pokazatelja za politike mladih. Oni su detaljno predstavljeni niže u tekstu.

1. Broj mladih ljudi koji uče cijelog života, i u formalnom i u neformalnom obrazovanju, i bez obzira na spol, porijeklo i socijalnu i kulturnu pripadnost, raste. Kvalifikacije stečene u strukturiranom i ne-formalnom obrazovanju zasnovanom na nastavnom programu će se priznati kao dio cjeloživotnog učenja.
2. Broj mladih ljudi koji imaju pristup novim tehnologijama i koji su obučeni da na najbolji način iskoriste prednosti koje one nude raste.
3. Udio mladih ljudi u zemljama članicama koji koriste specijalističke osobne savjete i podršku i stručno usmjeravanje raste.
4. Broj omladinskih informativnih centara, omladinskih informativnih službi u medijima i kontakt tačke za informiranje mladih u zemljama članicama i udio mladih koji dobro iskoriste ovu ponudu raste.
5. Broj mladih ljudi koji odluče živjeti zdravim životom raste, kao i broj zdravstvenih i socijalnih službi koje nude vođenje i pomoć.
6. Procenat lokalnih organa vlasti, koji se, u saradnji sa centralnom vladom, staraju za omogućavanje pristupa odgovarajućim stambenim shemama za mlade ljude raste.
7. Mora se povećati broj mladih ljudi koji mogu naći plaćena radna mjesta.
8. Broj mogućnosti za mobilnost mladih u cilju povećanja njihovih inter-kulturnih i osobnih iskustava i stručnih kvalifikacija raste.
9. Broj zemalja koje uvode specifične zakone o mladima i prakticiraju omladinski pravosudni sistem raste.
10. Broj mjera centralnih i lokalnih vlasti, čiji je cilj dati mladim ljudima realnu mogućnost primjene aktivnog građanstva, da učestvuju u javnom životu i koriste slobodu govora i udruživanja raste.
11. Mogućnosti mladih ljudi da učestvuju u rekreativnim i kulturnim mogućnostima i / ili aktiviraju se u socijalnim i dobrovoljnim službama raste.
12. Prilike za vježbanje sportskih i aktivnosti na otvorenom se povećavaju, a tamo gdje još ne postoje, stvaraju se.
13. Mladim ljudima će se ponuditi mogućnosti da borave izvan doma od vrlo mlade dobi, i povećat će procenat mladih koji učestvuju u međunarodnoj razmjeni, i u obliku studija i u obliku praktičnih iskustava.
14. Procenat mladih koji su žrtve krivičnih djela i nasilja, i procenat mladih ljudi koji su počinitelji krivičnih djela se smanjuje.
15. Kreiranje politike na osnovu realnih pokazatelja moguće je samo ako su ti pokazatelji na raspolaganju i dostupni. Evropsko omladinsko istraživanje, kao evidentna referenca za kreiranje evropske politike mladih, mora trenutno raditi sa vrlo neravnomjernim i disparitetnim informacijama i osnovom znanja. Cjelovite, koherentne i koordinirane politike i aktivnosti u korist mladih ljudi

široj Evropi iziskuju cjelovite, koherentne i koordinirane realne pokazatelje i stručnost. U tom pogledu, i u cilju unaprjeđenja količine, kvalitete i balansiranosti informacija i znanja o mladim ljudima, preporučuje se uspostava sveobuhvatne evropske baze podataka i redovnog sistema izvještavanja i podrška evropskom istraživanju mladih kroz strukturiranu saradnju između Vijeća Evrope i Evropske komisije. Sporazum o partnerstvu o istraživanju mladih između Komisije i Vijeća Evrope predstavlja važan korak naprijed.

16. Kulturna konvencija Vijeća Evrope ima 48 strana potpisnica. Tu postoje velike razlike kada se radi o prikupljanju statističkih podataka o mladima. Još uvijek je dug put do jedne cjelovite evropske baze podataka o mladima koja se gore preporučuje. Kada se koriste podaci, ne mora se insistirati na apsolutnoj usporedivosti, pošto bi to bilo nerealno. Umjesto toga, trebaju se pokazati podaci koji su se pokazali komparativnim u razumno visokom broju zemalja-članica. Također, Indeks humanog razvoja UN-a (UN Human Development Index -HDI) se treba koristiti kao podgrupa opštim studijama stanovništva (npr. Međunarodni pregled Litvanije, 2002).
17. Vijeće Evrope poziva sve evropske i međunarodne organizacije koje rade sa pokazateljima politike mladih (EU, OECD, Svjetska banka, UNESCO) da stupe u dijalog i izvrše razmjenu mišljenja o izvodivosti ovdje predloženog pristupa, njegovog potencijala za dalji razvoj, njegove političke mudrosti i podobnosti u smislu praktičnog korištenja i efikasnosti u proizvodnji znanja kod mladih ljudi u Evropi i svijeta u cjelini. U ovaj se dijalog moraju uključiti omladinske organizacije i civilno društvo u cjelini, kao i poslovna zajednica. Evropska konferencija eksperata o pokazateljima i njihovom korištenju u Evropskim omladinskim studijama je predložena za 2004, uz sporazum o učešću između Evropske komisije i Vijeća Evrope o omladinskom istraživanju.
18. Namjera je pokazatelja da pokažu šta pojedine zemlje rade za mlade ljude i na koji način to rade. Oni moraju biti podobni da mogu opisati i vladine mjere i aktivnosti civilnog društva i tržišta, i štoviše, njihovog međudjelovanja.
19. Pokazatelji trebaju zadovoljiti političke postulate dobrog upravljanja, kao što je odgovornost, efikasnost, koherentnost i transparentnost.
20. Pokazatelji, tumačenje politike mladih i komponente politike mladih predstavljaju različite dimenzije razumijevanja i konceptualizacije politike mladih. Ove dimenzije informiraju jedna drugu i predstavljaju preduslov za izgradnju paketa politike mladih kada se radi o mogućnostima i iskustvima. Obim i sadržaj ovih paketa treba biti takav da premosti jaz između željenih ciljeva politike mladih i konkretnih ostvarenja.
21. Svi pokazatelji politike mladih trebaju se analizirati prema polu, manjinskom odnosno većinskom statusu i urbanom/ruralnom statutu.
22. Pokazatelji trebaju pokazati, u okviru mehanizama implementacije i ostvarenja politike mladih, na koji način aranžmani koji postoje u zemljama članicama promoviraju pristup i inkluziju, i gdje ne uspijevaju ostvariti ovaj cilj.
23. Svako korištenje pokazatelja treba podržati interkulturalnim razmatranjima, razmatranjima razvoja politike mladih u nekoj zemlji uz korištenje znanja

vezanog za historijsko razumijevanje, vjerskim i kulturnim normama i navikama, djelovanju dugotrajnog načina vladavine u bliskoj prošlosti, ekonomskim činjenicama i brojevima nego što se počne koristiti u razmatranju politike mladih u nekoj zemlji. Drugim riječima, pokazatelji se trebaju uskladiti sa situacijama i procesima, uz trajno zadržavanje fokusa na osnovnom razumijevanju politike mladih kao politike koja je demokratska, zasnovana na vrijednostima i koja promovira polnu jednakost i prava manjina.

24. Poželjno je da se aktualni rad na pokazateljima u Vijeću Evrope usvoji kao dio smjernica za izradu izvještaja o nacionalnim politikama mladih i međunarodnih pregleda, kao i savjetodavnih misija o politikama mladih. Pokazatelji se također trebaju koristiti u okviru nove politike Evropske Unije nakon objavljivanja Bijele knjige *A New Impetus for Youth*.

Dodatak 2: Vijeće Evrope: Misija o politici mladih u Bosni i Hercegovini – Program sastanaka

Utorak, 29. mart 2005

Dolazak i smještaj delegacije u Sarajevu.

Srijeda, 30. mart 2005

Radni dan u Sarajevu

09.30 - 11.00: Sastanak u Vijeću ministara Bosne i Hercegovine

11.00 – 12.00: Sastanak sa Zamjenikom predstavnika UNDP i predstavnika za integrirane Omladinske programe.

12.00 – 13.00: Sastanak sa predstavnicima GTZ

13.30 – 15.30: Radni ručak sa predstavnicima Centra za mlade FBiH

16.00 – 17.00: Sastanak sa savjetnikom premijera FBiH za mlade

20.00: Večera kojoj je domaćin zamjenik ministra za civilne poslove.

Četvrtak, 31. mart 2005

Posjeta Distriktu Brčko i Banja Luci

Putovanje u Brčko

Radni dan u Brckom

13.00: Posjeta Centru za mlade

14.30: Ručak u organizaciji gradonačelnika.

Putovanje u Banja Luku nakon radnog dana u Brčkom.

Smještaj u Banja Luci

Petak, 1. april 2005

Radni dan u Banja Luci

12.00 – 13.00: Sastanak sa predstavnicima Sekretarijata za omladinu i sport

13.30 – 14.30: Sastanak sa predstavnicima Omladinskog savjeta RS

14.30 – 16.00: Ručak

16.00 – 17.00: Sastanak sa predstavnicima Odbora za mlade Skupštine RS

Putovanje u Sarajevo nakon radnog dana u Banja Luci.

Smještaj u Sarajevu

Subota, 2. April 2005

Sastanak Tima delegacije savjetodavne misije.

Odlazak delegacije

Dodatak 3: Članovi Savjetodavne misije u Bosni i Hercegovini

G. Jan Vanhee

Jan Vanhee je predstavnik belgijskih Flamanaca u Međuvladinom upravljačkom komitetu za mlade u Vijeću Evrope. Rođen je 1959., diplomirao je Socijalni rad (Razvoj zajednica). Trenutno radi kao pomoćnik direktora u Odjelu za mlade i sport u Ministarstvu za flamansku zajednicu (Belgija). Među njegove dužnosti spada i Međunarodna politika mladih (rada). Od 1999. godine on prati svu relevantnu problematiku mladih kroz učešće u Radnoj grupi za mlade u Beneluxu, Radnoj grupi za mlade u Evropskoj uniji, Komitetu za programiranje EU programa za mlade, Evropskom upravljačkom komitetu za mlade Vijeća Evrope, i odnedavna, sastanaka biroa. Aktivan je u slijedećim radnim grupama: ERYICA; portfolio mladih radnika i lidera mladih; i Kampanji „svi smo različiti, svi ravnopravni“.

Od 1983, Jan Vanhee je aktivni volonter u jednoj NVO koja se bori protiv siromaštva. Učestvovao je u izradi *Generalnog izvještaja o siromaštvu* (1995) i u izradi nastavka tog izvještaja (1995-2000). Zajedno sa Univerzitetom u Ghentu, razvio je postdiplomski kurs pod nazivom *Siromaštvo i uključenost (Poverty and Participation)* koji je počeo 2001. Autor je i ko-autor nekoliko knjiga, među kojima su: *Poverty and Education, Exclusion in Youth Work, Courage* (knjiga fotografija) i priručnik za kurs *Siromaštvo i uključenost (Poverty and Participation)*.

Gđa. Sunduss Al-Hassani

Sunduss Al-Hassani je britanska državljanka. Nedavno je dobila svoju doktorsku titulu na Univerzitetu u Manchesteru, Engleska. Gđa. Al-Hassani ima iskustvo rada sa širokim spektrom problematike mladih i trenutno predstavlja Forum evropske muslimanskih omladinskih i studentskih organizacija (Forum of European Muslim Youth and Student Organisations -FEMYSO).

Gđa. Zsuzanna Szelenyi

Zsuzanna Szelenyi je državljanka Mađarske koja od 1996. god. radi u Direkciji za mlade i sport u Vijeću Evrope. Radi na mjestu Zamjenika izvršnog direktora Evropskog centra za mlade u Budimpešti. Gđa. Szelenyi je diplomirala Psihologiju i Međunarodne odnose. Također, ima veliko praktično iskustvo na planu rada s mladima i politici promjene. Bila je osnivač je političke omladinske organizacije 1998, u ključno vrijeme demokratske tranzicije u Mađarskoj, nakon čega je 1990. postala članicom parlamenta. Kao aktivni političar i student političke psihologije, gđa. Szelenyi je stekla vrijedna iskustva vezana za prirodu političke i socijalne tranzicije. Od 1994. do 1996. godine radila je kao Ministarski komesar u Ministarstvu obrazovanja Mađarske i bila je nadležna za uspostavu Evropskog centra za mlade Vijeća Evrope u Budimpešti. Nakon toga je imala

značajnu ulogu u kampanji visokog profila „svi smo različiti, svi ravnopravni“ protiv rasizma, ksenofobije i netolerancije.

G. Peter Lauritzen

Peter Lauritzen je na čelu Odjela za mlade u Vijeću Evrope. To je Nijemac koji radi na polju mladih u Vijeću Evrope od trenutka kada je taj odjel postao operativan 1972. U tom razdoblju bio je nadležan za obrazovanje i obuku, istraživanje i – od skora – izvještaje o politici mladih. Upravljao je omladinskom kampanjom Vijeća Evrope protiv rasizma, i bio je prvi Direktor Evropskog centra za mlade u Budimpešti. Trenutno vodi program suradnje u Evropskoj uniji i koordinira obrazovanje, obuku, istraživanje i politiku mladih.

G. Jonathan Evans

Jonathan Evans je iz Ujedinjenog Kraljevstva i radi kao član akademskog osoblja u Cardiff University School of Social Sciences u Walesu. Njegovi naučni interesi uglavnom leže na planu pravosuđa za mlade i javne skrbi. Prije nego što je prešao u visoko obrazovanje, radio je kao radnik na razvoju zajednice, socijalni radnik i socijalni radnik za nadzor uvjetno puštenih osuđenika. Tokom perioda od tri godine je radio kao Nacionalni izvršni direktor Nacionalnog udruženja socijalnih radnika koji nadziru uvjetno puštene osuđenike. Kao osoba čiji je maternji jezik welshki, a koja živi u multikulturnom gradu, također ga zanimaju prava jezičnih i kulturnih manjina. Radio je sa Vijećem Evrope i ranije; najzapaženiji je njegov angažman kao izvještača Međunarodnog tima za pregled na Malti (*Youth Policy in Malta* je objavilo Vijeće Evrope u februaru 2005).

Dodatak 4: Dokumenti koji su prezentirani Savjetodavnoj misiji

U nastavku se navode detalji dopunskih dokumenata prezentiranih delegaciji koji se ne navode u sekciji o referencama:

Brcko Distrikt (2004) *Istrazivanje – Mladi u Brcko Distriktu BiH 2004. godine*, Brcko: Brcko Distrikt

Savic, J., Milosavljevic, B., Dimitrijevic, S., Turjacanin, V. Cekrlija, D. & Uletilovic, N. (2000) *Misljenja i stavovi mladih Reublike Srpske (BiH)*, Banja Luka: Univerzitet u Banja Luci

Savic, J., Milosavljevic, B., Brankovic, D., Dimitrijrivic, P., Dimitrijevic, S. & Durasinovic, P. (2003) *Mladi Republike Srspe (BiH) Na pocetku XXI Vijeka*, Banja Luka: ART Print

Dodatak 5: Primjer rada koji je Vijeće Evrope do sada ostvarilo na području obrazovanja

Direkcija za obrazovanje Vijeća Evrope organizira različite oblike obuke nastavnika za pojedinačne nastavnike i različite organe u obrazovanju u BiH od 1996. godine. Do danas je oko 3.500 nastavnika prošlo obuku uz rad u organizaciji Vijeća. Kratki izvještaj (29. juni 2005) koji je podnio Christopher Reynolds (Direkcija za obrazovanje Vijeća Evrope iz Strasbourga) i Emir Adzovic (Odjel za obrazovanje ureda Vijeća Evrope u Sarajevu) navodi se u nastavku. U njemu se ističu neki primjeri dobrih praksi i ukazuje na put budućeg razvoja.

“Obrazovanje za demokratsko građanstvo/ obrazovanje u ljudskim pravima (EDC/HRE)

Priručnik za učenje koji su stručnjaci Vijeća Evrope (Direkcije za obrazovanje) izradili za BiH u okviru Zajedničkog programa za BiH između Vijeća Evrope i Evropske komisije

Vijeće Evrope (Direkcija za obrazovanje) bilo je uključeno u aktivnosti obuke nastavnika u Bosni i Hercegovini (BiH) od 1996. Njegova saradnja 2002. se može zahvaliti dobrovoljnim doprinosom UK (2002-2003), a potom kroz Zajednički program za BiH između Vijeća Evrope i Evropske komisije.

Prvi od ova dva programa pokrenut je nakon uvođenja predmeta Demokracija i ljudska prava u 8. i 11. razred u školama širom BiH, u sastavu primjene Sporazuma od 10. maja 2000. godine između Ministara obrazovanja, koji je zamijenio raniji predmet Civilna odbrana. Cilj seminara bio je da se nastavnici koji će predavati novi predmet i koji možda nemaju nikakva znanja o tome, upoznaju sa EDC i sa interaktivnim pristupom u učionici koji su razvili stručnjaci Vijeća Evrope tokom svog iskustva u BiH (spominje se kao Brčko model). Ovim nastavnicima je podijeljen i primjerak zbornika dokumenata koje su načinili ili dali svoj doprinos eksperti Vijeća Evrope (Plava fascikla).

RS (jedan od dva entiteta u BiH odlučila je da umjesto predavanja Ljudskih prava samo u 8. razredu, da se Prava djece predaju tokom cijelog osnovnog obrazovanja u seriji modula – godišnje po jedan modul kojega čine četiri lekcije, i koji se redovno predaju na časovima razredne nastave. Kada je EC odobrila Zajednički program, i kada je Vijeće Evrope došlo u poziciju da još intenzivnije počne raditi sa vlastima u BiH, Pedagoški zavod Republike Srpske (RS) uputio je zahtjev da se osigura buka i materijali o Pravima djece.

Odlučeno je da će se u pisanju tog priručnika angažirati i nastavnici iz RS pošto će oni na kraju krajeva koristiti priručnik u učionicama. Formiran je tim autora, u kojemu su bili i dva eksperta Vijeća Evrope kao savjetnici, ko-autori i konačni urednici. Pilot verzija je objavljena 2003. godine, i testirali su je nastavnici-autori.

S obzirom na uspjeh saradnje sa nastavnicima u BiH, konačni cilj predavanja odgovornosti za EDC na njih, i dobivanja odobrenja Ministarstava obrazovanja

Federacije BiH i Republike Srpske i Ministarstva civilnih poslova, odlučeno je da se naprave slični priručnici za korištenje u novom 9. razredu u FBiH i novom 12. razredu koji će se koristiti u cijeloj zemlji. Ovi priručnici, zajedno sa revidiranim priručnikom za Prava djece, objavljeni su ove godine i formalno prezentirani na Finalnoj reviziji zajedničkog programa koja je održana u Sarajevo, 24. i 25. juna 2005. godine. Svi su priručnici izrađeni u saradnji sa lokalnim nastavnicima.

Priručnici su kreirani sa ciljem da posluže nastavnicima kao specifično sredstvo uz čiju će pomoć zadovoljiti specifične zahtjeve odgovarajućeg nastavnog programa. Svaki od njih se sastoji od 9 modula od po četiri lekcije, i bavi se konceptima EDC/HRE kroz savremene situacije i kontekste koji su učenicima poznati i sa kojima se moraju nositi. U isto vrijeme, sadrže i pedagoške elemente koji su od pomoći nastavnicima koji imaju malo ili nimalo iskustva u interaktivnom predavanju, i koji im objašnjavaju zašto su lekcije urađene onako kako su urađene, na koji način se mogu iskoristiti i proširiti, i daju se sugestije za dodatno čitanje i diskusiju, itd.

Svaki od priručnika dopunjen je „radnom knjigom“ koja sadrži sve materijale koji se spominju u Knjizi za nastavnike i spremni su za korištenje u učionici ili za kopiranje. „Radna knjiga“ također sadrži i sve relevantne konvencije, povelje, deklaracije, kao i Ustav BiH u ovom slučaju.

Mada su kreirani sa ciljem zadovoljavanja specifičnih zahtjeva nastavnog programa u BiH u smislu forme, sadržaj je univerzalne prirode i Direkcija za obrazovanje se nada da će napraviti verzije tih priručnika na engleskom jeziku i bez specifičnosti zemlje u okviru Evropske godine građanstva kroz obrazovanje (European Year of the Citizenship through Education).

Vijeće Evrope je organiziralo obuku za različite nastavnike i vlasti u obrazovanju u BiH od 1996. godine. Kroz različite oblike obuke uz rad, Vijeće Evrope je do sada obučilo nekih 3500 nastavnika.

Kada se govori o rezultatima ovog Zajedničkog projekta, možemo potvrditi da smo obučili sve nastavnike srednjih škola koji se bave EDC/HRE u BiH (330), također smo organizirali obuku za manje grupe nastavnika osnovnih škola, direktora škola, savjetnika pedagoškog zavoda i obrazovne vlasti generalno.

Organizirali smo iscrpnu obuku (3, 5 godina, više od 10 obuka, svaka po tri dana) za grupe od 20 nastavnika prava djece u Republici Srpskoj, koji sada obučavaju svoje kolege kao nastavnici-instruktori u RS.

Također smo obučili grupu od 20 nastavnika iz Federacije BiH koji rade na nivou ravnopravnih kolega (peer to peer) sa kolegama u svojim područjima.

Vijeće Evrope radi sa grupom od 12 ljudi u okviru Radne grupe za izradu Praktikumuma koja je nadležna za izradu praktikumuma certifikacije nastavnika u BiH.”

Reference:

Brander, P., Keen, E. & Lemineur, M-L, (Eds.) (2002) *COMPASS - A Manual on human rights education with young people*, Strasbourg: Council of Europe Training

Commission of the European Communities (2005) *Communication from the Commission to the Council on European policies concerning youth: Addressing the concerns of young people in Europe – implementing the European Youth Pact and promoting active citizenship {SEC (2005) 693}*, Brussels, 30.05.2005, COM (2005) 206 Final, Brussels: Commission of the European Communities

Council of Europe (2003a) *Experts on youth policy indicators – third and concluding meeting 26-27 March 2003 – European Youth Centre, Strasbourg – final report*, Strasbourg: Council of Europe

Council of Europe (2003b) *6th Conference of European Ministers Responsible for Youth, Thessalonica, Greece, 7 to 9 November, 2002, Report, Strasbourg, 12 December 2002, CDEJ, (2003) 2*, Strasbourg: Council of Europe

Council of Europe (2005a) *Bosnia and Herzegovina: Compliance with the obligations and commitments and implementation of the post-accession co-operation programme – Document presented by the Secretary General – Tenth Report (February – April 2005) Information Documents: SG/Info (2005) 8 25 April 2005*, Strasbourg: Council of Europe

Council of Europe (2005b) *Information Documents SG/Inf (2005) 8 Addendum 25 April 2005 – Bosnia and Herzegovina: Compliance with obligations and commitments and implementation of the post-accession co-operation programme – Addendum to the Tenth Report (February – April 2005)*, Strasbourg: Council of Europe

Council of Europe, Ministry of Youth and Sports of the Republic of Bulgaria, Evropska komisija, Stability Pact for South East Europe and the Greek Presidency of the South East European Cooperation Process (2005) *Report – Consultative Meeting on Youth Policy – ‘Reconstruction of Youth in South East Europe – Recognition, Identity, Access and Inclusion’ – Sofia -6-8 June 2005*, Sofia: Council of Europe

Council of Ministers of Bosnia & Herzegovina (2004) *Decision on Establishing the Commission for Coordination of Issues of Young People in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo: Council of Ministers of BiH.

Council of the European Union (2005) *European Council Brussels 22 and 23 March 2005 – Presidency Conclusions*, Brussels: Council of the European Union

Coward, M. (2004) 'Urbicide in Bosnia', in Graham, S. (Ed.) *Cities, War and Terrorism – Towards An Urban Geopolitics*, Oxford: Blackwell Publishing, pp. 154-171

Evropska komisija (2001a) *White Paper on Youth – A New Impetus for European Youth*, Brussels: Evropska komisija of the European Union

Evropska komisija (2001b) *White Paper on European Governance*, Brussels: Evropska komisija of the European Union

Evans, J., Berg, C., Ciorbaru, A., Lagree, J-C, Lauritzen, P. and Liakopoulos, A. (2005) *Youth Policy in Malta*, Strasbourg: Council of Europe

Giddens, A. (1998) *The Third Way*, Polity Press: Cambridge

Glenny, M. (2003) *The Balkans 1804-1999 – Nationalism, War and the Great Powers*, London: Granta Books

Hayden, R. (1996) 'Imagined communities and real victims: Self-determination and ethnic-cleansing in Yugoslavia', *American Ethnologist*, 23 (4) 783-80

International Commission on the Balkans (2005) *The Balkans in Europe's Future*, Centre for Liberal Studies with Robert Bosch Stiftung, King Badouin Foundation, German Marshall Fund of the United States and Charles Stewart Mott Foundation: Sofia

McEvoy, K. & Mika, H. (2002) 'Restorative Justice and the Critique of Informalism in Northern Ireland', *British Journal of Criminology*, Vol. 42, No. 3, pp. 534-562

Mujkic, M. & Vasic, P. (eds.) (2004) *The Future Has Begun*, Brcko: Brcko District of Bosnia & Herzegovina and Government of the Brcko District of BiH with Gama

Mujkic, M. & Vasic, P. (eds.) (2005) *Five Years of Brcko District of BiH – Place To Be Now And In the Future*, Brcko: Biblioteka – Knjiznica, Brcko Distrikt BiH

Lauritzen, P. (2004) 'Preface and Acknowledgements', in Williamson, H., Blomquist, C, Huq, R., Kovacs, E., Lauritzen, P. & Wolf, M., *Youth Policy in Norway*, Strasbourg: Council of Europe

Open Society Fund and UNICEF (2002) *Young People in Conflict with the Law in the Light of Topical Problems Related to Juvenile Justice in BiH*, Sarajevo: OSF & UNICEF

Press Review (2005) 'Unemployment Mostly Affects the Young People', Newspapers – DNEVNI List, 30/30/05, Sarajevo

Republika Srpska Government (2004) Proposal – *Law on Organising Young People*, Banja Luka: RSG

Save the Children (2001) *'Deny the Future?' – The Right to Education of Roma in BiH*, Sarajevo: Save the Children

Save the Children Fund UK/UNICEF (2003) *Young People in Conflict with the Law: A Review of Practice and Legislation in Bosnia and Herzegovina in Relation to International Standards*, Sarajevo: Jordan Studio

Skelton, A. (2002) 'Restorative Justice As a Framework for Juvenile Justice Reform – A South African Perspective', *British Journal of Criminology*, Vol. 42, No. 3, pp. 496-413

United Nations Development Programme in BiH (2003) *Youth in Bosnia and Herzegovina 2003 - Are you part of the problem or part of the solution?*, Sarajevo: UNDP in BiH

United Nations Development Programme (2005) *Early Warning System Report in BiH – October –December 2004*, Sarajevo: UNDP in BiH

United Nations Development Website (for press releases, etc.): www.undp.ba

West, P. (1997) 'Health inequalities in the early years: is there an equalisation in youth?', *Social Science Medicine*

West, P. (1999) 'Youth' in Gordon, D., Shaw, M., Dorling D. & Smith, GD, (Eds.) *Inequalities in Health: the evidence*, Bristol: Polity Press

Williams, G. (1985) *When Was Wales?*, London: Penguin

Williamson, H. (2002) *Supporting Young People in Europe: Principles, policy and practice*, Strasbourg: Council of Europe Publishing

Youth Council of Republic of Srsпка (2005) *Information about Youth Council of Republic of Srsпка*, Banja Luka: YCRS